ED. VILDE

Jack Brown



JACK BROWN

EDUARD VILDE

Jack Brown

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1951

Üle suure vee

Päevikumärkmeid Vahemere ja Atlantiku reisilt
(Katkendeid)

Kiirrongis Viin—Triest, 1. märtsil 1911.

Jälle teel. Aga mitte enam nagu laps vanaema muinasjuttu kuulatades. Mitte väriseva imede-aimdusega, mitte salaõnnelikkude õudsuseraputustega. See on möödas. Ma reisin nagu maakuulaja, kes ühe talu teise järel käest pidi andma, sest et ta nõutavat renti ei jõudnud maksta, ja kelle tühjusesse tarduvale murepilgule on ükskõik, missugused maastikud tast mööda lendavad: Siberi stepid või Kaukaasia mäed. Ma reisin kodu otsima — jälle kord! Mõned vist naeravad mind ja mõned kahetsevad. Ma mõistan neid: neil on kodu. Neil on rahu. Kui nad veel teaksid, mäherduse skepsise ma pistsin laeva- ja raudteepiletiga põuetaskusse...

Viin kaob. Pruunikas-hall õhuloom neelab ta pikkamisi ära. Ringuulitsa paleed, St. Stefani torn, kõik teised tornid nihkuvad neelaja suurde sisikonda, ainult alevite viimane vöö lehvitab mulle veel muretult kaunis määrdinud taskurätikut järele.

Ei, kahju mul sellest „kodust" ei ole. Ei ma pühenda talle pooltki pisarat. Kõige eest, mis see linn

mulle andis, võttis ta hingehinda ning täitis mind hommikust õhtuni proletaarlase mõrudusega. Linn — maailmalinn? Ei, mõis ja küla külg külje vastu. Mõis feodaalse aadliga, moonakate ja ümmardajatega — küla küla-aristokraatiaga ja kehvikutega. Ning mõisa ja küla vahel kirik, kõhukas kirik priskete preestritega.

*

„Saxonia" pardal, 4. märtsil.

Mul oli eile peaaegu nõu naisele New Yorki telegrafeerida, et jätan teekonna katki. Tulgu tema parem Euroopasse tagasi, ehk hoiame endid siingi veel mõne aja vee peal. Midagi mu sisemuses — kas peas või südames — tõrgub Ameerikale vastu. Ettevõttel on avantüüri maik juures. Ma ei tee enesele Ameerikast illusioone, aga ta läheb mustaks mu meelest, ikka mustemaks, mida tõelikumalt ärasõidu moment mulle läheneb.

Ja täna, kui sõitsin hotellist sadamasse, tikkus mõttesse: peaks laevatohter mu silmadest vea leidma! Oma 274 Austria krooni saaksin tagasi, Alpid ja kevad on ligidal, eide, kellest ma kauemini lahus ei püsi olla, meelitaksin roosiliste kujutustega kah sinna. Peaks mind välja praagitama!

Arst pööras mu silmalaud jõhkralt pahupidi, aga viga ta mu organismist paraku ei leidnud. Pean siis reisima. Ehk ongi ikka parem. Naine arvab ju, et aineliselt hädasse jäämise hädaohtu Ameerikas on vähem kui vanas maailmas — naisterahva tööd hinnatakse seal palgaliselt palju kõrgemalt. Edasi siis — leib on magus ja rahu veel magusam! Ning — — hm! — ma võin ju — väga õige! — — ma võin ju Napolis või Palermos deserteerida, kui kasvab põues ameerikavastane uss ja läheb talumatuks.

Meie laev on hea mürakas. Suurust 14 000 tonni. Madrused ja stjuardid kõik inglased. Viimased tumesinistes, pihtjates, kuldnööbilistes mundrites, ingliseameerika moe järgi habemest lagedad nagu imevad lapsed. Lord Byron siunas habet „mehe needuseks". See näikse olevat ka tema sugurahva arvamus. Inglased pole vist kunagi passioonilised habemekandjad olnud, praegused näikse habet pidavat otse barbaarsuse märgiks. Minu kajuti stjuard tõendab mulle, inglise neiu ei andvat habemikule mehele suud ega kätt, ja Inglismaal kui ka Ameerikas tikkuvat suure habemega välismaalastele uulitsapoisid karjas külge. Tahad rahu saada, võta habe maha!

Davies on minu noore ümmardaja nimi, minu nimi tema suus on aga paratamata Uaild. Ükski koolutav ja painutav võim ei suuda inglase keelepära niikaugele viia, et see lükkaks võõrsõna „õieti" kuuldavale. Inglise keel kubiseb võõrsõnust, aga kõik on hääldamises äratundmatuseni moonutatud. Siin tuleb mulle meelde see alp pedantsus, millega meie püüame võõrsõnu häältdada nende pühas algpuhtuses, et, jumal hoidku, mitte sattuda võõra keele oskamatuse hirmsasse häbisse!

Triestist on „Saxonial" ainult vähe reisijaid peale võtta — Gunardi laevade Vahemere-liin algab päriselt alles Fiumest, Ungari sadamalinnast. Umbes 200 väljarändajat, raskete pampudega koormatud, kobib vahetekki, meid 2. klassis on ainult viis meest ja esimese kajuti promenaaditekil näen vaid kuut või seitset härrat jalutavat. Oma kabiini jagan ühe noormehega, kelle ilme mulle ei meeldi; meie vastas võttis korteri üks umbkeelne jänki, kelle vastu ma mingil põhjusel ka mitte sümpaatiat ei tunne.

Alles kella kuue eel ragisevad ankrud üles. Avar

sadam taganeb ruttu, tema nägusad muulid peenenevad. Päike vajub Veneetsia kohal sinise peegli poole, ta ehib end suremise vastu võõraste värvidega. Ka valge Triest loojeneb. Ta seob oma alabasterliku näo ette lillakaspunase siidloori ja katab Foma saledaid liikmeid tuhakarvalise niiske vaibaga. Adria uinuvale pinnale korjub pärlmutrit — ikka enam ja enam. Pärlmutter ja särjesapp keevad ühte, neist hangub peenike, õhuke nahk, mis katab peegli plingilt ja pringilt rebusel kumal kinni. Ja nüüd tuleb suur punastumine. Päike upub. Vereleekides heidab ta hinge. Määratu suured lilled purpurist ja punasest kullast sirguvad ta märjalt kalmult pilvedeni.

*

Fiumes, 5. märtsil.

Veel oli pime, kui „Saxonial" jäi hing äkitselt kinni. Märkasin seda unes ja ärkasin. Midagi jäi veel nõrgalt, üsna nõrgalt tuksuma — mõni üksik tuiksoon raudses hiigelkeres.

„Seisame!" hüüdis vastik noormees, minu kabiinikaaslane, pealmisest sängist.

„Fiume!" haigutasin talle vastu.

Veerand tundi hiljemini hurjutas meid äge pannide parin voodist. Ärkamiseks löödi lokku. Nahknupulise nuiaga taob stjuard raudse kaane vastu. Seesama kõrvulukustav signaal kutsub meid tunni aja pärast ka pruukostile.

Meie laudkond sisaldab peale minu järgmisi isikuid: ameeriklane Williams, farmer Texas'est, üks kroaatia noormees ning teine keskealine kroaatlane ja lukksepp Tischler Viinist, minu kambriosaline. Viimane on

ennem juba paar aastat Ameerikas elanud, ta kõneleb natuke inglise keelt; ka vanem kroaatlane tönkab seda pisut. Ameeriklane aga, ehk küll viibides teekonnal ümber maakera ja nähtavasti rikas haritlane, ei mõista — nagu jänki ja inglane muistegi — ainustki muukeelset sõna.

See mister Williams esindab arvatavasti ameeriklase tüüpi: kõrge kasvuga, tugeva kondiga, pikerguse, kõhna näoga, ruugete juustega. Ei ainust karvauitu põsel ega nina all, pikkade kollaste hammaste seas mitu kuldset, mis igal muiatamisel välguvad. Iseloomulik on tema näo ja sinakate silmade vastuolu: silmad noored, nägu vana; esimene vaade tema näkku ütleb sulle: 40 kuni 45, alles järgmised alandavad arvu 25 kuni 28-ni. Riiete elegantsus, massiivsed, kaunis tõusikumaitselised sõrmused, ilmatu suur kravatinõel annavad talle midagi tsirkust meenutavat, artistlikku. Ta armastab jahvatada. Suu käib tal alatasa. Tema jutt on mage ja jahe, ta näomäng iseteadlik, peaaegu uhke, kuulaja ja tema vahele külma piiri tõmbav. Lauanaabrite vastu võib ta, kõige välise viisakuse kiuste, olla hooletu, isegi hoolimatu, ja ta olekust on lugeda: „Mina olen mina — sina oled ainult sina!" — Iialgi ei võiks ma selle inimese sõbraks saada.

Aga ka Viini lukksepa omaks mitte. See on antsakas tööline. Kolm sõrmust sõrmes, lakksaapad, hooplev kravatt suurustava nõelaga, moe-ülikond — kõik vurletoreduse maitseliigist. Nõnda ehib end borneerunud inimene. Ja tõesti — kui sa talle silma vaatad, põrnitab sulle sealt vastu midagi animaalset. Ma küsisin, kas ta on organiseeritud. Ei. Seda ma arvasin. Seks on intelligentsi vaja. Nõnda, kuis see isand on, kujutan ma enesele predestineeritud streigimurdjat.

Härra Tischler on viimase aasta Viinis oma haige venna kauplust juhatanud. Ma kardan, et tema ja kaupluse kassa vahekord ei olnud mitte ilma saladuseta.

*

Abbazias, 6. märtsil.

Valge, nobe auruvene tõi mind poole tunniga üle lahe. Ameeriklane ja viinlane heitsid minu seltsi; ei olnud midagi parata, nii väga kui ma seda imedepäeva üksinda oleksin tahtnud maitseda.

Alles täna näen Aadriat tema täies kirjeldamata hiilguses. Õhk on soe, kõik värvused sügavad, kuumad, armastavad. Mere asuurile loidab päike joovastunud priiskavusel maha. Näib, nagu tahaks Helios kõik oma varakülluse puistata sinisele armukesele rüppe. Lagedad kaldakõrgustikud naeratavad; paistab, kui seisaks seal murruna hulk mullakarvalisi raugakesi koos, kes heidavad laste armumängu üle õnnist nalja.

*

Meie istume palmide all. Liikumatult unistavad haljad hiigelsuled tumepruuni villaga kaetud tulpade otsas. Kummipuud raskete läiklehtedega, vägevad aaloed lihavate okasharudega, tumedad seedrid ja leinavad küpressid, mõtlikud mimoosid, rõõmustlevad magnooliad, alandlikud loorberid ning terve nõiamaailmake täis õitsevaid lilli piirab meie ümbrust. Kahju ainult, et iga salgakese ja tukakese taga varitsevad villa, hotell, kohvik ja pansion — rikatsevad, uhkustavad ehitised, mis profaneerivad paradiisikese püha üksindust. Nad võiksid seista eemal ja kõrgemal,

et ehitud altari peale vaikivas kaljulõhes alla vahtida aukartliku imetlemisega.

*

Kaldapromenaad Abbaziast Lovranasse — see on midagi unustamatut nagu mõni värvilõõmav episood hommikumaises muinasjutus. Jänkit ja viinlast aga loodus ei huvita. Ainult ilma leiavad olevat ilusa. Esimest veetlevad Viini ja Budapesti toredad preilid, kes endid promenaadipinkidel soojendavad nagu angoora kassikesed päikese käes, kuna tööline-gigerl uurib jalutavate dendide uurikeesid, saapaninasid ja kuuefassonge. Ameeriklane jääb sageli seisatama ja irvitab bonnidele ja lapsehoidjaile oma kuldhammastega uljalt näkku. Ta teab, et ta Euroopas seda tohib. Ameerikas võiks talle kergesti suhu lennata paar kindaid või vankris lutsutava beebikese piimasosku.

Sadamakai meie laeva vastas on valgest hommikust peale muutunud päratu suureks rahvaleeriks. Rohkem kui poolteist tuhat hinge ungarlasi, kroaatlasi, sloveenlasi ja juute suurte ning väikeste lastega sadrib seal kraamivirnade vahel läbisegi. Vaditakse, kisatakse, nutetakse, naerdakse — ärevus kisub näod viltu, ajab silmad pungi, paneb käed vehklema ja jalad tarbetult tammuma. Ema otsib last, kes ripub tal sabas, mees naist, kes kükitab ta jalgade ees. Igakõlalised keeleribad ristlevad õhus, igakarvalised rõivahilbud kerkivad hunnikutes. Ja laevatrepi jalal igavlevad jäätunud politseinäod.

Alles lõunatunni eel algab pealelaskmine. Ükshaaval peavad kastide ja kottidega koormatud inimesed lasilate vahelt üles astuma. Austria ja Ungari alamatelt nõutakse passi, välismaalased pääsevad ilma läbi. Üleval trepi suus võtavad kaks tohtrit tulijaid vastu: silmad ja peanahk vaadatakse üle. Ma näen inimesi

värisevat ja kahvatuvat, kui arsti käed neid puudutavad. Mõnda uuritakse suust ja ninast instrumentidega; piiritus laual vaagnates, kuhu viimased sisse pistetakse, värvub punaseks. Sajad löövad järgemööda naeratama — neid tõugati laeva. Aga siin korraga puhkevad pisarad voolama. „Tagasi!" käis arsti otsus. Krabinal maksab laevaliini ametnik sõiduhinna välja, võtab pileti tagasi ja tõrjub nutja tuldud teed alla. Tundide jooksul koguneb kai veerele, laevatrepi kõrvale, kuus või seitse säärast väljapraagitut mõlemast soost, nende seas perekonnaliikmeid, kellega seltsivad nende ehmunud omaksed, sest ühe mahajäämine tingib ka teise mahajäämise. Üht kahvatunud meest näen hoidvat mõlema käega pead kinni, nagu oleks teda raske hoop tabanud. Kestab kaua, enne kui ta märkab otsusele jõuda naist kahe lapsega, kes tunnistati terveks, reisida lasta; ise tahab aga sõita Hamburgi, et Saksa liini tohtrite juures õnne katsuda ja sealt siis perekonnale New Yorki järele rännata. Kuid mis siis, kui katse ka seal ei õnnestu? Või kui Ameerika arst reisi lõpul ometi ütleb „ei"?

Vaheajal on ka esimese ja teise klassi reisijad laevale jõudnud. Ärasõidu ettevalmistused on kärmesti käsil. Juba tõmmatakse trepid üles. All on ikka veel nuuksuvad äratõugatud, püüdes nagu arste või laevaülemaid veel viimsel hetkel armuheitmisele liigutada. Härras-etendus huvitab rikkaid inglasi ja ameeriklasi esimeses klassis. Nad hakkavad ülalt oma jalutustekilt nutjaile raha alla pilduma. Mitte kulda, aga hõbedat ja niklit. Iseäranis helde on üks vana hall härra, kes loobib aiva Austria kroone. Esiotsa ei märka mahajääjad rahasadu tähelegi panna, väikesed terased uulitsapoisid, kes olukorda mõista-

vad, kannavad neile õhust püütud või maast korjatud annid ausalt kätte ning juhivad nende tähelepanu rõõmsaile annetajaile. Rahapildumine lõpeb alles siis, kui laev on sadamasillast nii kaugele nihkunud, et visked juba vette sulpsatavad. Anglosaksid näikse olevat lahtise käega. Aga neil on ju seda puru ka nii liialt. Ja nad on lõbureisil — lõbureisil igavuse pärast...

Fiume lahe üllatavat ilu hakkan alles nüüd selgemalt märkama, kus veepeegel linna ning laeva vahel laieneb ja vaadet kaugendab. Teravates kontuurides kerkivad kaljuse kallasmaa kõrgustikuahelad tumesinise veelagendiku rüpest üles, linna ning sadama rägased pildid värisevad vee peal ja selle õrna lillaka udu sees, mida hakkab õhtune õhk nende ümber kuduma. Kaljusopist vasemal käel varitseb tumeda täpina imeorg Abbazia. Lovranani ulatuv haljas rannasiiluke roomab nagu pikk roheline siug sinist viiru mööda. Ning lõuna poolt, laevaninale suisa vastu joostes, tuleb nähtavale uusi randu, kaljusid, osalt metsaga, osalt muruga kaetud saarekeerakuid, mis löövad pikkamööda harunema, nii et jääb sakiline kaldatriip lääne, teine ida poole, kuni uued rahnud, uued kaljulademikud ähvardavad meie kitsast teed jälle sulgeda. See saartepuru Quarnero ja Quarnerolo kitsuste vahel tuletab elavalt meelde Soome skäärisid, muudkui siinsetel värvidel on suurem küdevus ja siidisem pehmus.

Aadrial, 9. märtsil.

Ilm on ka täna selge ja vaikne. Ei ainust valgetki tallekest taevasel aasal, ei ainust lumekarva linnukest veteväljal. Sinine kumm ülal, sinine peegel all. Ja kummagi palgel särav sulavus. Idas jookseb mõni

Dalmaatsia saare riba hallilt või pruunikalt üle horisondijoone, et mõne aja pärast jälle kaduda sinihõbedase virvenduse sisse. Kaduda, uppuda nagu hingest tõusnud tunne, mis väljaspool ei suuda kuju võtta.

Kuid rändaja ei ela mitte üksipäinis õhust ja veest, vaid ka igast sõnast, mis kaaslaste ajust läbi on käinud. Ma otsin sääraseid sõnu, aga ei leia. Ma tahaksin nautida ja jagada, et mitmekordselt nautida — nõnda nautida, et suur ilmkustumatu nälg mu põues ajutisekski vaikiks. Aga minu pakkumisel pole vastuvõtjat, minu isul mitte vaigistajat. Sõnad, mida kuulen, tulevad suust, ükspäinis suust. Ja suhu on nad tõusnud kõhust, ükspäinis kõhust. Sest need elusad siin — nad on õigupoolest surnud. Nad ei teagi, et nad on surnud, nad teevad, nagu elaksid. Nagu elaksid täit elu ja kõneleksid mõttelisi sõnu. Aga kui neile koputad pea pihta, siis kõmiseb haud vastu.

*

Söögilauas puutun Fiumest saadik paljude kroaatia-sloveenia ja ungari käsitöölistega kokku, sest kes vähegi paremaga on harjunud, ei või reisida Vahemere—Ameerika liinide kolmandas klassis, — seal olevat põrgu. Minu uued lauanaabrid on enamasti rätsepad, siis paar kingseppa, üks pagar, üks kellassepp, üks mölder ja üks aednik. Nad kõik kõnelevad emakeele kõrval ka saksa keelt, mis on Ungari riigis harilik nähtus. Kord ühte, kord teist püüan meelitada kerge, ükskõikse laualobina tasemelt veidi tõsisemaile aladele, mis paneks liikuma vaimseid erkusid, olgu see siis poliitika, loodus, igaühele kättesaadav teadus, midagi elementaarset sellest või teisest

kunstivallast. Aga nad ei hakka õnge. Vilult löövad lahti. Ma igavdan neid. Need inimesed tulevad maalt, kus töötava rahva enamik vaimselt alles veel vegeteerib, kus paluke maisisegast leiba, tükk paprikapekki ja klaas punast viina on ainsaks teljeks, mille ümber keerleb elukera. Riiklik koolmeister ja kroonu papp on nad noorelt maha matnud, hall töökojaelu kõrgendab kalmuküngast alatasa uute mullakihtidega. Nad teavad ainult, et lähevad nüüd Ameerikasse, kaugesse muinasjutulisse Ameerikasse, kus rikkaks võib saada, kus, kui kratt sõna kuulab, kas või miljonäriks võib tõusta. Iseäranis rätsepatel on suured rosinad kotis. Nad on kõminat kuulnud kõrgetest, määratu kõrgetest palkadest, mis makstavat Uus-maailmas nende liiki töölistele. Rühi mõni aasta, hoia kokku, siis tule kapitalistina tagasi, et kodulinnas toredust teha neljakordse kivimajaga ja esimest järku töökojaga — kõige vähemalt see nõiduv väljavaade näikse neil sisemise silma ees vilkuvat.

Õnnelikud inimesed — neil on lootust! Õnnelikud inimesed — nende ihal on üksainus haru!

*

Messiinas, 10. märtsil.

Eilse päeva jooksul tõstis Itaalia rand turja sagedasti üle silmaringi. Liivased või kaljused kaldakered siginesid sirakile sinise lagendiku loodeservale. Vahel oli, kui näeksin seisvat Apuulia kitse- ja lambakarjuseid pikkade kepikookudega kõrgeil söötidel. Monte Gargano teretas meid ninatargalt, Bari, Monopoli, Brindisi pilgutasid meile silma järele, ja õhtu eel ujusime mööda Otrantost, mis naeratas meile hallide looride alt uniselt näkku. Helges, raskes õhus oli midagi laiska ja ebakarsket, mis mind

piinas. Õnneks tõi öö jahedust — tumesinine, hõbedaga tikitud samet-öö vägeva templivaikusega.

Ma heitsin sängi sooviga: peaksime meie valges sõitma Messiina kitsusest läbi ja peaks ilm jääma selgeks! Kaheksa aastat on möödas, kui esimest korda nägin Etna suitsu ja Kalaabria ning Sitsiilia kokkuvajuvate kaldarindade näol Itaaliat — karikasuuruste poisikesesilmadega, salavärinad põlvedes, heitlev õhetus põskedel. Ehk heidab sellest veinitujust jälle midagi mu hingesse, kui Reggio ja Messiina vahelt päikese loitel läbi liigume, kui mõlemad sinise kobrutuse seest tõusvad pruun-hallid rannamüürid mulle kirglikku luulejuttu vestavad, mu silmi maiustavad värvide ja joonte muusikaga.

Reggio ja Messiina — nüüd olla nad ju varemetes. See peab olema ju põrutav kontrast: tardunud surm leegitseva elu südames! Vahest oleks soovitavam, et ma midagi ei näeks, et laev oleks õnnetusetänavast juba läbi, kui ärkan, või et tihe toss mähiks kõik kinni? Mida ma kardan? Ei tea. Mu meelest oli aga eile öösel, kui poeks midagi nimeta rasket minuga vaiba alla. Määratu igavus vajutas mu silmad viimaks kinni.

*

Palermos, 11. märtsil.

„Saxonia" sõitis eile õhtul alles pimedas Messiinast välja.

Õhtu puistas põlletäie unustamata ilu maale ja merele. Mõlemad kaldad olid kaetud nagu kullasädemeid pilduvate võilillede ja kullerkuppudega. Laeva ligemal, reidi piirkonnas, paistsid nad nagu raskenupulised sügavkollased vesi- või päevaroosid. Pealae kohalt, rukkilille sina seest, siretas hõbedane sirp alla, tohutu väli niklist naelapäid ümberringi.

Ja vesi, see hällis salarohekalt, sähvides sekka kalasoomuste heitlevaid toone, ja määratu luukere mägede jalameil — ta vaatas meile kuu kriitkahvatusel saja musta silmakoopaga nii väsinult, nii puhkeõndsalt, nii õnneliku leinarahu sisse vaibunult järele, et üks dalmaatsia neitsi minu kõrval oma pisaraid ei suutnud talitseda.

Õhus meelitas midagi, pehme nagu udusuled, soe nagu emasüda.

*

Napolis, 12. märtsil.

Ärkasin kell 6. Vesuuv vahtis aknast sisse. Kuid looritud näol. Vaevalt võisin leida vahet tema suust keerleva suitsu ja pilvede vahel.

Nali — minugi pärast. Ma olen teda ju näinud, ta otsas käinud, ühest ta kurgustki sisse vahtinud. Teine mulje on alati esimese tapja. Mulle on ükskõik, kas ma tervest lahepanoraamist täna midagi näen või mitte: need tunded, mis mind kui mureta turisti kaheksa aasta eest siin täitsid, ei leiaks nüüd ometi mitte teed mu rinda, hoolimata võimsamaist elevusist, mida võidule pääsev päike võiks esile manada.

Pärast einet luitasin tekil. Reidil ja sadamas valitses pühapäeva tõttu vaikus. Ainult paar paadikest kriiskavate lillemüüjatega kiikus „Saxonia" külgedel. Tol korral aga teretati meid „Santa Lucia'ga" tosinast lootsikust, ning terve linnupere kirjuhilbulisi lauljaid, torupillipuhujaid, mandoliini- ja kitarrilööjaid — pesemata poisse ja tüdrukuid — ronis ahviväledusel laevalaele, et musteldades meie südamete ja kukrute peale tormi joosta.

Kella 10 ajal tuli päike välja. Linna kõrgematelt astmejärkudelt ja Vesuuvi sarvemuksudelt kadus

linik. Terve rannakaar Castel Nuovo'st kuni Torre del Greco'ni — linna hiiglakärg pahemal, vulkaani masajas kuhik paremal käel — nihkus laevast kaugemale, et aga nüüd seda selgemalt, kujukamalt, teravjoonelisemalt silma paista. Veel oli valgustus harilik. Sinetaval taevamerel sõudsid suured valged vahutordid. Kuid lõuna eel vajusid nad idapoolse horisondi taha, ja nüüd võis tundide kaupa lugeda kas või kive Napoli katustel ja tuhahunnikuid Vesuuvi laavanõlvadel.

Maali omapärane vägev võim sel kristallilisel selgusel ei jäänud tuimematessegi täitsa 'mõjumata. „Saxonia" lael tekkis rahutu siputamine, siginesid nõupidavad rühmad, all alustati kisavate paadipoistega üle parda läbirääkimisi ülesõidu pärast. Esimese klassi maaleminek vaadati veel ära ja lõunasöök kugistati alla — siis aga ei ohjeldanud enam miski nooremate ning rahakamate linnaminemise tuhinat, ka minu isiklikud hoiatused mitte. Ma püüdsin oma tutvuskonnale nimelt selgeks teha, et linna sisemine tavalisus, mis küünib näotuseni, pööraks tema ilutseva meeleolu ruttu pahupidi, kuna üht ja teist, kes punga küllalt tugevasti pihku ei pigista, ootavad veel mitmesugused ainelised pahandused. Peetakse ju võõrast Napolis lambaks, keda igaüks võib niita. Aga asjata kulutasin ma suud. Ja nagu iseenda kiuste läksin minejatega kaasa.

Seesama tolmune, räpane, nõgine, närune Napol, nagu ta mu mälus elutses. Kitsad, nurklikud uulitsad olid akendest välja riputatud pesuga tolgendavaiks täiturgudeks tehtud. Majad — barbaarsete maade vanglad, nii et paljas mõte, neis elada, ajab värinad peale. Paks, haisev vaesusekorp toore harimatuse seljas, kuhu silmad iganes lööd. Alatasa tülitavad

meid pealetikkuvad kerjajad — naisi, mehi, lapsi, osalt vigaseid või jälle koormatuid jälkide naha- ja silmahaigustega. Maalija, kes tahaks maalida nõidu, fuuriaid, meduusipäid, leiaks siin iga nurga pealt frapantseid mudeleid: eelkõige pole kuskil näinud nii hirmuäratavaid vanu naisi; aga ka mitte sääraseid metsistunud, loomastunud mehenägusid, selliseid röövlitüüpe. Kui niisugustest ollustest kokkuseatud sõjavägi võõrale maale sisse tungiks, poleks ime, kui seal tekiksid jutud koerakoonlastest...

*

Muidugi ei pääsenud me katkumatult laeva tagasi. Need kolm-neli tundi, mis linnas veetsime, olid sealsetele ärikullidele täiesti piisavad, et meid väikeste ostude ning kehakinnituse ja janukustutuse puhkudel traditsioonikohaselt küünistada. Lootsikumehi õpiti minu ennustust mööda kui lepingumurdjaid tundma ning ühe härra taskus olid käinud pikad näpud. Kahte ostmisel tagasisaadud tinaraha üle parda heites needis üks meie ungarlastest kogu linna madjari vandetüsedusega pühalikult ära.

*

Türreeni merel, 13. märtsil.

Meie ujuva võõrastemaja kaks alumist korda on nüüd elanikke tungil täis. Küll peatume veel Gibraltaris, kuid sealt pole lisa enam oodata, ehk olgu siis kõige ülemisele korrale, mis jäi Napolis üsna tühjaks, nii tühjaks, et tema alumine suurem luitetekk sai meie, teiseklassilistele, pärandiks.

Igasuguste laevategelastega kokku — neid olla umbes kolmsada hinge — tuksub nüüd „Saxonia" sisikonnas ja seljas rohkem kui kaks ja pool tuhat

sooja südant. Meid on väike linn, kokku kuhjatud kitsale ruumile.

All laevamao sügavuses, seal, kus ahjud lõõskavad ja rühkivad masinad ägavad, kauba- ja kraamiruumide vahele kiilutud, asetseb kardetud vahetekk, päratu labürint poolpimedaid latreid kitsikute vahekäikude ja söögilaudu täisreastatud väikeste vahekodadega. Latreid täidab kaks rida kahekordseid magamisnarisid põrandalt lakke. Iga lahedus, iga kaunidus, iga vähemgi piisav tervishoiuline hoolitsus puudub neis õlihaisuga ja söevinguga täidetud põrgupalavais katakombides, kuhu päevavalgust kunagi sisse ei paista. Ma sain neisse täna hommikul esimese, kahjuks väga lühikese pilgu heita, sest üks ninatark stjuard tuli kohe loatähte nõudma, mille vajadusest mul aimugi polnud. Edaspidi tungin veel kord sisse, olgu loaga või ilma.

Meie teine klass jaguneb headuselt ja hinnalt, kabiinide paiga järgi, kahte liiki. Odavam seeria kabiine on alumises kajutis, laevakere piirkonnas, kallim üleval tekikajutis, avaramate ruumide ja suuremate akendega. Kuid selle järgi, kas kabiinides kahe- või neljakesi elatakse, on kumbki osakond hinna poolest veelgi liigitatud. Samasugune korraldus maksab ka esimeses klassis, ainult selle vahega, et siin kõik kajutid on tekil, mitte selle all. Kõigi klasside jalutuslagesid hoitakse raudsete võreustega üksteisest kõvasti lahus, mis aga ainult seda tähendab, et ülem klass tohib alamasse küll sisse tikkuda, alam aga ülemasse mitte. Uksnes vaheteki sisemisi ruume, mis peidavad nii palju kapitalistlikku brutaalsust, püütakse paremlaste liigist külaliste eest sulgeda, sidudes nende vaatlemist kapteni kirjaliku loa külge.

Meil, teise järgu reisijail, on peale kahe jalutusteki, üks kõrgem, teine madalam — veel järgmised kaks ühisruumi tarvitada: kaunis nägus, aga reisijate arvu kohta mitte küllalt avar söögisaal, mis vaheaegadel täidab ühtlasi seltskonna- ja muusikasalongi ning lugemistoa tarvet, ja väheldane, üsna meeldiv suitsetamiskabinett kaardilaudadega ning kõrval-oleva alkoholiletiga. Esimese klassi ühisruumid on muidugi mugavamad, sisustise ja ehtevara poolest vastavalt toredamad. Terve laev on seest ja väljast elektriga valgustatud, muudkui et vaese vaheteki harvad leegikesed põevad kidevust.

*

Laevaühing käib nimelt söögi ja kõige muu suhtes reisipubliku „headuse" järgi. Mida ta oma Vahemere-liinil pakub slaavlastele, ungarlastele ja itaallastele, seda ei julgeks ta pakkuda inglastele, prantslastele, sakslastele ning teistele Lääne-Euroopa rahvustele, kes tarvitavad tema Briti-Ameerika liini (algusjaam Liverpool). Viimase liini suuremail ning kiiremail laevadel pole tavalist vahetekkigi, vaid selle asemel kolmas kajut korrapäraste kabiinide ning ühisruumidega ja kõigiti laitmata kosti ning ümmardamisega. Loodepoolsema Lääne-Euroopa tööline ja talupoeg tänaksid ka väga niisuguse türmielu eest, nagu on see, millega lepivad siinsed vaheteklased. Keegi „Saxonia" pogrielanikest, üks Böömi sakslane, jutustab mulle praegu võre tagant, kuidas neid seal „allmaailmas" söödetavat. Suurte plekktoobritega tõstetavat toit, mis sagedasti meenutavat rokka, praaka või sulpi, köögist vahekodadesse. Toobritest potsigu igaüks endale riista sisse, mis

keegi rüsina sees kätte saab. Riistadeks olla kolmekordsed emailitud plekkmenaažid — liud liha, teine leeme, kolmas keeduvilja jaoks. Söögilauad muidugi katmata. Ka olevat neid nii vähe, et suurem osa reisijaid põrandal kükitades või magamisurgastes koikudel istudes rooga pidavat võtma. Teenimine puuduvat niisuguse määrani, et sööjad ise oma toiduriistu pidavat pesema, nagu ka pogride sisemine puhastamine ja asemete kohendamine reisijate asjaks olevat jäetud.

Lauas ümmardavad meid noored sinised söögistjuardid, kelle pilgud, ilmemäng, liikumised laudkonna enamusele alatasa märku püüavad anda, kui väga need härrad endid alandavad nii madalaid külalisi teenides. Õigupärast on ainsaks väärikaks käskijaks meie seas see pikk jänki, farmer mr. Williams, kes tutvustab neid taldrikute vahetusel armulikult Texase pühvlikarjade ja cowboy'dega. See hea isuga kõhetu härra laseb enesele söögiaegade vahel kabiini veel kõiksuguseid eraportsjoneid ja lisapalukesi tassida, mida kõva jootraha haistmisel hea meelega tehakse. Vihane on säärase „ülekohtu" üle vaid Viini lukksepp. Aga ta oskab lauas tasu leida. Terve söögikaardi ülevalt alla sööb ta maha, — rekord, millele peale teatud jumalakartliku kroaatlase ükski meist ligidale ei saa. Unustamatuks jääb mulle see igakordne hundilik rõõmusäde lukksepa silmas, kui ta lauda istudes sirutab käe söögisedeli järele . . .

Meie kapten on väike, punase ninaga, hõredate juustega, valju ja kõrgi näoga inglane, keda laevategelased väga kardavad. Kui alalhoidlik Albioni poeg armastab ta tseremoonialist „pompi" oma valitsuses. Igal hommikul kell 11 on laeva inspitseeri-

mine. Kindla pühaliku korra järgi marsivad paraadisammul kapteni taga rongis: kaks ohvitseri ja esimese ning teise klassi ülemstjuardid — kõige ees aga noor heerold signaalitrompeediga. See kuulutab kõrge ülemuse teeleminekut, aga ka ühest laevaosakonnast teise astumist kolme vägeva keerdsabalise tuutuga. Niipea kui signaal on antud, sähvab kapteni hõõguv punšinina kuskilt nähtavale. Laste rõõm on suur. Noored neiud aga, need õnnetsevad sellest, mis marsib valjul kaptenil trois ja triklis selja taga.

*

Atlandi ookeanil, 17. märtsil.

„Kas see on kõik?" küsis preisi leitnant, kui ta esimest korda nägi ookeani.

Lugesin seda ühest naljalehest. „Temale ei imponeeri miski", oli nalja pealkiri. Aga ma ei leia sellest naljast nalja, sest ka minule ei imponeeri ookean. Juba teist päeva kriimustab „Saxonia" ta peeglit, ligi 600 merepenikoormat oleme Gibraltarist eemal, aga ma ei märka vahet mere ja ilmamere vahel. Kas vesine võru ümbritseb mind Vahemerel või ookeanil — pilt jääb sekssamaks. Voogude sina on endine, või ehk ainult karvavõrra hallikam, kajakad, minu armsad ajaviitjad, on ka siin meie tüdimatud saatjad ning lained, arvatavasti need ainsad vahetegijad, on pealegi väiksemad kui Vahemerel viimastel päevadel.

Kahju! Mis kasu on mul ookeanist, kui ma teda ei näe! Peaksid lained kõrgenema, peaks tormi tulema — ka tõsise orkaani vastu ei oleks mul midagi! Õud meritõve eest on minus täiesti kustunud, hädaohtude kartus ei suuda peadki tõsta, nii suur on mu iha ookeani tundma õppida.

Eilne päev täis päikesepaistet ja maguslaiska puhkerahu lõppes müstilise muinasjutu-ööga. Oli, kui loeksin üht Maeterlinck'i põdurahingelist unenäodraamat, kuid seekord tõsiste tundemõlgutustega. Kuu rippus nagu suur irvitav pealuu tõmmusinise taeva küljes. Määratu veteväli all oli malmikarva, seljas lai kriitvalge vööt. Õhk uinus hingetusest. Ja siiski jõudis väikesi pigikarva pilvekäharikke läbi surnud ruumi, idast loode poole — pikk tondirong vaikivaid surnumatjaid. Meie laev aga ujus nagu süsimust puusärk ääretus üksinduses. Ja seal kaugel meie ees, kus leinarongi ees-olev sarv merega kokku puutus, seal seisis mustaval kingul suur saviroheline lademik . . .

Kas see tähendab tormi? mõtlesin magama minnes.

Ei tähendanud. Täna on küll natuke tuult, ookean kortsutab ajuti laupa, aga lainetusest oleme veel kaugel. Vahemere pehme soojus kestab edasi, kevadist väsitavust haudub õhus ja sinikriimudel voogudel suplev päike meelitab delfiinid, need soomustatud meretalled, kepsu lööma. Etendust teretab tekil olev reisipublik iga kord suure rõõmukisaga. Eemalt hüppab üks kala, natukese aja pärast teine, siis ruttu üksteise järel kolmas, neljas, viies, kuues — terve karjake üksteise võidu, ikka kõrgemale ja kaugemale, ikka laevale ligemale. Lõpused löövad välku, arvad lustikilkamist kuulvat, päike naeratab emalikult ja vesi laksatab tasakesi nagu poisikeste lutsuviskamisel. Iga holpsatus pigistab vahtijate suudest uusi hüüdeid välja, lapsed on üllatuse pärast keeletud, ja niisama äkki, nagu vallatu mäng algas, on ta korraga lõppenud . . .

Käisin täna esimest korda laeva saunas. See peab reisijate sõidupiletil seisva määruse järgi igatahes

maksuta saada olema, kuid minu juba eile hommikul alanud nuiamisel oli tagajärge alles täna pärast lõunat, ja nüüdki ainult kindlasõnalise jootrahatõotuse tagant-tõukel. Kaasreisijatest pole ma veel ühtegi märganud vannis käivat, — vist kardetakse stjuardite ninakust ja ahnust. Need inglise toapoisivaimud, kes oma lugupidamatust meie kui „vahemerelaste" vastu küllalt ei jõua välja pöörata, näikse aegamööda oma ametikohustest üsna võõrduda tahtvat. See vaene austria naine, kelle mees pidi haiglaste silmade pärast Fiumesse maha jääma ja kes alatasa meritõve all raskesti kannatab, kurtis mulle poole tunni eest vahekojas, et teda ja ta lapsi lastavat kajutis otse nälgida, sest et ümmardajad neile toitu alla ei viitsivat kanda, kuna südamepööritus ja kehalik nõrkus teda ei laskvat treppisid mööda üles söögisaali ronida. Ainult pihku pistetud ohtra jootraha mõjul täidetud eile ja täna hädavaevalt ning poolikult tema palveid. Noorik on näost nii lõppenud, et ma poleks teda peaaegu ära tundnud.

Vanni valmistamine ei nõua nimetamisväärt tööd: keera veetorud jooksma ja anna kapist seep ning käterätik; reisijatel oleks juba laevavoodite puhtuse tulul ihukasimist hädasti vaja, rääkimata reisijate üldisest tervislikust tulust. Kuid mida hoolivad meie hoolekandjad ühest või teisest! Laevaühing on nad nii küündimatu palga eest teenistusse võtnud, et jootrahad tähendavad selle tarvilikku täiendust, ja et selle väljapitsitamine reisijatelt jääb teenijate alaliseks peamureks. Igapäevane inspektsiooniparaad arstide osavõtul ja suure pasunatuututamise saatel on nii pealiskaudne, et reisijate kabiinielu kõigega, mis selle küljes ripub, ülemuse silma ei puutugi: marsitakse ainult ühisruumidest ja vahekodadest lennul

läbi. Ja Cunardi laevad seisvat, nagu on prospektist ja sõidupiletilt toredasti lugeda, korra suhtes Briti valitsuse „otsese valve all"!

Sellele valvele pidin naeratades mõtlema, kui pool tundi peale suplemist tekil kokku sain proua Sös'iga, kes mulle pisarsilmil ja vihase ärevusega jutustas, mida tema näinud ja kuulnud „allilmas", kust ta praegu tulevat. Inimesed elavat seal õhkkonnas, mis matvat ülevalttulijal lihtsalt hinge kinni. Asemeil roomavad söödikud. Higitsevad elanikud uppuvat räpa sisse. Mineval ööl surnud üks vanaldane sloveen, ilma et tal äratuntavat haigust oleks olnud. Paari tunni pärast pandud ta puusärki ja visatud merre. Muidugi väikese merimehelise matusetalitusega: kapten või tüürimees ütleb paar leinasõna, matjad seisavad mütsita, lauda mööda allalastavat surnukirstu saadab leinalooriga kaetud inglise lipuke kuni veepinnani. Märjas sügavas hauas aga ootavad musta kirstu ahned haid...

*

19. märtsil.

Eile hommikul nägin esimest korda ookeani.

Nüüd ei taha ma teda enam näha.

Ta on hirmus.

Enne ärkamist oli mul tundmus, kui lamaksin seotult suure linnu seljas, kes, täis hirmu, teeb minuga rabelevaid ja tuuseldavaid lennukatseid — üles ja alla, sinna ja tänna. Ja kui ma ärkasin, leidsin enese sängist, mis oli saanud õõtsuvaks hälliks, ja toakesest, mis tegi hälli liikumisi narri truudusega kaasa. Ootasin iga silmapilk kiige üle võlli lendamist või seinte koostkärisemist, nii tugev oli toakese joobnud tantsimine. Ja siis ootasin, et vähemalt

Viini lukksepp lendab mulle ülemisest koikust kaela, kui ma all pesen silmi. Aga see ja iga muu õnnetus jäi sündimata ning mr. Davies, kes tõi meile puhtaid käterätikuid, tähendas üleoleva meelerahuga, tuul olevat tugev, võivat ka veel tormiks paisuda, kuid „orkaanist", milleks meie seda puhumist nimetasime, ei võivat juttugi olla.

*

Rahu valitseb jälle meie ujuvas hotellis. Kust tunaeile ja veel eile kuuldus ulgumine ning hammaste kiristamine, sealt kostab nüüd jälle naer ning jutuvadin, itaalia osakondadest ka määgiv laulmine või mõne keelpilli ühetooniline plärin. Ma tahtsin lõuna eel näha saada, kuidas on lugu „allmaailma" meeleoluga, aga et mul jällegi lubatähte ei olnud, siis ajas üks stjuard, kes näis sissekäigu ette otse vahiks pandud olevat, mu juba trepilt tagasi. Ma oleksin ehk kaptenilt tähte läinud küsima, kui mul mitte kõva aimdus poleks olnud, et seda mulle ei anta.

Vahetekis oli maruööl nimelt jälle suur vikatimees külas käinud ja mõned haiged ennast veel ootama jätnud. Ära oli ta viinud ühe pisut enneaegselt mahasaanud noore naise ja ühe viieaastase lapse; ilmaletulnud putukas pidi aga kuuldavasti elama — v e e l elama. Keset tormi ulgumist ja meritõbiste õudset ägamist, õõtsuval asemel, palava, umbse leitsaku sees, kõigi nende võõraste pilkude all oli noor ema oma valutunni ära pidanud kannatama, et pool tundi pärast seda, kui ta tütrekesele elu oli andnud, ise sellest ilma jääda. Ta oli mehele Ameerikasse järele minemas. See ootas teda mõne päeva pärast tuksuval südamel New Yorgi sadamas. Kas võidaks

talle seal vähemalt ta kaheksapäevane lapski väljasirutatud kätesse visata või läheb see emale tänahomme inglise lipu saatel ookeani põhja järele? Ja värisevale ootajale pistetakse sadamas paberilipakas pihku, millel seisab, et mõlemad kõigi merimeheliste auavaldustega korrapäraselt on maetud, kui nad „tohtri korrapärasel ravimisel" korrapäraselt hinge olid heitnud — muidugi Briti valitsuse otsese valve all seisva laeva kõigiti korrapärases sõiduruumis.

Päev lõppes õhtulauas väikese tülietendusega, mille algatajaks olin mina.

Meie või läks päev-päevalt ikka halvemaks; täna haises ta juba nii, et ma lauateenijale käsu andsin taldrik minu ligidalt ära viia. See andis minu kõrvalistujaile asja ka eneste ammust nurinat vana või üle nüüd ülemstjuardi kõrvu puutuvateks sõnadeks muuta. Nõuti võid, nagu on see, mida sõi mr. Williams iga päev laua otsas kolme muusikandiga. Ei tahetud seda ära seedida, mispärast ühele reisijale — pealegi sessamas lauas — värsket võid anti, kõigile teistele aga täiesti rikkiläinut. Küsisime ka, missugune õiguslik põhi on neil eesõigustel, mida naudib ameeriklane teiste rahvuste seas laeval.

Meie mässukatsel polnud aga „toiduülemuse" kohta suuremat mõju, ei andnud see ka mingit parandavat tagajärge. Teenijad pidasid oma ülemaga ukse taga natuke aega nõu, siis tuldi ja anti meile otsus, mis kiskus meie suud ammuli: mister Williams ei söövat mitte laevavõid — tal olevat oma või Euroopast kaasas!

Me olime silmapilk tummad, siis pahvatasime kooris naerma.

Ja ausad ümmardajad naersid endamisi meiega kaasa.

Gibraltarist New Yorki on 3206 merepenikoormat. Umbes poole teed olime ära sõitnud. See peaks mind ergutama, mu rinda kergendama. Ka sinab ookean täna vaikselt naeratavas rahus. Merehaigus on laevalt sootuks kadunud. Vist tervel senisel teekonnal pole mul olnud nii turda tundmust põues ja põue all. See peaks mu tuju tõstma.

Aga ei. Minu ümber lainetab ääretu igavus, milles olen uppujaks, sinine mõõtmatu eimiski, mis minu on ära neelanud, ilma mind tapmata. Mida vürstlikumalt ookean oma kirjeldamatu toreduse mu ees välja laotab, seda enam tühjendab ta mu hinge, seda enam paneb ta mind põlgama kõike, mis minu enda näol mu ümber liigub ja häälitseb. Silmad pigistan kinni, kaeluse tõmban kõrvade ette, aju panen seisma — ma ei taha märku anda teistest ega enesest. Ma tahan olla kadunud.

Aga mind leitakse varsti. Ühel ligimesel on mind tarvis. Minu ees seisab Viini lukksepp ja pakub mulle müüa loose. Fiumes on ta oma reisirahast liiga palju tüdrukutega tralli pannud, New Yorgis on vaja Ameerika ametnikele 25 dollarit ette näidata, aga summast puudub viies osa. Ta ostab ühe itaallase käest 3 dollari eest lõõtspilli, teeb 50 loosi à 25 tsenti ja pistab, kui ta need ära on müünud, 9½ dollarit puhast kasu taskusse. Üks viiekümnest saab 25 tsendi eest 3-dollarise kauba, teised nelikümmend üheksa kaotavad oma raha. Aga hädalist peab aitama! Ma kingin kerjajale 25 tsenti, üksnes, et ta mind rahule jätaks. Tema võllanäost püüan kõrvale vaadata. Kuulen ainult veel, kuidas ta oma Fiume kaaslast, jänki Williams'it siunab: see lasknud teda igal pool veini eest maksta, hoides oma punga peal pöialt.

*

Eile ja üleeile olin hingeliselt ja ihuliselt niisuguses olekus, et pliiatsit ja märkmeraamatut mulle meeldegi ei tulnud. Istusin enamasti kabiinis ja haudusin muremõtteid, otsekui merehaigus pööritas südame all.

Vahemerest kaasatoodud pehme soojus on juba mõnda päeva kadunud; mida enam läheneme suurele uuele mandrile, seda külmemaks ning karedamaks muutub õhk, seda tinasemaks tumeneb ookeani värv. Ameerika saadab meile oma hinge vastu, ja see on kalk ning kare. Mõlemal eelnenud päeval oli tuul jälle kange, vahujutid värvisid halli lainetuse kirjuks; viimaks, eile õhtul, vintsutas meid peaaegu niisama õel maru, nagu kuue päeva eest, ja jääkülmad vihmavalangud mürtsusid laevatekile. Täna on vaiksem ja kuiv. Päike piilub vahel suurte külmade sõudpilvede vahelt välja ja tõmbab ookeanile siis iga kord hõbedase soomussärgi selga. Teatavat lõbu pakub mulle nähtus, et kajakad, kes meist ammugi maha olid jäänud, nüüd, kus ligineme jälle kindlale pinnale, laevale uuesti kaaslasteks on ilmunud. Mulle on nad seltsiks mu kõrveüksinduses.

Laevapromenaadidel jalutades panen tähele, kui seltslikult ja viitlikult elavad teised. Alatasa on neil üksteisele midagi jutustada, neil on millegi üle naerda, imetseda, mõnada, kaetseda, hurjutada, rõõmustuda. Vahet pidamata on nad liikvel, hommikust õhtuni on neil midagi teha. Rahvuse järgi hoidutakse erakondadesse, tutvuse järgi kildkondadesse.

Meie ujuval linnal on oma päevauudised, mis käivad soojalt suust suhu ja mida ahnelt alla kugistatakse. Õhus lendlevatest kiududest püüab ka minu kõrv mõnda kinni. Kolmandas klassis varastatud

ühel itaallasel raha ära — ligi kakssada liiri, mida ta hoidnud teadmatuse või talupoegliku umbusalduse pärast põues, selle asemel et seda laeva renteisse varjule panna. Mehe sänginaabrid otsitud läbi, kuid tagajärjeta — mine võta sularaha veel kinni! Nüüd on küsitav, kuidas pääseb mehike New Yorgis maale, kui tal seal tuttavaid ees ei ole. Natuke hiljemini imbub altmaailmast sõnum üles, kahjusaaja hale nutt olevat kaasreisijaid nõnda liigutanud, et nad tema heaks isekeskis korjanduse toime pannud. Maaleminemisel ettenäidatav summa olevat sel kombel õnnelikult kokku tulnud.

*

Pärast lõunasööki uuriti meie silmad jälle kord läbi. See sündis Fiumest saadik merel juba kolmandat korda. Ja õhtu eel anti meile kätte kraamitähed ning reisi alguses ärakorjatud sõidupiletite asemele väikesed nimelised tšekid. See tähendab peatset päralejõudmist. Homme öösel, hiljemalt aga ülehomme hommikul peame olema New Yorgis. Taevale tuhat tänu päästmise eest.

26. märtsil.

Eilne päev oli aastapikkune. Tammusin ringi nagu kuutõbine. Suur ootus südames pakitses ja tuikas nagu paistetunud haav. Ja hinge rebisid kõiksugused tumedad kartusetunded, ülestikkuvat rõõmu ikka jälle ära neelates. Suure mannermaa lähenemist oli õhust tunda, tema hingetõmbus lõi mulle vastu rütmis õõtsuva lainetamisena. Ja vaenulikult, äraseletamata vaenulikult. Millega ähvardab ta mind, see suur külm võõras seal tuvisinise lagendiku taga? Ootab ta mind viimaseks hoobiks ülestõstetud rusi-

kaga? On ta sängikoopa välja valinud, kuhu ta paigutab väsinud jooksiku varsti puhkama? Kaugele, kaugele pilkase pimedusega kaetud kodust? Kaugele neist viimastest, kes selles pimeduses mulle veel kallid? . . .

Merekaardilt nägime lõuna-ajal, et me täna, ettekavatsetud päeval, enam ei või sadamasse jõuda. Erakorraline peatumine Messiinas, mida tormipäevad ei lasknud tasuda, oli viivituse põhjustaja. Peaaegu terve öö aelesin unetult voodis, kuulatasin oma taskukella tiksumist, laevakruvide ähkimist, pöörleva vee sumina, ja igavuse, tühjuse nahkne tont veeretas end minu vaibal. Siis ilmus halli habemega hommik unise haigutamisega.

Suur ootuse ja lootuse ärevus väriseb meie ujuvast kasarmust läbi, hääled on hapraks muutunud, kuuldub nagu klaasikildude lühikest klirinat. Igast urkast mühiseb välja närviline rahutus, nagu mesipuust, mis peret hakkab heitma. Inimesed kõnelevad üksteisele peale, üksteisele sisse, ja ometi ei kuule ega mõista nad endid. Peaaegu kõik on enestele paremad hilbud ümber pannud, vähemalt puhta krae kaela ja pühapäevase sideme ette. Pruukost kugistatakse isutult alla, kõigil on vudisev rutt veres. Ja siis koguneb kogu tarust välja voolanud mesilastepere mustavate kobaratena tekile.

„Maa!"

Kuna meie söögisaalis istume, on kerkinud Kolumbuse maailmajagu, jänkide ülistatud „dreamland", laubaga üle horisondi. Ja kiirelt, imekiirelt läheneme temale peaaegu liikumata mere tõttu, millel ujuvad lumesärane paiste ja jääkülm õhk, ja ikka kõrgemalt ning kindlajoonelisemalt ehitab end meie ablaste pilkude ees üles sarviline ja sopiline rand, mis laguneb

varsti saarteks ja poolsaarteks. Veel natuke aega, ja me näeme paremal käel, Coney saarel, kerges udukahvatuses sumedalt esimesi Ameerika ehitisi, hiigelpaleesid imelikkude kontuuridega, tornidega ja ilma, lehvivate lippude ja pikksilma abil nähtavate reklaamsiltide ning ehteväravatega: me sõidame New Yorgi maailmakuulsast lõbu- ja jandisaarest mööda. Kuna ta meile peatselt selja taha jääb, teeme aeglase pööraku otsekohe põhja poole, jõuame üsna kitsast suust pikema väina sisse, ja nüüd on meie pahemal käel madalmägine kaunis rannakõrgustik metsatukkadega ja toredate suvimajadega — Stateni saar, nagu minu taskuatlas ütleb — ning selle vastas, lääne pool, üsna madal kuluhall kallas väheldaste hoonete ja osalt tühja pinnaga — New Utrecht.

Nüüd kerkib voogudest midagi üles, mida paljud silmad juba ammu otsivad, millest vähemalt iga kolmas „Saxonia" reisija kodus on kuulnud või lugenud: paljuimestatud vägev vabadusekuju, prantslaste algu- ja ainupärane kingitus ookeanitagusele vennasrepubliigile. Seal ta seisab tillukesel saarerahnul, hiiglakäsi tulelondiga taeva poole tõstetud, üleni roheline vaseroostest — suur, ilus ja valelik gallia naine! Temast mööda sõites — teine, märksa suurem saar, Governors Island, jääb paremale käele — jõuame lahe põhjapoolsesse soppi ja seega eelnimetatud linnade sadama-piirkonda sõna kitsamas mõttes. Veel üks saarekilluke punavate hoonetega — Ellis Island, vabariigi suur vangikoda soovimata välismaalaste tarvis — läheneb lääne poolt meie teesihile, siis tüürime varsti Hudsoni jõe päratust suudmest sisse.

Brooklyni tumepunane, tahmane majadetriip on meist kaugusse maha jäänud, ilmatu pikk Manhattani saarekeel mõlema jõe vahel sirgub meile terava

otsaga vastu ning tikib Jersey City ja Hobokeni ühtesulanud majaderäga Hudsoni voogudesse. Kõik kaldajooned on raudsetest dokkidest hambulised, iga hambavahe on laevu täis kiilutud, ja nende hammaste, laevamastide ning laevakorstnate üle vahivad äri- ja eluhooned otsatu rägana — pööraselt kõrged, osalt tornid, osalt püsti või küljeli seatud kastid, üleni täis augukesi nagu nõelapisteid. Laev jõuab teda ümbritsevas sõidumulinas ainult tigulikult roomates edasi; tumedad, raudsed, pikuti vee sisse ehitatud laduhooned, mille vahele poevad laevad peatuma, liiguvad meist ridamisi mööda — „Saxonia" otsib o m a auku. Sest need dokihooned, need hambulised raudvööd ranna ümber, on laevaühingute päralt, nende kulul ehitatud ning Ameerika valitsuse sunnil nõnda seatud, et reisijad laevalt omapead maale ei pääse: võõrsilt tulev laev jookseb ainult ninaga kaldakai ligidale, ta küljed, kust ainuüksi maha pääseb, jäävad raudsete laduhoonete kahe kõrge seina vahele. Laev on lõksu pugenud. Suurtel laevaseltsidel on terve rida sääraseid raudlõkse emmal-kummal Hudsoni kaldal, osalt veel Brooklyni linna all. Viimaks on „Saxonia" ka oma urka leidnud. Kuna ta selle suust sisse libiseb, muutub ilm meie ümber hämaraks, nii kõrgelt ja kitsalt ümbritseb meid tumehalliks vaabatud raudne lõks.

Ameerikas! Miski vaenulik-võõras ning jääkülm pitsitab mu südame kokku, imeb mul väriseva ooterõõmu hingest ja puhub mulle irvitavaid ähvardusi kõrva . . .

Tund aega hiljemini teadsin, et ma ei ole enam vaba inimene.

Minu vangipõlv Ellis Islandil

1.

Olen oma inglise nimekaimule Oscar Wilde'ile vahel kade olnud, et ta võis Reading'i vanglas kaks aastat villu noppida, seejuures tundma õppides kannatamise hingevalgustavat, vaimuviljastavat imevõimu.

Seega oli ta minust ees. Kannatamisest tulevad intellektuaalsed tulud olid mulle võõrad. See rõhus mind. Minu eestilik-õiglane ja seepärast kaunis kõrge enesehinnang kõikus. „De profundis" oma sügavate ilmutustega tegi mulle õhetavat häbi. Mulle sai selgeks, et moodne följetonistki mõne aja türmis peab istuma, kui ta tahab köita oma filosoofiliselt infitseeritud ja uusromantiliselt kallutatud lugejaid. Kuidas aga türmi saada?

Abi tuli Ameerikast. Ameerika vabariiklik vabadus on praegu nii suur, et sa oma isiklikust vabadusest kohe ilma võid jääda, kui su nina mõnele ei meeldi! Minul aga oli ootamatu õnn, et kogu mu isik seal mõnedele ei meeldinud. Ja nõnda leidis mu õpihimuline igatsus — tänu Ameerika eesti jumalasulastele ja jumalalastele — ometi viimaks kustutust.

Meie „Saxonia" jõudis kahekümnekolme-päevase teekonna järel läbi Vahemere ja üle ookeani 26. märtsi hommikul ligi 2000 reisijaga New Yorgi sadamasse. Pühapäeva pärast pidi lastama ainult esimene ja teine klass kohe maale, vaesed „vaheteklased" aga, kelle sorteerimist toimetatakse Ellise saarel, New Yorgi sisserändamis-jaamas, alles järgmisel päeval. Ka mind kui teise kajuti reisijat ootas siis kojusaamisõndsus. Jah — õndsus! Sest kui sa rohkem kui kolm nädalat ilma kehaaluse kindluseta oled elanud, kui sa kolmanda osa sellest ajast merehaigusega oled maadelnud, siis on pääs sellest piinast maine õndsus. Kuidas ma roheliseks roostetunud vabaduseneitsile sadama suus vastu hõiskasin, seda oleksite pidanud kuulma! Kuidas ma teda järgmisel päeval trellide tagant sõimasin, seda saate veel kuulda.

Varsti oli komisjon Ameerika sisserändamis-valitsusest laeval. Tohtrid algasid silmade uurimisega. Meie silmad olid laeva-agentuuri ja hiljemini laevatohtri poolt juba korda viis laugude alt ja pealt ära vahitud, ilma et haigeid oleks leitud. Nüüdne kuues protseduur tõi aga nii mõnegi haige nähtavale, kelle ehmunud palede üle hakkasid ahastusejõed veerema. Silmadest — seda olgu seletuseks juurde tähendada — ei loe arstid mitte üksnes silmahaigusi välja, vaid ka teatavaid muid põdemisi, muuseas mõnd külgehakkavat tõbe.

Kui järg minu kätte tuli, sündis midagi, mis meenutas mulle üht Mark Twaini humoreski. Kui Twain toimetas põllutöölehte, ilma et tal põllutööst aimugi oleks olnud, ootas teda toimetuse ukse ees iga kord suur kari kartlikke uudishimulisi pärani silmil, ja kui

ta ilmus, tõukas üks teisele külge ning sosistas: „See ta on!"

Midagi sellesarnast sündis Ameerika ametnikkude hulgas, kui minu nimi korraga teatavaks sai. Arst viivitas, enne kui mu silmalaud üles tõstis — ta viivitas näoilme ja pilguga, mis sosistasid: „S e e t a o n!" Ja kui ta mu silmad argselt ning üllatuse tõttu veidi närviliselt läbi oli otsinud, nihutas ta mu imeliku aupaklikkusega ülekuulamis-ametnikkude juurde, ja ka nende aupaklikkuses tarduvatest nägudest sosises mulle peaaegu kuuldavalt vastu: „S e e — s e e t a o n!" Tähelepanu, mida äratasin, pani mu teadagi mõtlema, aga seks ei jäetud mulle küllalt aega, sest algas ülekuulamis-formaliteet. Reisijad astusid rahvuse järgi viie või kuue kohtulaua ette, mille taga istus nende keelt mõistev ametnik. Nimi? — vanus? — amet? Kas poiss- või naisemees? neiu või emand? Kust tuled? — kuhu lähed? — Kui palju on sul raha? — Kas elab sul Ameerikas omakseid, sugulasi või tuttavaid? Raha pidime ametnikkudele ette näitama.

Ülekuulamisel oli tagajärg, mille võtsin teatava sisemise rahutusega teatavaks. Minu silma all sündis midagi, mis sündivat viimselpäeval oinaste ja lammastega. Kuna suurem osa reisijaist võis kajutisalongist pääsmetega lahkuda, asetati paarkümmend inimest aegamööda kohtumõistjate pahemale käele istuma. Nende seas olin ka mina. Ja see istumine kestis kaua — igatahes kauem, kui jätkus minu pinevile rebitud kannatust. Et ma o m a ülemuse pärimised tõtt mööda ära olin kostnud ja enda hinge teadsin suurematest pattudest puhta olevat, siis kähvasin viimaks istmelt ja esitasin jagajale karmitoonilise küsimuse, kas see mitte eksitus ei

ole, et mind oinaks peetakse. Ei olevat, vastas mees viisakalt, ma võivat selle poolest täiesti rahustuda. Arstil olevat mulle veel mõned küsimused esitada.

„Miks ta seda siis ei tee? Mul pole aega ega himu siin kauemini istuda!"

Pilk, millega ametnik otsis tohtrit, ilmutas nähtavat kitsikust. Ka tõmbas ta pea minu poolt loomusunniliselt kaugemale. Ta vastas mulle pisut kogeldes, mida nägin isegi: et arstil olevat veel mõnede reisijate silmad läbi vaadata, mis toimus salongi välise ukse ees. Aga juba oli tohter — kiitust tema kõrvadele! — minu kärsitut küsimust kuulnud: ta tõttas mind rahustama. Kaks minutit veel, siis võtvat ta endale au ennast minule pühendada. Kusjuures ta mu näost vaate läbi puuris, mille ots vist kukla-augustt välja ulatus.

Arst lõpetas töö, aga hambaid kiristades nägin teda vargsi laeva sisemistesse ruumidesse kaduvat. Üle õla viskas ta minu poole pilgukese, mis pistis mulle äkitselt tunnetuse pähe: ta tahab laevateenijailt järele küsida, mida nad minust tähele on pannud, enne kui hakkab mind üle kuulama. Ja hiljem selguski, et mul oli õigus. Alles tüki aja pärast, kui talle minu tungival nõudel järele oli saadetud, ilmus ta jälle salongi.

Kuid mitte ainult arst ei hakanud nüüd minu ülekuulajaks, vaid ka üks komisjoniliige, kellele tuli veel teine pealtkuulavaks kaaslaseks. Tohter algas:

„Kas teil mitte vaenlasi ei ole, kes teile igal viisil kurja püüavad teha, kellest te ehk koguni võite oletada, et nad teile elu peale käivad?"

„Ei. Mul on enda teada ainult vastaseid, mitte vaenlasi."

„Mis laadi on teie vastased?"

„Nad võivad olla ainult poliitilist laadi."

„Isiklikke vihamehi teil ei ole?"

„Ei. Vähemalt ei tunne ma ühtegi."

„Teie ei karda kellegi poolt jälitamist, kimbutamist, augukaevamist — mitte kellegi poolt?"

„Ei."

„Teie ei tea oma vabadust ja elu kuskil hädaohus olevat — ütleme Euroopas?"

„Minu isamaa ametivõimud võiksid mulle vabaduse suhtes kitsendusi teha, kui ma nende volipiirkonda puutuksin. Seda jätan ma targu tegemata."

Ma arvasin teise mittearstliku ametniku silmaläikest midagi lugevat, mis tundus nagu lootustandev „ahah!"

„Vene valitsus sooviks teid siis kätte saada? Kas võiksite meile ilmutada, missuguse süüdistuse põhjal?"

„See süüdistus on mul vaid ajalehtede kaudu teada ja põhjeneb kuuldavasti minu osavõtul 1905. aasta revolutsioonist. Olin tol ajal ühe opositsioonilise ajalehe toimetuse liige ning võtsin kõnelejana ka valitsusevastastest miitingutest osa." Ei ma jätnud mainimata ka oma pilkelehe „Kaagi" asja, mille pärast mind Helsingis 1906. a. kinnivõtt oli ähvardanud.

„See on kõik?"

„Jaa."

„Kas kunagi vangis olete olnud?"

„Veel mitte."

„Teie kõnelesite oma poliitilistest vastastest; kas neid enesel ka Ameerikas arvate olevat?"

„Vististi."

„Ja need oleksid?"

„Siinsed eesti mustasajalised. Ma olen nende vastu ühes siinses lehes paar pilkelist artiklit avaldanud."

„Kas teie oma poleemikas ka kunagi usulisi asju olete käsitelnud?"

Nüüd oli minu käes kord „ahah!" hüüda. See küsimus valgustas situatsiooni, nagu välgusähvatus pimedat tuba.

„Ei, usuliste asjadega pole ma tegemist teinud; küll aga nende isikute poliitikaga, kes usust endile elukutselise äri on teinud."

„Kas teie millalgi pikemat aega haigemajas olete olnud?" võttis tohter jälle sõna.

„Ei."

„Mitte iialgi mõnes ravilas, mõnes sanatooriumis, mõnes avalikus tervendusasutises?"

„Mitte iialgi."

„Meie informatsioonide järgi on aga lugu nõnda."

„Teie informatsioonide järgi? Teie informatsioonide järgi, härra?" Ma kargasin naerdes püsti. „Teie informatsioonide järgi olen ma lihtsalt hullumajas olnud, nagu mulle kõigest selgub! Kas teie ei võiks mulle öelda, kuidas teile meelde tuli minu kui teile täiesti tundmatu isiku üle, kelle siiatulekust teil aimugi ei võinud olla, informatsioone nõutada?"

Minu uudishimu jäeti kustutamata ja ülekuulamine lõpetati. Teine ametnik andis mulle, kui tohter oli minema vehkinud, viisaka seletuse: ma pidavat homme hommikuni paraku veel laevale jääma, siis viidavat mind sisserändamis-jaama, kus ma oma tõendused protokolli pidavat andma, mispeale mulle tee Ühendriikide pinnale sedamaid vabanevat. Komisjoni arst ei usaldavat nimelt vastutust minu eest enda peale võtta. „Kaotate ju ainult ühe päeva!"

lisas ta trööstides juurde, kuna ta väikesed vesihallid silmad minu omade sees ümber urgitsesid.

Ma arvan, et ma oma vaimse olekuga pika teekonna vältel kellegi tähelepanu laeval endale polnud tõmmanud. Aga nüüd sündis see. Kuna teised kinnipeetavad kas pisaraid valasid või kohmetu murega nurka pugesid, laskus minu hingele lühikese vihase tusa kannul isevärki soe, pehme ja lahe huumorituju, mida avaldasin kätehõõrumisega ning laia, südamliku muigamisega. Mu meeles mõlkus midagi võitlikku; midagi rõõmustavat näis mul üsna ootamatult korda läinud olevat. Võidurõõm ja magus kahjurõõm segamini. Paar kelnerit vaatasid mind ja väristasid kaastundlikult pead...

Jumaluke, et ikka jälle leidub vastaseid, kes peavad targaks tegema rumalusi! Denuntseeri, eesti veljeke, kes sa sellega oma moonakapõlvest saadik nii harjunud oled, aga ära denuntseeri v a l e g a! Vale tuleb välja, ja siis pussitasid sa vastase asemel iseennast ja oma erakonda! Ehk kui sa ilma valeta kuidagi läbi ei saa — ma tean, kui raske see sulle on —, siis valeta vähemasti peenemalt! Ära nii palju paksu peale aja! Ega siis Ameerikagi tšinovnikuil peade asemel tohletanud kaalikad õlgade vahel istu! Ma ei tihka tunnistamata jätta, et meie suguvennad-hingekarjased kodumaal poliitiliselt siiski veel nende kõrval nupumehed on, kes suure vee taga sääraseid asju ajavad. Issand, anna neile andeks, aga ka minule, kes ma sellest nii mittekristlikku rõõmu tunnen!

Ma sõin hea isuga õhtust ja saatsin rahuliku öö mööda, hoolimata sellest, et teadsin enese juba vangi olevat. Sest kui ma õhtul tekki mööda laeva nina poole tahtsin jalutada, mis seisis vastu sadamasilda,

tuli mulle üks „Saxonia" ohvitser keelates vastu: ma võivat liikuda ainult mere pool oleval tagatekil.

Järgmisel hommikul oli tollirevisjon. Minu reisikorvis huvitasid ametnikku kõige enam raamatud. Teatava pettumusega vaatas ta mulle otsa, kui talle muu seas Heine teoste kogu iluköites pihku puutus. Anarhist, kes loeb Heinet, ei meeldinud talle nähtavasti. Otsis ta aga pomme ja terroristlikke lendlehti mu kehva vara hulgast, siis viitis ta aega asjatult. Varsti olime oma kolidega väikesel aurulaeval, mis sõidutas meid Ellis Islandi poole, kuna terve meie kolmas klass, umbes 1700 inimest, juba varemini sinna oli veetud.

Tilluke saareke, mis kannab mainitud nime, on New Jersey osariigi päralt ja asetseb New Yorgist natuke maad edela pool, Upperi lahesse voolava Hudsoni jõe suudme ligidal. Saarekesele on ehitatud kobar massiivseid telliskivihooneid, mis oma nägusate tornide, suurte portaalide ja rõõmsate aknaribadega soetaksid üsna imponeeriva ja ühtlasi küllakutsuva mulje, kui sind ei heidutaks teadvus, et see ehituslikult nägus, igast küljest veega piiratud kindlus on suur vangikoda. Sest reisija, kelle jalg vastu tahtmist selle hoonestiku lävest üle astub, on lühemaks või pikemaks ajaks Ameerika Ühendriikide arestant. Ta elab trellide taga ning vahi all ja õhtust hommikuni lukustatud uste taga. Sa oled vang, kas sul mingit süüd on või mitte, ning kui sa nii kehvake oled, et sõitsid laeva kolmandas klassis Uus-maailma, siis lähed ainuüksi selle süü pärast pokri, kuigi ainult päevaks või paariks.

Selle vangla tume tähendus on saanud tänavuse aasta 1. jaanuarist peale uue varju juurde. Ameerika sisserändamisseaduste käsitlemist on kõvendatud. Iga

tõkkemäärust tarvitatakse suure karmusega. Ühendriigid kaitsevad endid nende arust üleliigseks läinud sisserändamise vastu. Nopitakse hulkade seast tervise, tööjõu, ainelise järje ja kõlbluse poolest kobedamad ollused välja, kõik teised saadetakse, sageli õige tühistel põhjustel, tuldud teed tagasi. Laevaühingud on seaduslikult kohustatud tagasilükatuid maksuta sinna viima, kust nad tulid, ja neid Ellis Islandil nii kaua toitma, kui laev läheb teele. Uus seadus, mis sisserändamist veelgi kitsendab, on ettevalmistusel.

Aurupaadist viidi meid mundris vahimeeste saatel peahoone määratusse, inimestest kubisevasse sisikonda. Ilmatu saalikoppel, traattaradega pikkadeks kõnnikodadeks jaotatud, võttis meid vastu. Siin formeeriti meist, nähtavasti põhjuste järgi, mis kellegi siiatoomise tarvilikuks oli teinud, üksikud salgakesed, keda hakati pikema ootamise järel kantseleidesse toimetama. Mina leidsin enese viimaks ühest vähel-dasest, mille uksel seisis „Arstlik jaoskond" ja kus mitu virka ametnikku sikutasid tinti ilusale valgele paberile. Siin hakatakse siis vist su kruvisid järele vaatama, mõtlesin. Ega nad sind ometi pikemaks ajaks mõnda kummiseintega üksikkongi uurimise alla ei pane, — see oleks pagana igav nali! ... Nimi võeti kirja, ka laeva oma, siis paluti istet võtta ja oodata. Istun ja ootan. Tund möödub. Teine tund möödub. Kolmandast tunnist möödub pool. Kõigi teistega ootajaist tehakse tegemist, vanad lähevad, uued tulevad — ainult minu hõlma ei hakka keegi, minu kärsitust ei pane ükski tähele! Kas see provokatsioon ei ole? Ehk loodetakse mind niikaugele saada, et kargan kantseleihärradele karvu või pillun midagi pähe? See lühendaks ja lihtsustaks tõepoolest mu protsessi

märksa! Kuid tulgu, mis tuleb — leppida ma selle ümberkäimisega ei või. Ma supsasin istmelt, astusin suure puldi ette ja seletasin härradele, et ma ei mõtle kauemini enam oodata. Mul olevat kõht, ja see olevat tühi, ning mul olevat ergud, ja need ei laskvat ennast mitte kauemini vägistada.

„Veel ei ole ma Ameerika seadusi rikkunud — teie asi on selle eest hoolitseda, et see jääks ka lähemail hetkil sündimata."

Kui suur suu kuskil mõjub, siis Ameerikas. Seda tarkust sain hiljeminigi kogeda. Kohe mindi abi otsima. Paar minutit hiljemini olin teises ruumis kahe arstliku ülekuulaja ees, kellest üks küsis inglise keeli, teine aga tõlkis küsimused saksa keelde ja minu vastused inglise keelde.

Seesama eilne laul mind varitsevatest vaenlastest.

„Kas te Euroopas mitte tähele pole pannud, et teile uulitsal järele kõnnitakse?"

„Olen küll: ühed kõnnivad järel, teised ees."

„Mitte nii! Et teile keegi alatasa järele hiilib, teid vahetpidamata silmas peab, teie liikumise üle arvatavasti mingi salanõuga ja kurja tahtega valvab?"

„Ei, doktori-härra, tagaajamis-hullust ma ei põe."

Nad vahetasid teineteisega kiire pilgu, mis ära sulas muhelusse.

„Teie olevat paar aastat Euroopas, nimelt Saksamaal, ühes närviparanduse-asutises ravimisel olnud; kas teie ergud on nüüd jälle korras?"

„Niisuguse asutise tarvis näivad minu denuntseerijad küpsed olevat, muidu nad luiskaksid pisut arukamalt. Miski pole kergem kindlaks teha, kui et mina rohkem kui 27 aastat vahet pidamata oma kutsepärast ametit olen pidanud."

„Keda te peate oma denuntseerijateks?"

Tähendasin oma umbkaudset arvamist ja andsin selle põhjenduseks pikema seletuse, mida ülekuulajad teraselt tähele panid. Minu imestuseks pöörasid nad uurimise nüüd asjadele, mis olid arstlikult alalt hoopis väljas, kuid hiljemini sai mulle selgeks, et see sündis ikkagi arstlikul eesmärgil: minu vastuste järgi taheti mu vaimse tervise üle otsustada. Härrasid huvitas kõigepealt minu poliitiline meelsus.

„Kas olete kunagi anarhistlikele või nihilistlikele aateile lähedal seisnud?"

„Ei, ma olen ainult sotsiaaldemokraat. Nihilismi kohta lubage mind tähendada, et sellenimelistest poliitilistest aadetest kõneldi õndsa Turgenevi ajal, kes müntis voolule ka selle nime, nii siis läinud sajandi 80-ndatel aastatel. Praegu aga elab ja valitseb nihilism ainult veel minu denuntsiantide peades."

„Missuguse sihiga on ajalehed, milledele kaastööd teete?"

„Osalt demokraatliku, osalt sotsiaaldemokraatlikuga, kuid viimased ilmuvad ainult väljaspool minu isamaad."

Seepeale võeti kõnesse üks kaebusepunkt, mis üllatas mind samuti täieliku uudsusega nagu too vaimuhaiguse-lugu: minu ärapõgenemine naise ja laste juurest. Valekaebajad olid nimelt „puhast tööd" püüdnud teha. Nad kalkuleerisid: mida rohkem süüd, seda keerulisem kaitsmine, seda kindlam vastase tagasisaatmine Euroopasse. Sisserändamis-valitsusel aga on tagasisaatmisega praegu suur rutt. Rabeleb tõrvatud mees enese ühest konksust lahti, eks siis pea teine, ja kui mitte teine, siis ehk kolmas. Seepärast vaimuhaiguse ja anarhismi kõrvale veel „perekonna kuritahtlik mahajätmine", mida Ameerika sisserändamis-seadused, nagu kaht esimestki pattu,

tingimata emigrandi kojusaatmisega karistavad. Ülekuulajate nõudmisel jutustasin neile oma esimese ja teise abielu loo ära: et ma Berliinis 20 aasta eest olin tsiviilabiellu heitnud, et mul iialgi lapsi pole olnud, et ma oma esimesest naisest juba ligi 14 aastat lahus olen, et see kui mittekristlik abielu riigis, mille alam ma olen, seaduslikult maksvusetuks on tunnistatud ja et ma oma maailmavaate ning poliitiliste põhjuste pärast Venemaal 1905. a. vaba-abiellu astusin, et kirikliku laulatuse tseremoonia alt pääseda.

„Kas teil oma esimese abielu maksvusetuks tunnistamise kohta on dokumenti?"

„Niisugust dokumenti ei või mul olla. See on Venemaa valitseva senati määrus, mida säilitatakse Vene riigi Seaduste Kogus. Kui mina 1905. a. uuesti tahtsin abielluda, pöördusin enne advokaadi poole, et lasta oma endist abielu seaduslikult lahutada. Minu advokaat, härra Jaakson Riias, andis mulle, kui ta asjasse puutuvad seadused läbi oli vaadanud ning ka evangeeliumi luteriusu kindralkonsistooriumist järele oli küsinud, otsuse, et minu abielu kui Venemaal eo ipso maksvusetu abielu mingit vormilist lahutamist ei nõua ning kohtuliku protsessi teel lahutatav ega maksvusetuks tunnistatav ei ole. Venemaal otsustab abieluasjus a i n u l t kiriklik ametivõim, millele aga mittekiriklik abielu ei allu. Ilmlikel kohtuil jälle puudub abielude suhtes iga kompetentsus."

Et minu Venemaa passil seisab minu endise abielu maksvusetuse kohta asjaomane märkus, seda ei tulnud mul meelde mainida; ka olin passi Euroopasse maha jätnud, kust ma ta hiljemini traadi teel kätte nõutasin.

Seega lõppes inkvisitsioon. Kuid ainult tänaseks.

Kui mind veel kahest-kolmest kantseleist läbi oli pukseeritud, kus minu kohta ikka jälle midagi paberisse pisteti, jõudsin viimaks endisesse traatvõredega hiigelsaali ning pikkade vahekodade kaudu ühte osakonda, mille eelkoridori sein kandis lapidaarset pealkirja: „Emigrantide korterid." Kae, või korterisse pannakse sind siia! mõtlesin kasvava põnevusega. Vist ei saa siis maalepääsemisest täna veel asja.

Silmapilk hiljemini olin pogris.

3.

Ma astusin oma käsikompsudega ühte ruumi, mis võis vaevalt 140 kuubikmeetrit suur olla. Ruum oli inimesi puupüsti täis. Ühed istusid kolmel seinte ääres oleval pingil ja kahel ainukesel aiatoolil, teised seisid istmete puudusel püsti. Raudsammaste külge kinnitatud magamisraamid — kaks kõrvuti, kuus paari pealekuti — olid lae alla tõmmatud. Suurt, mere pool olevat akent kaunistasid raudsed võrktrellid. Kambri kõrval asetseva avara väljakäigukoha uks seisis lahti ning esitles mu ninale lõhnakest, mis mitte liiga kange, aga ka mitte liiga lahja ei olnud. Väljakäigukohas oleva veekraani kallal kustutas üks germaani normees parajasti oma janu, teine ajas habet, kuna kolmas vaigistas sealsamas mingit muud vajadust. Ehituselt oli tuba kõigiti korralik: seinad kolmandiku kõrguseni vooderdatud valgete šamottkividega, põrand tehtud kuuekandilistest siledatest tsemenditahvlikestest, uks ja aknaraamid heast puust hoolsasti meisterdatud.

Ma tervitasin härrasid kaasvange ja küsisin, kas neil alati nii vähe ruumi on.

„Mõne päeva eest oli meie salongis pisut lahedam, vastas mulle üks väike habemik saksilase võltsimatus „Dräseni" murdes, kuna ta pöidlaga üle õla näitas, „aga tunaeile tuubiti meile terve Pfalzi pillikoor, kakskümmend kolm muusikalist kelmi, ühes oma mürariistadega lisaks, ja nüüd seisame tihedamalt koos kui papid põrgu väravas. Ja oleksid siis veel mõistlikud moosekandid, kes tooksid vahel väikese valsi „Nutusaare" rahvusvahelise publiku meelelahutuseks kuuldavale. Aga ei. Istuvad pingid läbi, sülitavad põranda ligedaks, aga pillid lastakse kotis roostetada!"

„Wir blasen nur noch Trübsal!" ohkas üks süüdistatud pfaltslastest, kes norutas oma lühikese piibunossiga nurgas imar-vängelt lõhnava suitsupilve sees, kuna tema kõrvalt kerkis virn kottides ja kastides olevaid muusikariistu.

„Poisid, goddam, andke ometi uuele vabariiklasele teed ja istet!" käsutas järsku keegi kõhukas berliinlane preisi allohvitseri toonil. „Kas te pimesikud ei näe, kuidas Ameerikas priius ta ära on rammestanud!"

„Mis minusse isiklikult puutub, härra," vastasin neile vagusalt, „siis ei tee ruumiküsimus mulle vähematki muret. Minu „ülemkoda" on nimelt natuke korratuses. Mul käivad tujud peal, mille puhul ma naabritele ja teistele ligidalolijaile enam-vähem tülitavaks võin saada. Ma nimelt löön, hammustan, torkan noaga, kõmmutan brauninguga. Säärast anarhistlikku „otsekohest aktsiooni" algan enamasti, kui ma parajal pilgul istet ei leia või kui naabrid mind pigistavad. Tarkadel hetkedel, mis pole paraku mitte liiga sagedad, olen muidugi igasuguse terrori vastane."

Mind kuulati viisaka terasusega, siis pöördus väike habemik saksilane moosekantide poole:

„Sel juhul, kulla pfaltsi veljed, oleks küll parem, kui telliksite endile komissari-härralt teise hotellinumbri. Teie all enamasti on istmed kinni, teie süü on peamiselt salongis valitsev kitsikus — teile võib siis meie väga austatud terroristlik kaaskodanik kõigepealt pahandavaks saada."

„Kas te sihukesel tusatujul lõhute ka pillisid?" küsis minult üks noor naeruhimuline Austria sakslane.

„Pillid, mis mulle kätte juhtuvad, ajan kohe lõhki!"

„Häda, häda, Pälzer Buwe![1] Oma pille armastate ju enam kui oma elu! Mida te veel ootate, kui ei hakka vehkat tegema?" karjus noor, piltilus austerlane.

Meie võllanaljatamine jäi pooleli, sest korraga hakkas rahvast kubisev vahekoda suust suhu käivast hüüdest „Sööma! Sööma!" rõõmsasti rõkkama. Vanaldane saksi isand heitis minu kaaslaseks.

„Ärgu täitku teid see sireenidelaul liialdatud ootustega," tähendas ta melanhoolselt. „Vaadake minu keha mööda alla ja te saate aimu, kuidas Euro•pa laevaseltsid meid siin nuumavad."

„Kas teie siis juba kauemat aega siin olete?"

„Kümnendat nädalat."

„Mis — ? Kümnendat nädalat Ellis Islandil?"

„See pole palju, härra," vastas ärakuivanud saksilane resigneeritud naeratusega. „Siin on üksikuid isikuid ja terveid perekondi, kes söövad juba kolm, neli ja viis kuud pisarsilmil laevaühingute armuleiba."

„Miks neid siis nii kaua kinni peetakse?"

„Nad protsessivad sisserändamis-valitsuse otsuse

---

[1] „Pfalzi poisid" — pfaltsi murdes öeldud.

vastu, mis määras nad tagasisaatmisele, ja protsessid võtavad Ameerikas sagedasti rohkem aega kui mõnel tagurlikul maal Euroopas. Küllap ma teile mõnda protsessilugu hiljem jutustan."

„Või söök on siis nii halb?"

„Ta pole iga kord mitte liiga halb, aga kuidas teda serveeritakse, see võtab hundilgi isu ära. Teie võite aga süüa saada ka raha eest; siis antakse teile natuke paremat, aga hind on soolane."

Olime astunud vahekotta, millesse voolas paljudest ustest rüsinal jamavaid inimesi, nende seas naisterahvaid ja lapsi igas vanuses, ka emasid rinnalastega. Et ka meie „salongis" oli korteris pisemaid ja suuremaid alaealisi, kuid ainult poisikesi, seda olin juba tähele pannud.

„Sellest kitsast koridorist," seletas minu kaaslane, „on pool meesterahvastel, pool naisterahvastel jalutamiseks tarvitada, kumbki osa umbes 25 lühikest sammu pikk. Kuid jalutamisest ei ole jalutajate suure hulga pärast juttugi, see on ainult hädine trügimine ja üksteise vahelt läbipugemine. Koridori suu ees istub alati vaht ning naisterahvastest lahutab meid nende ja meie vahel istuv naisvalvaja."

„Kas meid siis iga päev värske õhu kätte ei lasta?"

„Jumal hoidku, ega see vene vangikoda ole! Väga harva pääseme tunniks või paariks hoone katusele, nimelt täiesti selge ilmaga."

Et see õige oli, seda sain edaspidi ise näha: kahe esimese nädala jooksul olin ainult ühe korra katusel käinud, ehk küll ilmadel viga ei olnud; hiljemini hakkasid need korrad sagenema, vahest rohkenevate haiguste mõjul, sest ruumisid täitev õhk oli väljakannatamatu.

Mitme pika vahekoja kaudu ringi jõudsime ilmatu suurde söögisaali, mis seinast seina täis oli reatatud pikki võõpamata ja katmata laudu ning lihtsaid talgupinke. Ainult ühe laua ots esimeses reas — siin sõid, nagu varsti nägin, maksvad võõrad — valendas lõuendkattest. Suure plärina ja plaginaga pilluti ühes saaliosas hallikirjusid emailitud söögiriistu, kausse ja taldrikuid laudadele, kuna see töö teises osas, kuhu meie kogunesime, juba valmis oli. Nägime ainult veel oma isu kahanduseks, kuidas kaunis räpased noormehed potsisid auravat ja mitte väga armsasti lõhnavat toidusodi suurtest plekktoobritest kaussidesse ja taldrikuile — nagu praaka või rokka loomakünadesse. Seejuures tallasid nad jaluli istepinkidel ringi ja vedasid neid mööda ka oma toobreid edasi.

„Kas see on siis söök ja söögikoht laeva teise klassi reisijatele?" küsisin saksilaselt.

„Siin on esimene, teine ja kolmas klass demokraatlikult ühele järjele seatud," sain vastuseks. „Vahe seisab ainult selles, et kaks kõrgemat klassi käivad teisel ajal söömas kui kolmas. Kui aga raha eest sööte, siis saate tellitud toitusid nii kaua oodata, et lõpul teie söögiaeg langeb kolmanda klassi omaga kokku."

„Kas ka pogriruumid on „klassivahedeta"?"

„Ei. Siin on vahe selles, et kolmandas klassis tuleb suurema ruumi peale vähem, ühendatud esimeses ja teises klassis aga vähema ruumi peale rohkem inimesi. Ses suhtes on Ellise saare ülemus rahvameelsusest pahemal pool. Oodake õhtu ära, külamees, ja te näete imet."

4.

Reporteri-uudishimu sundis mind esmalt maksuta lõunalauas istet võtma. Ma jäin sinna aga ainult paariks minutiks. Juba leeme ja liha limane, sodine nägu pitsitasid kurgu kinni. Maitsen siit, maitsen sealt, nämmitsen natuke kinniste silmadega — ei midagi! Mis ei libise, see ei libise! Ja sellisel toidul peavad inimesed nädalate ja kuude kaupa elama! Laevaseltside armuleib? Mis armuleib. Need rahvusvaheliseks trustiks ühinenud laevaseltsid pruulivad väljarändajatest iga aasta nuumatud dividende välja, nad on sõiduhinnad viimasel aastakümnel ühiselt tohutu kõrgeks kruvinud ja nad ajavad oma äri põhimõtte järgi, mida nimetataks avalikuks pettuseks, kui kapitalistlikus äri-maailmas oleks sõna „pettus" tuttav. Üheski laevaagentuuris, kust sa endale kalli raha eest sõidupileti ostad, ei ilmutata sulle poole sõnagagi, et Ameerika sadamates lõksud välja on pandud, kuhu sa imekergesti sisse võid sattuda, et Ühendriikide sisserändamisseadused on täis haake ja konkse, mille abil ülearuseks peetavad juurdetulijad ilma mingi tõsise põhjuseta tuldud teed tagasi võidaks saata. Ainult sinu tervis vaadatakse agentuuris ja laeval pealiskaudselt üle, aga kui sa sellest enesele lootuse ammutad, et ka Ameerika tohter sinu terve leiab olevat, siis võid kindlasti eksida. Ta tarvitseb su ihult leida mõne muhukese või vistrikukese, ta otsib su keha küljest mõne iludusvea üles ja sa lähed armutult tagasi, kui sa ametnikkudele vahest muidu ei meeldi, nimelt priske noorusega ja atleetliku tugevusega. Sa lähed mittemeeldimise puhul juba sel nii lihtsal juhul tagasi, et sul Ameerikas varaliselt heal järjel olevat sugu-

last või sõpra ei ole, kes sulle tööd ning tarbe korral ainelist abi võiks anda ja kes sisserändamis-jaama sulle järele tuleks. Oma tõotusi peab see toetaja kohtu ees pealegi vandega kinnitama. Ameerika sisserändamis-määrused on sari, millest läbi pudenevad need, kellel siinsele produtseerivale kapitalile küllalt tüsedat tööjõudu pole müüa pakkuda või kelle tööjõu kohta vahest karta on, et see Ameerika kurnavaile töömeetoditele küllalt ei vasta. See sari peaks aga väljarändajale, kes oma senise elamiseolemise mahajätmisega ja ühest maailmajaost teise kolimisega raske varalise riisiko enda peale võtab, põhjalikult tuttav olema. Iga laevaagentuur peaks, enne kui ta tahtjale sõidutähe müüb, need määrused trükitult viimasele ette panema, kirjaoskamatuile need aga suusõnal teadustama. Seda laevasõiduliinidelt nõuda oleks valitsuste kohus. Aga valitsused kaitsevad „isamaalise rahvamajanduse" tulul laevaseltse, mitte rahvast, kelle kopikatega need seltsid õitsvat äri ajavad. Nagu mulle üks teadja Ellis Islandil hiljem ette arvas, sööb kolmandas klassis reisiv väljarändaja teekonna vältel kõige rohkem 6 dollari eest toitu ära, tagasisaatmise puhul siis teist korda 6 dollari eest; need 12 dollarit sõiduhinnast, 38 dollarist, maha arvata, jääb ühingule 26 dollarit järele, millega on sõiduhind ikka veel nii hiilgavalt makstud, et selts tagasisaadetutegi pealt veel kasu saab. Sest neid, kes kontrolljaamas pikemat aega laevaliinide sandileiba peavad sööma, on sisselastavate või ruttu tagasisaadetavate väljarändajate kohta, kellede pealt ühing täie või poole tulu saab, ju võrdlemisi vähe.

Ma viskasin noa ja kahvli käest ning asusin kaetud lauaotsale, ehk ma küll hiljemini veel nii mõnigi

kord — osalt raha hoidmise, osalt trotsliku tuju tõttu — laevaühingute „armulauast" osa võtsin. Mida mulle seepeale maksu eest ette kanti, oli rohkuselt rahuldav, maigult aga üsna alaväärtuslik võrreldes kõrge hinna — poole dollariga. Hiljemini, kui ma naiselt New Yorgist häid võileibu ja muid suupisteid hakkasin saama, lasksin enesele maksulauas ainult veel suppi ja kohvi anda.

Siin istudes panin saali ülemises nurgas ühte teisest eraldatud söögilauda tähele, mille otsas istus paks, iseteadlik naisvaht. Sööjateks selles lauas olid kuus või seitse preilit, kelle ülimoodsad soengud, toredavõitu rõivad ning veidi rohkearvulised käe- ja kaelaehted mulle mõelda andsid. Nad maitsesid katmata lauas niisama kahtlast rooga nagu teisedki priilaualised. Minu naaber, üks Saksamaa neiu, andis mulle seletust. Selles vaestepatuste lauas istusid New Yorgi ja teiste Ameerika linnade uulitsatelt kinnivõetud, välismaalt pärit olevad lõbuneiud, keda maksujõulised jänkid, nende nautijad, muigava tsünismiga „heategelikeks neitsideks" kutsuvad. Rahvusvahelised elava lihaga kauplejad on nad noorelt „värske kaubana" siia vedanud; nüüd, kus nad, juba närtsima lüües, endid uulitsal või lõbupaikades ettetungivamalt pakkuma hakkasid, saadetakse nad kui Ameerika moraali kukutajad kodumaale tagasi. Nagu ühest toona olnud suurest skandaaliprotsessist selgub, on räägitavatel tüdrukute-kauplejatel Ameerikas hästi organiseeritud tublid abilised ja saagipeitjad: osa siinseid hingekarjaseid. Need meelitavad võõrsilt siia jõudnud tütarlapsi oma misjonimajadesse ja kristlikkudesse hoiukohtadesse, et neid „halba seltsi sattumise eest hoida ja neile sündsat teenistust muretseda"; neist vooruse- ja vagaduse-

kodadest kaovad aga tütarlapsed jäljetult, et mõne aja pärast ühes või teises Uus-maailma linnas avalikkude naistena jälle nähtavale tulla.

Tolles eraldatud lauas nägin järgmiste päevade ja nädalate jooksul saksa, ungari, vene, juudi, itaalia ja skandinaavia tüdrukuid istuvat — ilusamad heas rõivas, inetumad kaunis haletsemisväärt välimusega. Ellis Islandi seaduste järgi seisid nad kriminaalsüüdlastega ühel pulgal. Nende kamber peeti, nagu viimaste omagi, peale väheste vahetundide alati lukus, ning samas lauas, kus nemadki, käisid ka need härrad söömas, keda koormas mingi raskem kahtlus, muudkui et viimaste söögiaeg oli varem kui kõigil teistel. Härrad sulid elasid otsekohe minu kongi vastas. Üks neist oskas hollandi kuke kombel laulda. Tema pühalik-vägev „kukeleegu!" teretas meid igal hommikul ja saatis meid õhtuti magama.

5.

Saksilasel oli õigus: „maksulauas" sain tellitud roogasid nii kaua oodata, et ma söömisega veel mitte lõpul polnud, kui kolmas klass määratu müdinaga saali tormas. Mäherdune lasum Vana-maailma häbi! See näljane sõjavägi, mitu tuhat meest, naist ja last, tuli Itaaliast, Euroopa viina- ja puuvilja-aiast, tuli Austriast, Ungarist ja Venemaalt, Euroopa nisu- ja rukki-aitadest! Tühi kõht ajas need Eedeni elanikud toidu all ägavate puude ja põldude vahelt üle maailmamere siia! Üks ainus laev oli 3200 itaallast kõnesoleval päeval saarele toonud, teiste rahvastega kokku viibis New Yorgi „katsejaamas" üle 6000 inimhinge, kes olid tulnud „maailma otsast" leiba

otsima! Ja iga uus päev ja iga uus laev tõi maalelastute ja tagasisaadetute asemele uusi leivaotsijaid. „Nutusaare" hiigelruumides ei rauge kunagi näljaväe jalamüdin, ei kuiva kunagi nende hirmupisarad, kellele ei taheta otsitud palukesi kätte anda. Mäherdune kuhi „kristliku kultuurmaailma" paganlikku barbaarsust! Sest kas arvate, et need itaallased, kroaatlased, sloveenlased, poolakad, ungarlased, serblased, kreeklased ja mitut tõugu venemaalased — rahvused, kes kristliku kiriku rinnast põlvest põlve „haridust" on imenud —, need räpased inimesed seal, kes praegu toidulaudade peale ahnelt tormi jooksevad — kultuuriliselt läbistikku kõrgemal seisavad, kui nende hulgas see jõuk hiina kulisid, kes rahulisel, viisakal tagasihoiul viimaks seal istet võtab, kuhu küllalt vaba ruumi on jäänud? Ei pooltki. Nende kulunud riidehilbud räägivad vaesusest nagu enamasti eurooplastegi omad, kuid nad on puhtamad ja korralikumad kui itaallaste ja mõnede teiste -laste ihukatted, nende näod ja kaelad on paremini pestud, nende patsi palmitsetud juuksed hoolsamini soetud. kui kalaabria, apuulia ja sitsiilia kristlaste omad, kes nende kui „paganate" peale üle õla vaatavad. Ja kui sa võrdled ühtede ja teiste näojooni, silmavaadet, kogu vaimset olemist ja käitumist, siis kipub Aasiat sisaldav vaekauss vägisi vajuma. Väga küsitavaks jääb lõpuks, kumbade seas oli rohkem kirjaoskamatuid: Aasia barbarite või vanade roomlaste kristlikult kultiveeritud järeltulijate seas.

Kui puhtusetunne on kultuuri tundemärk, siis sain Ameerika kultuurist pärast lõunasööki ilusa impressiooni mälestuseks kaasa: söögilaud pühiti põrandaluudadega toidujätistest puhtaks. Poisid päterdasid

jaluli ja jalatsitega pinkidel-laudadel ringi ning luuad, mida nad tarvitasid, olid nagu teisedki luuad...

Järgnev õhtupoolik andis minu erkudele juba ohtrasti eelmaiku kõigest sellest, millele meil pärast tuli vastu panna. Ei silmapilkugi vaikust, ei silmapilkugi rahu! Nagu sõjaleer algava lahingu eel — täis hüsteerilist ärevust, täis peata tammumist, täis artikuleerimata häälitsemist. Neile inimestele siin on aimamatult raskesti pähe löödud. Kuna nad kuulsa Vabadusekuju ees seisid ja teda ihaluses imetlesid, sai metallist hiigelneitsi äkitselt elavaks ja rabas neile oma priiuselambiga vihase hoobi alla. Ja nüüd tuigerdavad nad, pead hoides ja ehmatusest karjatades, tema ümber ringi. Keegi ei tea, miks Vabadus — Ameerika Vabadus — teda oli löönud. Ja et seda keegi ei tea, et igaüks on halvatud sündmuse paljast võimalusest, siis kaotavad nad usu, mõttelise tasakaalu igasuguste hädaohtude kartmises, ning üks pärib teise käest õõnsal silmal:

„Mis meiega tehakse — miks meid siia pandi?"

Ma nägin ühel päeval noort ukrainlast, kes ennast ühest ruumist teise ei lasknud viia. Ta toetas sõrad vastu, juhm lambahirm otsmikul. Ametnikele tegi narrike nalja, mul läks silm niiskeks. See külapoiss tuli „vabasse" Ameerikasse — Venemaalt. On siin türmisid süüta inimeste jaoks — mõtles ta — siis võib siin ka vitsu ja veel midagi pahemat saada. Kolmel vahimehel oli tegemist, kuni nad tumma tõrkuja üle läve said.

Mehed muretsevad, naised nutavad, lapsed kriiskavad. Istutakse maha ja tõustakse üles. Kobitakse koridorist tuppa ja toast koridori. Üks püüab teisele oma lugu jutustada, head nõu kerjata, koormatud rinnale kergendust leida, tumedusse helki otsida.

Aga teine kuulatab sind ainult poole kõrvaga, ta mõtted on o m a asja köidikuis, ta on ju ise seletuse ja lohutuse otsija. Minu kannult ei kao keegi valgetverd talupoiss Dalmaatsiast, üks minu reisikaaslasist, kes tunneb mind ainult näo järgi. Tema suguvennad ja sõbrad on kõik maale lastud, teda üksi peetakse kinni. Ameerika arsti meelest pole ta silmad küllalt suured ja selged. Nagu eksinud kutsikas on ta mul alatasa järel, nuttes vaevab ta mind küsimustega, mida ma ei mõista — ta kõneleb ainult kroaadi keelt — või mida ma talle vastata teangi? Püüan põgeneda, ennast peita — asjata. Nagu vari järgneb ta mulle igale poole. Viimaks pean ta kärsitu nähvakusega enesest ära tõrjuma, et ometi kord natuke üksinda olla. Aga seal heidab mulle nuuksudes külge üks naisterahva-osakonnast suisa väljatikkunud juudi naine. Ka tema sandib seletusi, mida mul anda ei ole. Ja kui ma temast lahti saan, siis on mul mulina hulgas varsti tegemist kolmanda ja neljandaga.

Sellest menust ja jamast aga lõikavad veel toonid läbi, mis nagu brutaalsed vemblahoobid mu närvidele pihta käivad: ametnikud möirgavad välja hüüda kohtu ette kutsutavate nimesid. Pihutäis sedeleid käes, ilmub neist üks ja teine vahekotta ja paneb toru hüüdma. Ei ilmu kutsutavad kohale, siis astutakse üksikute uste ette ja korratakse müristavaid hüüdeid. Selsamal lärmaval kombel kutsutakse ka neid vange välja, keda tuttav või sõber vaatama on tulnud, sest kokkusaamine sünnib, nagu vangikojas kunagi, selleks määratud eraldatud ruumis, vahimeeste valve all. Säherdune üleskutsemöirg mõjub vangistatuisse iga kord elektriseerivalt. Kõik ajavad kõrvad kikki, pisarad peatuvad, südamed

soiknevad — igaüks arvab lähemal pilgul oma nime kuulvat. Mõned ergupõdurad jooksevad ette, ilma et neid oleks nimetatud, — väike kõlasarnasus pettis neid. Kutsutud aga kahmavad oma pambukesed väriseval ärevusel kokku ja pistavad kas või käpuli uksest. Ühte meest, kes ajas parajasti habet, nägin välja jooksvat — üks põsk lage, teine veel täies habemes, millelt ta ainult vahu varrukaga ära äigas... Mõned jäävad ära — kohus mõistis maalepääsemise neile vabaks; teised, ja ikka enamasti suurem osa, longivad aga pikkamisi tagasi, hall mure, tume viha või nõutu ahastus näos. Nende kohus jäi pooleli või nad mõisteti tagasisaatmisele lähema laevaga.

Vangikambrites ja vahekodades podisevasse igavesse mulinasse toovad „vaheldust" veel mõned ametlikud ja poolametlikud tegelased. Pikavarreliste harjadega veavad suured, tugevad põrandaküürijad auravaid soojavee-pangesid mööda libedat põrandat järel, et siin ja seal, kus jalaalune hulga rahva all poriseks on läinud, jälle puhtust muretseda, iseäranis jooksva veega väljakäigukohtades, kuhu lühikese ajaga päris rabad tekivad ja kust kantakse pori jalgadega ka tubadesse. Meestel on kentsakad, ehk küll väga otstarbekad põllpüksid jalas ja seljas — see on: sinitriibulised puuvillased püksid teiste rõivaste peal, mis, rinda ja selga kattes, lakkadega kuni õlgadeni ulatuvad, milledel nad paeltega kinni seisavad. Iialgi pole ma säärast ämbrimeest ilma tossava piibunossita näinud. Kord päevas ilmub üks ametnik, kes jagab Ellise saare vastutahtlikele elanikele kirjapaberit ja ümbrikke maksuta välja ning müüb postmarke; valgel paberil ja kollaseil ümbrikel on trükitud pead märkusega „Emigrandi-

kirjad" ning koha aadressiga. Kirjad antakse kinniselt vahekoja uksevahile ära, kuid mulle tõendati, et nad sellest hoolimata saare ülemuse tsensuuri alt läbi käivat, vähemalt nende kinnipeetavate omad, kes veel mitte kohtulikul ülekuulamisel pole käinud. Telegrammid, misläbi vangistatud sisserändajad endi omakseid ja tuttavaid saarele kutsuvad, kirjutab ülemus ise, saadab nad aga selle õiguse eest maksuta minema. Nõnda seisab emigrandi läbikäimine välismaailmaga kontrolli all — olukord, mis tema rõhutud vangiteadvust aina süvendab.

Meie igapäevased külalised olid siis veel rahvuslikkude seltside agendid ja misjonärid. Rahvused, kelledest on Ameerikas suuremad asundused olemas ja kelle liikmeid seepärast rohkel arvul sisse rändab, on siin ühingud ellu kutsunud, kes siinolijate kui ka siiatulijate õiguslikkude ja majanduslikkude huvide eest tarbe korral välja astuvad, hädalistele abi annavad, tööotsijaile teenistust juhatavad ning isegi ärilisi asju toimetavad, nagu rahade sissekasseerimist, pärandite korraldamist, volikirjade muretsemist, laevapiletite ostmist jne. Sellelaadilised tugevad seltsid on siin iseäranis sakslastel, ungarlastel, iirlastel, tšehhidel, soomlastel ja itaallastel, aga ka venelased pole ilma säärase kaitseühinguta ja eestlaste eest hoolitseb oma nõrka jõudu mööda New Yorgi „Eesti Sotsialistliku Ühisuse" juurde kuuluv noor „Majandusorganisatsioon". Seda liiki tähtsamatel seltsidel on Ellise saare sisserändamis-jaamas oma väikesed bürood ning asjatoimetajal on ülemuse poolt voli jaamaruumides vabalt liikuda, oma rahvuse liikmeid üles otsida ning kinnipeetavate asju aidata ajada. Kellel maalepääsemiseks näit. raha puudub, sellele muretseb selts raha; kellel advokaati

vaja, sellele soovitab ta ustava advokaadi, ja keda tühiste põhjuste pärast kinni peetakse, selle vabastamiseks astub seltsi asemik asjaomastes instantsides tarvilikke samme.

Säherdusi erakaitse-asutisi on seda enam vaja, et riikide siinsed asemikud oma maade kimbutatud kodanikkudele peaaegu kunagi appi ei tõtta. Kirjuta või telegrafeeri konsulile, kui palju tahad — sulle ei anta vastustki! Jah, kui mõni „suurem elukas" imelikul viisil Ameerika lõksu langeks, küllap siis saadikud ja konsulid teaksid, mis neil teha on, aga lõksulangejad on ju enamasti töölised ning talupojad ja nende pärast ei maksa diplomaatidel „sõbraliku riigiga" sekeldusi alustada. Konsulite otstarve, oma riigi alamaid võõrsil kaitsta, muutub siin otse pilkeks.

Minu ajal taheti üht noort, itaalia rahvusest šveitslast, kes elas meie pogris, deporteerida. Ta kõneles natuke nohinal, sest et tal oli väike eluaegne ninaviga; tööd tegemast see veake meest ei keelanud — ta polnud näitleja, laulja, ei kaupmeeski, vaid kellassepp. Siiani oli ta oma käsitööga end ausasti elatanud, Ameerika ülemus aga kartis, et ta nohiseva ninaga ei saa kella parandada.

Mis veel puutub mainitud rahvuslikesse avitamisseltsidesse, siis ärgu jäägu tähendamata, et nad oma asju Ellise saarel väga ettevaatlikult ja tagasihoidlikult peavad ajama. Nad on saarel ainult sallitud. Nende voli võib kustuda. Seepärast võtavad nad ainult lihtsamaid, selgemaid ja kergemaid süüdistusasju endi korraldada, jättes keerdsõlmed kimbutatul soovitatud advokaatide harutada. Säärane asi oli ka minu oma. Vene avitamis-ühing ei võinud muud kui mulle ustavat õigusteadlast juhatada. Olen talle aga sellegi eest tänulik, sest mister Charles W. Bacon,

minu advokaat, ilmutas end mehena, kes ühendab põhjalikku asjatundmist aususe ja truudusega. Seda ei leidu Ameerikas kuulu järgi mitte sagedasti.

Misjonäre ajas saarele muidugi mure meie hingekeste eest. Mannat tõid nad meile paberiga ja suuga, enam aga paberiga. Hulk misjonilehekesi ja traktaadikesi sadas iga päev meie peadele maha — teadagi maksuta. Hingekarjaseid oli mõlemast soost ja mõlemast võimsamast kirikust, kuid „saksa pogris" nägin aina luterlasi. Need olid võrdlemisi kasinate kehadimensioonidega, sellevastu sünnitas üks vaimulik härra katoliiklaste seast oma ihuküllaga üldist sensatsiooni, iseäranis laste hulgas, kes teda nähes õieti ei teadnud, kas suurt rõõmu või suurt kartust tunda. Minule lähenes juba esimesel päeval väga usaldustpakkuvalt üks õrnasooline hingekohendaja protestantlikust usuvallast — prillidega preili küpsemas eas, keda mina esialgses ennatuses pidasin mõneks saarevalitsuse ametlikuks tegelaseks. Ta küsis õeliku lahkusega minu nime, rahvuse, ameti ja vangistuse põhjuse järele ning tegi endale taskuraamatusse märkmeid. Kuuldes, keda mina oma denuntsiantideks arvan, muutus tema kristlik osavõtt minu kohta märksa jahedamaks, ja lõpuks, kuuldes minu lootust peatselt maale pääseda, vangutas ta kategooriliselt pead. Ei ta raisanud ainustki trööstisõna minusuguse musta patuse peale. Hiljem kuulsin teistelt kaaskannatajailt, et see vaga neiu trööstimise asemel erilist meelehead tunneb just kinnipeetavate vabanemislootuse kõigutamisest, iseäranis, kui isik jätab temasse „maailmalapse" mulje.

Aga ma kuulsin veel enam: misjonäri kõrval pidavat vanapreili ka veel reporteriametit. Ta pääsevat Ellis Islandi kohtuaktidele ligi ning kirjutavat saare

päevasündmustest „New Yorker Staatszeitung'ile" sõnumeid. Ja õige! Järgmistel päevadel võisin nimetatud saksa lehest, mis oli saarel saadaval, rasvaste tähtedega ka oma nime ja oma süüdistuseasja lugeda: „Ajakirjanik Eduard Vilde pogris! Kaks aastat vaimuhaige olnud! Meelsuselt anarhist ja nihilist. Tuli New Yorki nihilistlikku nädalalehte asutama! Jättis naise ja lapsed koju maha ja tahab toimetaja Linda Jürmann'iga abielluda! Salgas kohtu ees oma abielu ära! Kohus oli üllatusest keeletu! Tagasisaatmine Euroopasse kindel!" — Umbes nii ja nõnda edasi... Huvitav selles kirjutises oli mulle, et kristlikud ajakirjanikud kutsuvad denuntsiatsiooni *„vertrauliche Mitteilung"*, ja uudis see, et mina New Yorgis „nihilistlikku ajalehte" tahtvat asutada; vähem uudisena tundus mulle lugu, et jumalakartlik reporter minu peale tõstetud ja veel tõekstegemata süüdistustele kohe kindla tõsiasjalise usutavuse peale vaapas.

See pai piiga püüdis minule ka hiljemgi ligi tikkuda — arvatavasti lootis ta minu rõhutud olekust endale hingejahutust saada; ma avaldasin aga tema seltsi kohta nii selgesti igavusemärke, et ta minust viimaks ometi tusaselt võõrdus. Tema vaimulikud ametivennad olid palju taktilisemad. Nendega puhusin paar korda üsna sõbralikult ilmlikku juttu. Oma trükitud pärlid jätsid nad arusaadaval aimdusel esimesest päevast peale minu ette heitmata.

See esimene päev lõppes õhtuga, mis vajutas mu hingesse sügavamad jäljed kui kõik muu, mis ma hommikust saadik olin näinud ning läbi elanud. Juba kella viie eel käsutati meid õhtusöögile ja tund aega hiljem ajas valvur meid vahekojast tubadesse. Klõpsti, keerati pogriuks väljast lukku.

6.

Nüüd tuikas meie elu *„in drangvoll fürchterlicher Enge"*. Nelikümmend üks meest ruumis, mis oli magamisnaride arvu järgi määratud 12 isikule — tervishoidlikust seisukohast juba ebasoodus küllalt. See oli tõesti liig — liig tsiviliseeritud riigi kohta, kus Venemaa olude üle nii variserlikult pead väristati, nagu hiljem võisin jänkide ajakirjandusest lugeda. Ja ses tikutoosis — ei istet, ei võimalust liikuda! Mõned väsinud istusid porisele põrandale, mina ennast nii kaugele ei alandanud. Kes pinkidel aseme oli saanud, ei see sealt enam tõusnud. Nüüd, kus uks kinni ja aken jääkülma mereõhu pärast ainult praokil võis seista, sain alles maitsta, mis tähendas suure väljakäigukoha lähedus meile õhu suhtes, rääkimata halbadest lehkadest, mida levitasid nii suure inimestehulga ihud ja suud.

„Kuidas siis sel kombel magamisega saab?" küsisin vanematelt saare-elanikkudelt. „Kuhu need lähevad, kellele sängisid ei jätku?"

„Kuhugi ei lähe," vastati, „istugu öö otsa pinkidel või põrandal!"

„Kas seda tõesti on sündinud?"

„Mitu ööd juba — sest saadik, kui viimased laevad sisserändajaid nii rängalt kaasa tõid."

„Aga see on ju barbaarne!"

„Seega ameerikalik."

„Ärgu teil sängist, külamees, nii kahju olgu, kui ilma jääte," võttis saksilane sõna. „Et te pärast liiga väga ei ehmuks, tahan teid natuke ette valmistada: sängist ei leia te peale kahe räpase ning nadise teki midagi, mis sängi muidu teeb sängiks. Võite veel

õnne tänada, kui nari põhjast oma „kõige pehmemaga“ läbi ei valgu.“

„Ei patju, ei linasid?“

„Tundmatu toredus siin.“

Noor austerlane, mahe ja tasane, oli käe kaastundlikult minu õlale pannud. „Kas teate,“ sosistas ta, „ma nutsin siin paar esimest ööd nagu väike laps. Süda tahtis lõhkeda. Aga inimene harjub. Nüüd saan juba magada. Kuuendat päeva pole ma rõivaid seljast saanud. Palitu padjaks pea all.“

„Kuuendat päeva!“ naeris keegi. „Teised pole kuuendat nädalat oma rõivastealust ihu näinud!“

„Ma juhatan teile ühe nari, mis täna hommikul vabaks sai, ilma et teistel seda meeles oleks,“ puhus austerlane mulle pisut hiljem salamahti kõrva. „Terve öö istuda on hirmus. Parem juba halval asemel pikutada. Vaadake, see seal — paremat kätt vastu akent, kõige alumine.“

„Tänan! Aga öelge mulle: kas meid igal õhtul juba kell kuus luku taha pannakse?“

„Oo, vahel juba kell viis!“

„Ja see kestab?“

„Hommiku kella kaheksani.“

„Ja teie pole kõige selle olukorra vastu protesti tõstnud?“

„Kes seda julgeb! Igaüks kardab oma asja ülemuse juures ära rikkuda või vähemalt kahjustada. Kõik tahavad ju maale pääseda, mitte häbiga Euroopasse tagasi minna.“

„Mis asi teil siis on, kui küsida tohin?“

„Oo, päris naeruväärne. Ma pole siin üksinda, vaid oma noorikuga. Mõlemad oleme natuke liiga noored. Sisserändamis-valitsus ei usu, et oleme laulatatud, sest et meil laulatustähte kaasas ei ole. Minu

naisel on New Yorgis ema, kuid ka selle tunnistus, et meie seaduslikult paaris oleme, pole siiani mõjunud. Meid peetakse kodust plehku pannud armupaariks. Asi on kohtus praegu pooleli."

„Siis peate vahest niikauaks siia jääma, kui kodunt laulatustähe muretsete?"

„Paraku väga võimalik! See kestaks aga kõige paremal puhul, kui tarvitaksin telegraafi, veel kaks nädalat."

„Ja need Pfalzi moosekandid?"

„Neist kardetakse, et nad oma muusikaga Ameerikas nälga jäävad ja siis siinseile kogukondadele koormaks langevad. Arvatavasti on neid ka Chicago konkurentide poolt — nad tahavad sinna rännata — emigratsioonivalitsuse ees kahtlustatud, et neil on kellegi sealse ettevõtjaga tehtud kontrahid juba taskus. Teile on vististi tuttav, et Ameerikasse kedagi sisse ei lasta, kellel siin töö- või teenistusekoht juba valmis on kaubeldud. Selle kivi üle komistavad ja kukuvad nii paljudki teadmatuse pärast. Arvates, et see on neile maalelaskmisel soovituseks, luiskavad nad kohtule ette, et neid leivaisa siin juba ootab, ja on siis nagu pilvist kukkunud, kui nad tagasi saadetakse."

See määrus oli mulle tuttav. Ta on Ameerika sisserändamis-seaduste hulgas üks tarvilikumaist ja tervislikumaist. Selle keeluga tahetakse „valget orjakauplemist" tabada, südametunnistuseta agentide äri natuke tõkestada, kes välismailt valelikkude tõotustega Ameerika ettevõtjaile kõiksuguseid ekspluateerimisobjekte kokku meelitavad.

7.

Õhtu jooksul sain siis veel mõne kaasvangi kimbutamislugu kuulda — osalt Austria noormehe, osalt väikese mõnusa saksilase suust. Seal oli alaealisi, kes ootasid abi kaugemaist linnadest. Kellel neist polnud Ameerikas vanemaid, need pidid sugulaste või tuttavate käest ustava tunnistuse nõutama, misläbi need kohustusid nende eest kuni nende 18. eluaastani igal tarvilikul viisil hoolt kandma. Seal oli „üleealisi", keda vanaduse pärast ei tahetud sisse lasta. Ei aita veel midagi, et säärasel vanal on Ameerikas poeg või õde, kes teda häda eest lubab varjata; tarvis on, et lubaja varaliselt ka küllalt kõrgel ja kindlal järjel seisaks. Sisselastavate vanadus on 60 aastaga piiratud, kuid sellest piirist peetakse kinni vaid isiku kehalise kõlbulikkuse järgi; nõrgavõitu isikute eest, kuigi nad märksa nooremad on, jääb Uus-maailma kitsas värav kinni. Mulle jutustati ühest elatanud saksa abielupaarist, kelle lapsed Ameerikas elasid. Vanemaid ei lastud sisse, nad mõisteti tagasisaatmisele. Laste poolt pakutud vastutust ei usaldatud. Seda olid mõlemad vanad ette kartnud ning enestele Saksamaa sadamast välja sõites ka kohe tagasisõidu-piletid lunastanud, mida nad sisserändamis-valitsusele ülekuulamisel avaldasid. See sai neile õnnetuseks. Et laevaühingud on 3 aastat kohustatud tagasisaadetuid maksuta deporteerima, siis otsustas Ellis Islandi ülemus laevaseltsi, kelle laevaga abielupaar oli üle tulnud, seaduserikkumise pärast kohtulikule vastutusele võtta. Selleks aga oli tal vanakesi tunnistajaiks tarvis. Viimaseid ei lastud siis mitte minema, neid hoiti saarel kinni, ja et protsess venis laevaseltsi edasikaebamisel instantsist

instantsi, siis vältas abielupaari vangipõli tervelt viis kuud! Viie kuu pärast aga tuleb Ühendriikide ülemkohtust lõplik otsus: sisserändamis-valitsusel pole lepingutega, mis laevaseltsid reisijatega välismaal teevad, midagi pistmist! Nüüd muidugi saadeti vaesed vanad koju, kuid tasu nad oma viiekuise viletsuse ja hingepiina eest ei saanud. Mina neid kannatajaid ei näinud, nad olid lühikest aega enne minu tulekut teele läkitatud.

Meie hulgas oli aga keegi, kelle saatus teisel kujul mitte vähem dramaatiline ei olnud. Preislane Bertram reisib mineval aastal Wisconsini osariigist, kus ta 8 aastat on asunud, naise ja kolme lapsega kodumaale võõrsile. Mõne kuu pärast pöördub Ameerikasse tagasi. Tema lastest on üks viieaastane poeg sündinult pime. Seda ei lasta New Yorgis maale, ja et vanemad teda merre ei või visata, siis on terve perekonna edasireisimine takistatud. Bertram tõendab, ta olevat pimeda lapse sünnitähe Euroopasse sõites sisserändamis-valitsusele ära andnud, kuid kantseleidest seda ei leita. Nõnda tekib protsess, mis käib Ellis Islandi ja Washingtoni vahet ning kestab nüüd jubat kolmandat kuud. Isa vanima pojaga vindub meeste-, ema kahe noorema pojaga närtsib naisteosakonnas, pealegi kolmandas klassis, kuni ülemus nende peale halastab ja nad — paar päeva tagasi — teise klassi ruumidesse paigutab. Siin pole elu mitte lahedam, ajuti veelgi kitsam, aga seltskond on puhtam ja võitlus väikeste valgete söödikute vastu seepärast vähem kibe.

Ma nägin seda meest hiljem vahel hingelisse olukorda sattuvat, millest ta ise kord tähendas:

„Mu meelest on, kui peaksin siin kõik pihuks ja

puruks peksma, mis mulle ette juhtub; siis vähemalt teaksin, et mind süü pärast kinni peetakse!"

Ma tahan ka kohe lisada, kuidas Bertramite lugu lõppes. Umbes nädal aega enne minu vabakssaamist tuleb pealinnast saalomonlik kohtuotsus: „Et Bertrami perekond kaheksa aastat järgemööda Ühendriikides on elanud, tema pime poeg aga viis aastat vana on, siis ei või viimane Euroopas sündinud olla, vaid Ameerikas. Järelikult tuleb Bertramid maale lasta." Ja selle tõe leidmiseks kulus ametikohtadel rohkem kui kaksteistkümmend nädalat ära!

Meie jutupuhumine, mis umbes tund aega võis kestnud olla, pidi lõppema, sest kõnelemine kui ka kuulatamine muutusid piinaks. Ruumi täitis noaga lõigatav leitsak täis uimastavat haisusegu, mis sundis mind käsi pea ümber lööma ja nihutas mulle tõsise kartuse ligidale, et mu aju korraga lakkab mõtlemast või süda tuksumast. Mõte, siia jääda terveks ööks või koguni veel mitmeks ööks, omandas kohutavuse, mis ajas mu ihust värinad läbi, pigistas mu nahast külma higi välja. Kuid mu silmad jäid kuivaks. Nad põlesid ainult. Nende ees hõljus punakas udu. Hädas nutta nagu Austria noormees — seda ma ei saa, seda hingekergendust ma ei tunne. Ainult liigutus ja vaimustus tõstavad mu pisaratetaevasse, iga muu seesmine vapustus kõrvetab mind vaid kuiva tulega, ja tundmus, mida praegu tundsin, andis mulle peaaegu aimu põrgutulest. Mind täitis viha, põlgus ja ärarääkimata kahjutunne enda ja oma kaaslaste jõuetuse üle.

Korraga läks meie põrguvärav lahti ja kaks neegrit astusid sisse. Süsimustad ja hiiglasuured.

Mõlemad neegrid hakkasid meie koikusid alla laskma. Teibaga tõstsid ahela raudse sängimehhanismi

külge kinnitatud hammasrattale, ja kuna nad ahelast rebisid, vajusid kõik kaksteistkümmend raudraami toll-tollilt madalamale ning vahe üksikute raamide vahel laienes niikaugele, et inimene lõpuks sisse mahtus pugema. Meie toas oli, nagu tähendatud, kaks niisugust raamikihti, kumbki tosina raamiga. Viimaste purjeriidest põhjadel said nähtavaks katkiste äärtega tumehallid, hästi määrdinud ja kuuma auru käes — neid desinfitseeritakse kaks korda nädalas — äraviltinud kõvad ja karedad villased vaibad, igas voodis kaks. Niipea kui narid vajuma hakkasid, võtsid ootajad nende lähedal seisupaika, et parajal silmapilgul visata kuub või kübar ihaldatud koikusse, mis sai seega teistele puudutamatuks. Teadagi läksid asemed „historilise õiguse" põhjal enamasti vanade elanikkude kätte tagasi; uued ja kõige uuemad vaatasid õudsele istumisööle vastu.

8.

Nende seas polnud mina aga mitte. Ootamatul kombel sain noore austerlase poolt juhatatud aseme täiesti ilma võistluseta ja ilma kärmema kinnipanemiseta kätte. Põhjused selgusid mulle aga varsti. Esiteks oli raami põhjariie teise ääre küljest lahti kärisenud ja teiseks seisis raam lõõtsakujulisele metallist aurukütte-värgile, mis paiknes akna all, liiga lähedal. Vaevalt olin, uus talvepalitu kägaras pea all, täies rõivas vildakal asemel veerand tundi pikutanud, kui ihu hakkas higist nõretama. Mis muud kui pealisrõivad maha. Et nende jaoks paika polnud, siis külje alla! Toppisin nendega, nii hästi kui läks, aluspõhja lõhe kinni. Õhk aga tihenes selles vooditekärjes, mille kannudes kaksteistkümmend

inimest ülestikku ja kõrvuti hinge tõmbasid, iga minutiga lämmatavamaks. Higistavate ihude, iseäranis jalgade kibekas-vänge hais kippus nina ja kurku ummistama. Juurde tuli veel see, et paljud piipu tossutasid, tarvitades odavat imarat ameerika tubakat. Mul kadus peaaegu lootus selles katkuatmosfääris hommikuni ellu jääda...

Kella üheksa ajal pistis tohter ukse vahelt nina sisse, et järele küsida, kas kõik on terved. See mõjus nagu ülemeelik pilge. Meie meeleheitlikust olukorrast ei võtnud ametlik tervisehoidja midagi märgatavaks, meie õhk, meie kitsikus jätsid ta arstliku südametunnistuse täiesti puutumata. Tegi aga, et uksest välja sai, kui keegi ennast haigeks ei tunnistanud.

Saatus härra Bertrami näol tahtis aga, et mina sellest katkukoopast tänaseks kui ka kaheks järgmiseks ööks välja sain.

Preislane Bertram, eespool kõnes olnud pimeda lapse isa, ning temaga ta vanim poeg ning kuusteistkümmend teist isikut olid voodite puudusel siiani toolidel, pinkidel ja reisikohvrikestel istunud, mõned ka maas paljal põrandal konutanud. Korraga tõusis Bertram üles ja hüüdis:

„Ei, vennad, nii ei lähe! Kaks ööd olen juba istudes uneta mööda saatnud — nüüd tahan kere maha tõmmata. Ma löön lärmi!" Ja lõigi lärmi. Hakkas rusikaga ukse pihta põrutama.

Tema müristamisel polnud tükil ajal mingit tagajärge. Saksilane Müller naeratas skeptiliselt oma kõrguselt alla — tema puhkeraam oli üks kõige ülemisi — ning ennustas mässutõstjale tagasiviimist kolmandasse klassi. Teised vangutasid lootusetult raskeid päid. Bertram aga ei lasknud ennast heidutada.

Iga paari minuti takka plõõnis ta uuesti ukse vastu, nii et vahekojad lajatasid. Viimaks kuuldus väljast samme ning mõrutusane hääl küsis ukse tagant, mis meil vaja olevat.

„Seitseteistkümmend inimest voodita!" hüüdis Bertram ladusas inglise keeles vastu.

Pomiseti midagi ja mindi ära. Vahekojas valitses jälle vaikus. Müller ja mõned teised naersid nukral pilkel.

Kuid Bertram ei andnud alla. Oma suurte farmerirusikatega algas ta trummeldamist uuesti, peatus oodates mõne minuti ja hakkas jälle otsast peale. Nüüd oli mõju juba pisut suurem: meie uks avati ja vaht kuulutas, et istujaile tahetavat asemeid muretseda. Aga võta näpust! Veerand tundi, pool tundi möödus — ei midagi! Bertrami vihase edasipõrutamise peale ilmus siis veel kord inimene, seekord üks naisametnik, kes lubas sängisid otsida, aga ilma et nüüdki sõna oleks peetud. Kell lähenes juba üheteistkümnele, maja jäi vaikseks nagu haud. Nüüd ei teinud visa preislane müristamisele enam vahetki, ta võmmis ust niikaua edasi, kui ilmusid kaks vihast punetavat vahti poriseva teatega, et voodita isikutele olevat magamisruum muretsetud.

„Jah, aga kolmandas klassis!" itsitas Müller ülevalt alla. „Viige rahvusvahelistele täidele tervisi!"

„Ennem kolmandas klassis täisid toita kui siin hulluks minna!" urises Bertram vastu, kuna ta põrandale magama jäänud poja äratas.

Väljakolijate seltsi heitsin minagi. Minu ainus kirglik ihaldus oli: rohkem õhku! Oli uus magamisruum suurem, siis tahtsin kõige muuga leppida. Ruttu kahmasin palitu, ülikonna, saapad ja oma paar reisikompsu kätte ning järgnesin teistele — ööriides

ja sokkides. Rõivastumiseks ei jätnud ärritatud vahid nimelt aega; ka arvasin uue ruumi senise ligidal oleval. Kuid eksisin. Meid viidi mitmest koridorist läbi ja mitmest trepist üles. Oma ärevuses ja uimastuses ei pannud ma tähelegi, et teine vaht ühes vahekojas väikese ukse avas ja ladust mu seltsimeestele tekkisid välja jagas, mida need ise magamisruumi pidid kandma. Mina ilmusin sinna — mõlemad käsivarred kolide all kinni — ilma tekkideta. Õige suur ja täiesti tühi saal, kaks pikka rida raudseid sänge sees, võttis meid vastu. Silmasin kohe, et traatpõhjaga voodid olid vaipadest ja kõigest muust riidekraamist lagedad, ning pöördusin küsides teise vahi poole. See aga oli nüüd isiku leidnud, kelle peale ta oma viha välja võis kallata.

„Kas sa siis pime oled!" turtsus ta mulle saksa keeli vastu. „Teised võtavad tekid, ja sina jooksed suisa mööda!"

Nii leplik ja allaandlik kui ma loomuse poolest ka olen, aga see häbematus ajas mul siiski kopsu üle maksa. Iseäranis haavas mind tema upsakas sinatamine. Ma viskasin käed voodi peale tühjaks, astusin talle nina alla ja hüüdsin:

„Kuulge, mees, teie võite ennast küll vangivahiks pidada, aga pidage meeles, et meie mitte vangid pole, hoolimata teie lukustatud ustest! Teil pole mitte kurjategijatega tegemist, vaid ausate reisijatega! Ja nüüd minge ja tooge mulle tekid voodisse!"

Oleks ta sõnakestki vastu lausunud! Neil on nimelt, nagu ma hiljem kuulsin, ülemuse poolt kõva käsk emigrantidega inimlikult ümber käia. Saare kõrgemad ametnikud ei jäta kõige oma kalgi ning karmi oleku juures korralikkuse poolest midagi soovida. Määruste vastu käis juba lugu, et inimesi

rohkem ruumi mahutati, kui seal sänge sees oli. Saare komissar ja teised kõrgemad tegelased ei teadnud sellest vististi midagi — see tuli alama personaali viitsimatusest. Juba järgmine õhtu andis meile selle oletuse kohta tõetunnistuse: vist nurisejate kaebust kartes revideeriti nüüd järele, kui palju ilma voodita inimesi ruumides on, ning tõrkumata viidi niisugused teise kohta magama. See sündis ka järgnevatel õhtutel, niikaua kui mina saarel viibisin. Bertrami mürisev protest oli, nagu naerdes konstateerisime, soovitud vilja kandnud. Aga ka minu piste jämedale vahile ei jäänud räägitaval esimesel õhtul mõjuta. Mees tõi mulle ise vaibad. Ta virutas nad küll üle ukse põrandale, aga trepist üles ja paarist vahekojast läbi oli ta nad ikkagi pidanud tassima. Ja edaspidi hoidus ta minuga, Bertramiga ja teiste lõuameestega meie osakonnas riidu norimast. Meie aga võisime kujutella, mida argsemad ja halvema rõivaga isikud, eriti kolmandas klassis, niisuguste väikeste despootide poolt maitsta said. Juba seaduste järgi on vahtidel kolmanda klassi üle suurem meelevald kui kahe kõrgema üle. Nõnda nägin neil õhtuti, kui nad viimast liiki emigrante vahekodadest tubadesse ajasid, keppisid käes olevat. Juba nad neid antud juhul ka ikka tarvitada tohtisid, — muidu poleks nad neid kandnud. Vere ajas mulle põske kahel edaspidisel hommikul, kui ma kolmandas klassis hiinlastega ühes olin maganud, veel see nähtus, mil kombel viimaseid hommikul kell 6 äratati. Vaht ilmub teibaga tuppa ja torkab igale magajale külge. Meid, samuti ruumis olevaid teiseklassilisi, ei puudutatud; ka lasti meid tund aega kauem magada.

Õhk uues avaras magamisruumis oli võrdlemisi rahuldav. Ka meeldis mulle, et voodid, nii rooste-

tanud räbalad kui nad ka olid, kobaras ülestikku ei seisnud, vaid ridamisi üksteise kõrval. Kuid me olime saunast sattunud jääkeldrisse: ruum oli soojendamata; kas kogemata või meelega jätsid talitajad meie soojendustorudesse auru laskmata. Täies rõivas, palitud peal, üks tekk külje, teine pea all — nõnda saatsime öö mööda ja ärkasime hommikul lõdisedes. Kroaadi külapoiss, minu mahajäämatu vari, oli külmast sinine — tal polnud sooja üleriiet. Minuga ühel ja samal sekundil tõusis ta sängist, minuga ühel minutil pesi ta kraani all silmad, minuga ühisel sammul hakkas ta ruumis edasi-tagasi jalutama, ja kui mina süütasin paberossi, tegi tema sedasama. Ma olin tema eeskuju, tema tugi ja troost selles temale täiesti arusaamatus hädapõlves. Asjatu on juurde lisada, et ta sel ja ka järgmistel öödel valis endale voodi minu oma kõrvale. Ma märkasin, et tal jälle pärimised keelel liikusid, kuid nende avaldamiseks puudus tal julgus. Et mina tema keelest aru ei saa, see ei tahtnud talle naljalt pähe mahtuda. Kui mina istusin sängi servale, istus ka tema sängi servale, ja et ma seepeale mõtetesse suikusin, siis ei pannud ma teda paaril minutil tähele. Silmi jälle üles tõstes nägin oma umbkeelse sõbra vaese töntsi näo üle helendavaid herneid veerevat. Märgade kaede tagant vaatas ta paluva pilguga korraks minu peale. Ma astusin liigutatult tema juurde ja püüdsin talle vene keeles mõne julgustava sõna mõistetavaks teha. Teadmata, kas ta mõistis, aga minu hea tahegi näis ta hinge kergendavat, ta pisaratele paisu panevat. Oma küsimused kahandas ta nüüd ainult veel kahe peale. Ta tähendas käega loode poole ja luksatas: „Chicago?" ja siis osutas ta ida poole ja luksatas: „Austria?"

Jah, sa taevake, kust mina pidin teadma, mis temaga tehakse, kas tal lubatakse Chicagosse edasi reisida või saadetakse ta Austriasse tagasi!

Hiljem rääkis ta ka teistele emigrantidele nii palju Chicagost, oma unistuste taevalinnast, et talle anti pilkenimi „Chicago", mida varsti kõigis jaoskondades tunti. Teda naerdi ja nokiti palju, nii et ma teda vahel üleannetuste vastu pidin kaitsema. Aga ta oli õnnelikum kui mina: ta võis minust terve nädala varem hädasaarele selja pöörata ja oma suguvendadele ja -õdedele kallisse Chicagosse järele sõita. Ungari seltsi agent heitis vaese poisi peale armu ja kangutas ta saarekohtu deporteerimis-otsuse alt lahti.

9.

Kahel järgmisel ööl magasime teises kolmanda klassi ruumis, mis oli meie päriskorteritele ligemal. Seda ruumi pidime, nagu tähendatud, hiina kulidega jagama. Neid oli umbes kakskümmend meest, kõik noored. Mõnede pead olid „modernselt" pöetud, suurem osa aga kandis patsi, kuid mitte ripatsina seljal, vaid ümber pea seotult ja mütsi all varjatult. Rahvuslikku rõivast polnud ühelgi ümber, ihukatete poolest sarnanesid nad täiesti teiste töölistega. Et hiinlaste sisserändamine Ühendriikidesse eranditult on keelatud, siis oli meile mõistatuseks, kuidas nad siia olid sattunud. Seletust ei võinud nad meile anda, sest niipalju ei mõistnud ükski neist võõraid keeli. Silma torkas meile nende suur muretus, nende lakkamatu lõbutuju. Nad vadistasid ühtelugu magusat juttu puhuda, kõhistasid tasa ja mõõdukalt naerda, mängisid pinkidel väikesi hiina õnne-

mänge, näitasid asjakesi hüpitades oma käte väledust ning keerasid suure osavusega mustast tubakast „plotskisid". Neile Aasia tööorjadele näis Ellis Islandi elu päris piduelu olevat; vist polnud nad kunagi nii heades ruumides elanud, nii korralikel asemeil maganud, nii maitsvat toitu söönud. Tähele panime veel, et nad kohe vagusaks jäid, kui märkasid, et kaaselanikud tahtsid magama jääda, ning hommikul ei rikkunud ärkvelolijad magavate naabrite rahu enne, kui vaht teıbaga viimaseid üles tuli torkima.

Neljandal õhtul nõutasin endale teise klassi ruumis — muidugi samas, kus ma aigusest peale päeval elasin — uneaseme. Selleks olid mul tungivad — õigemini hammustavad põhjused. Kolmanda klassi vaipade seest olin särki saanud teatavaid sügelemist tekitavaid mammukesi.

Leitud uuel voodil ei puudunud terve põhi, ka seisis ta sündsamas paigas kui endine, aknast ja aurutorustikust eemal. Minuga ühes said nüüd ka mõlemad Bertramid siia sängid, sest meie korterist oli elanikke välja lastud. Sellevastu jäin ma oma kroaadi varjust nüüd ajutiselt ilma: „Chicago" asetati, teadmata mis põhjusel, itaalia osakonda elama. Selle ruumi uks käis aga meie vahekotta, ja nii nägin ma nukrat noormeest päeval ikkagi. Õnneks lõi tema kurbus sestsaadik ruttu lahkuma, kui ungari selts ta asja oli ajada võtnud; juba nägin teda lapselikult naervat, teiste poistega kraaplevat ja hoolega ennast kuke kombel laulmises harjutavat, millega üks eespool-mainitud isik kelmideosakonnast nii palju furoori tegi.

Kolmanda klassi ruumid, milles ma esimesed ööd mööda saatsin, olid nähtavasti tagavara-ruumid, kuhu

mahutati need emigrandid, kes täistuubitud pärisruumidesse enam kuidagi sisse ei mahtunud. Hiljem sain ukse vahelt ka viimastesse pilku heita. Vaade oli kohutav. Inimesed olid hunnikutes ja lademetes üle terve hiigelsaali, põrandki, iseäranis naiste jaoskondades, oli istujaid ja lamajaid täis. Vahekodadesse voolas õhk, mis ajas peaaegu minestuse peale. Ja ses õhus lasti pisikesi lapsi, nende seas rinnalapsi, päevade, nädalate, isegi kuude kaupa elada, lasti neil surma või vähemalt surmaseemet sisse hingata, mürki vaevatud emarinnast sisse imeda! Siin näidati hoolimatust inimese tervise, elu ja tundliku hinge vastu üles, mis mind piiritu võõrastusega küsima pani: kuidas on see võimalik riigi poolt, kes on nii uhke oma priiuseliste seaduste ning asutiste ja mitte vähem oma põhjatu rikkuse peale? Kuidas pean mõistma, et vägev, õitsev Ameerika rahvariik ja maailmariik, kelle valitsevad kihid Euroopa ees nii väga sellega kiidelda armastavad, et nende töötavad klassid ainelise elujärje poolest terves maailmas kõige kõrgemal seisvat, — et see riik mõnele tuhandele sisserändajale, kelle hulgast ta endale vajalikku tööjõudu valib, inimeseväärilist korterit ei raatsi anda! Ainult korterit, sest emigrantide toitmise on ta ju laevaühingute peale veeretanud.

Riigi ja kogukonna õigust, end kahjulikkude olluste sisserändamise eest kaitsta, kehaliselt, vaimselt ja moraalselt kõlbmatuid juurdetulijaid tagasi tõrjuda, — seda ei taha ma sugugi eitada. Peetagu väravad kinni tõbiste, vigaste, nõdrameelsete, vanadusest väetite ja iga liiki paha- ja kurjategijate eest, minu pärast ka tööjõudude eest, kelle lihaste tugevus Ameerika mõõtu välja ei anna. Hoitagu kogukondi võõraste armuleivaliste eest, kes neile vaestemajas, haige-

majas ja vangikojas koormaks langeksid, hoitagu oma kodanikke nakkushaiguste ja isikliku ning varalise julgeoleku kahjustamise eest, hoitagu oma töölisi soovimata võistlejate eest, kes palkasid alla rõhuvad ja tööpuudust rohkendavad, — on ju teada, et Ameerika tööliste enamik, olgu see õige või mitte, piiramata sisserändamist ei poolda. Sorteeritagu ja revideeritagu tulijaid ametlikus vastuvõtukohas kõigi tarvilikuks arvatud „kunstireeglite" järgi. Aga ärgu unustatagu, et kõik need mõõdetavad ja hinnatavad kannavad inimese nägu, et neile on nende elu ning tervis just niisama kallis kui igale Ameerika kodanikule tema oma, et neil kui inimühiskonna liikmeil on õigus nõuda, et nendega mitte kui loomadega ümber ei käidaks.

Veel jälgimad kui õhtud, olid meie hommikud teise klassi kongis. Pani õhtune palavus mu higist nõretama, siis raputas mind hommiku kella viie ajal käre külm unest. Peldiku ja kasarmu segaõhk tahtis hinge kinni matta. Ihu oli närtsinud, vaim roidunud, keel kurgulae külge kuivanud. Vaade teiste magajate tohletanud ja sagedasti rumal-tooretele nägudele täitis hinge läilusega. Kuna ma esimesel hommikul oma vaevatud pilgu seina mööda ümber lasen eksida, komistab see korraga Goethe sõnadele: *„Wer nie sein Brot mit Tränen ass, wer nie die kummervollen Nächte in seinem Bette weinend sass"* jne. Pliiatsikirjaga seisavad nad suurelt valgel krohvil, keegi saksa kannataja on nad õhtusel või hommikusel härdusetunnil väriseva käega üles tähendanud. Aga väikese poeetilise vabadusega: lõpplause kõlab nimelt ajakohasemana: *„der kennt euch nicht, ihr kapitalistischen (pro himmlischen) Mächte!"*

Aga ma tahtsin hommikust rääkida. Üks ärkaja

teise järel tõstab uimast pead. Silmad jõllitavad uduselt ringi vahtida. Visalt virguva mõistuse ette astub aeglaselt unustatud häda. Mahasurutud ohkeid põgeneb rusutud rinnast. Ja siis hakkab üks ja teine piinaraamist põrandale kobima. Viimane tuletab laadakõrtsi meelde, teda katab pori kõrval kõiksugune puru ja praht apelsinikoortest ja vorstinahkadest kuni paberossiotste ja piibutuhani. Väljakäigukoht aga, kus silmi pestakse, lainetab varsti, ja kui sa mitte esimeste seas kohale ei jõua, siis pead end käterätikusse kuivatama, mis sarnaneb põrandaküürimise kaltsuga. Ainult kolm käterätti kahekümne nelja mehe peale! Pesuvärk enesest on hea. Valgest kivist anumasse jookseb ühest torust külma, teisest kuuma vett, nagu see on Ameerika majades üldiseks pruugiks. Siin pesevad emigrandid ka oma ninarätikuid; muu pesu võib talitajatele ära anda. Need lasevad ta masinast korraks läbi — ei maksa midagi, saad aga niisama mustalt tagasi, kui andsid.

Kuni kella kaheksani haistame oma haisusid ja silmitseme oma pori, siis avatakse uks. Neegrid tulevad ja vinnavad voodid üles. Ämbrimehed tulevad ja sudivad põranda üle. Tohter tuleb ja küsib haigete järele. Siis käsutatakse pruukostile. Kuid söögisaali ukse ees on enne suur ülelugemine. Et kas öösel keegi putku pole pannud. Saarekest piirab ümberringi ookean, siiski kardetakse põgenemist. Kolmkümmend kaks vahti on öösel väljas, saar seisab rannaga telegraafi- ja telefoniühenduses, ka kaldal valvab seadusesilm linnapolitseinikkude näol — see kõik ei päästa meid hommikusest revisjonist. Nimepidi hüütakse kõik üles ja ükshaaval lastakse vahtide vahelt läbi saali. Toiming kestab hulga aega.

Ja kui sa siis kiriseva kõhuga oled söögiruumi jõudnud, teretab sind pruukostilaud, mis su isule silmapilk otsa peale teeb. Palja veega keedetud hall vedel riisipuder, lögased ploomid, loputamata heeringad ning kohv, mille sarnast ma veel kunagi pole näinud, veel vähem joonud: nagu pesuvesi põrandaküürijate pangedes, maigu poolest lihtsalt defineerimatu. Uudishimu pärast maitsesin teda kord — karistus oli kibe. Maksulauas sain 5 tsendi eest midagi, mis kohvile enam lähenes, aga veel ammugi mitte kohv ei olnud.

10.

Ja siis algab päev — see erkusid katkestav, vaimu materdav, hinge kallal nürilt nüsiv päev täis rahutut taarutamist toast kotta ja kojast tuppa, täis trügimist ja rüsimist võõraste inimeste parvedes, täis möirgehääli, nutukahinat ja kõnevadinat. Austria mehel oli õigus: paar esimest päeva on jäledad. Ka minu huumor, mis mind muidu nii kergesti maha ei jäta, oli kolmandal päeval nii täiesti ära auranud, et ma kindlasti nõuks võtsin laevaga, millega ma tulnud, Euroopasse tagasi pöörduda, kui minu asi reede hommikuks, mil „Saxonia" teele pidi minema, veel mitte pole otsustatud. Iseäranis kuuldused teiste siinolijate nädalate- ja kuudepikkusest vangipõlvest tõukasid mulle selle mõtte ligidale. Ma kartsin oma tervise pärast. Selle eest ei võinud mulle Ameerika, kuhu ma pealegi jäädavalt elama ei mõelnud jääda, mitte tasuda, ja Ellis Islandi brutaalsused kustutasid mu reisimehehimu, suurt ookeanitagust vabariiki tundma õppida, täiesti maha. Ma pole barbaarsete maade sõber.

Esmaspäeva hommikul oli mind saarele toodud, kesknädalal pärast lõunat kutsuti mind kohtu ette. Ma astusin vahi juhil avarasse ruumi, mille keskpaigas seisva pika laua ümber istusid viis või kuus härrat, kuna seinte pool asetsevad toolideread olid kohtupublikut täis. Pealtkuulajaiks jäeti saali nimelt need minu saatuseosalised ja nende tunnistajad ning lahtinõudjad, kelle asi juba läbi oli arutatud. Kohtupidamise avalikkuse põhimõte oli seega täidetud.

Ameerika kohus vannutab peale tunnistajate ka kaebealuse ära. Minagi pidin käe üles tõstma. Vandesõnu ette ei loeta, vaimulikku vannutajat ei ole, üks kohtunikkudest tähendab ainult, et sa „kõigevägevama Jumala nimel" nüüd tõtt pead tunnistama. Laual puudus kohtukull ja iga muu selletähenduslik „märguriist". Kohtunikkude näod aga peegeldasid validat tõsidust.

Uus ülekuulamine keerles peamiselt kaebepunktide ümber: vaimuhaigus, anarhism-nihilism, perekonna kuritahtlik mahajätt. Et Ameerika mind enam ei meelitanud, kuna emakese Euroopa pale lõi Ellis Islandi tumeduse taga seda armsamalt kumama, siis võisin kohtusakste ristküsimused jaheda rahu ja teatava trotsliku ükskõiksusega ära vastata. Ma ei jätnud lõpuks tähendamata, et kui kohus otsusele jõuab mind mitte maale lubada, siis jätvat ma oma edasikaebamis-õiguse tarvitamata ja soovivat kohe ülehomse laevaga tagasi reisida, sest Ellise saare elu ei suutvat mina kauemini välja kannatada. Krabinal pandi minu soov protokolli. Rutust, millega seda tehti, ja kohtu kergendavast rinnast sain märku, kui hea meelega minust lahti taheti saada. Mida oli minusugusel sulemehel nende härrade utilitaristlikule isamaale ka pakkudagi!

Kuna mind istet lasti võtta, kutsuti eeskojast keegi tunnistajana kohtu ette, keda ma Ameerika pinnal esimest korda näha sain: minu naine. Tema oli mind pühapäeva õhtul ja esmaspäeva hommikul laevalt käinud otsimas; esimesel puhul ei lastud teda hilise aja pärast enam sisse, hommikul luisatud aga meelega või kogemata, mina olevat takistuseta juba linna läinud. Kui ma aga päeva jooksul pärale ei jõudnud, tuli eideke mulle teisipäeval enne lõunat saarele järele, kuid jäi hiljaks: ettelaskmis-aeg, mis väItab kella üheksast üheteistkümneni, oli parajasti lõppenud. Nõnda ilmus ta kesknädalal uuesti. Et minu asi aga veel kohtu ees käimata oli, siis ei lastud meid kokku, vaid ta pidi kui ülekuulatav tunnistaja niikauaks ootama jääma, kuni kohtujärg meie kätte jõuab, mis kestis mitu tundi.

Minu teisepoole pihtimine oli lühike. Tema toimetusel ilmuva ajalehe sihi järele küsiti hoolega. Minu endise ja meie praeguse abielu kohta päriti sedasama, mis minultki, ning saadi needsamad vastused. Et tsiviil-abielu on Venemaal maksvusetu ja seega ka kohtuteel eriliselt maksvusetuks tunnistamata — see fakt põrkas ka nüüd kohtunikkude uskmatuse vastu.

Nende nõue oli, näidaku ma midagi „must valge peal" ette.

Sedamaid järgnev kohtuotsus sisaldas, mida aimasin: mind mõisteti tagasisaatmisele. Et saarelt tänaseks viimane laev New Yorgi poole minekul oli, siis ei saanud ma naisega ka nüüdki veel sõnakest rääkida — see pidi homse peale jääma.

Nüüd võeti minuga toiming ette, mis mulle üpris lõbusa tuju tõi. Kui mind mitmest kantseleist läbi oli viidud, kus ikka ja ikka jälle midagi kirjutada leiti,

jõudsime ühte kontoriruumi, kus mind ootas järgmine huvitav ülekuulamine:

Ametnik: „Kas revolvrit on?"

Mina: „Ei ole."

Ametnik (minu keha mööda uurivalt üles ja alla vahtides): „Ehk aga on siiski?"

Mina: „Mis siis, kui oleks?"

Ametnik: „Peate ära andma."

Mina: „Aga miks?"

Ametnik: „Seadus!"

Mina: „Kas kardetakse mind kellegi elu kallale kippuvat?"

Ametnik: „Seadus! Teie olete deporteerimisele mõistetud."

Mina: „Kas annate revolvri mulle pärast tagasi või jätate endale?"

Ametnik (kärsitult): „Seda peate ära ootama. Palun revolver välja anda!"

Mina: „Mul ei ole revolvrit . . ."

Mõtlesin: nüüd tuleb läbiotsimine! Kuid ei, nii kaugele ei mindud. Vaatas küll mu põuest veel korra kahtlaselt üle, aga jätkas edasi:

„Kas nuga on?"

„On."

„Andke siia!"

Ulatasin talle tillukese sulenoa kätte. Selle nüri terake oli kaks tolli pikk. Konfiskeeriti. Tunnistati tapariistaks.

„Kas veel mingit terariista on?"

„On." Ja ma otsisin talle oma kübarakarbist väikese ameerika habemeajamis-aparaadi, millel oli poolteise tolli pikkune tera sees. Vaadeldi, peeti aru ja anti tagasi. Surmavateks ei peetud ka mu paberossitoppimistorukest ja -pulgakest . . .

Siis mõõdeti mu pikkus selletarbelise mõõdutulba all ära ja mu juuste ning silmade värv tähendati ametlikku raamatusse üles.

„Milleks, kui küsida tohin?"

„Tulete ehk teine kord tagasi!" kohmati vastu.

Kui ma paar minutit hiljem jälle oma pogris olin, kippus mulle säherduste bürokraatlikkude seadluste kentsaka ulatumatuse üle naer peale. Tagasisaadetavaid tahetakse enesetapmise eest hoida; seepärast võetakse nendelt kõik ära, millega nad seda korda võiksid saata. Aga ühises hoiuruumis on küllalt teisi, kellelt terariista, vahel ka laskeriista mingil süütul ettekäändel võis laenata — neilt, kes mitte deporteerimisele pole mõistetud. Üks ungarlane näiteks lõikas parajasti suure terava taskunoaga oma rahvuslikku ihurooga, salaamevorsti, kui tuppa tagasi ilmusin; mis mul viga oleks olnud seda temalt paluda ja ennast väljakäigukohas tasahiljukesi ära nokitseda? Kuid mitmel mu kaaslasel olid ka veel harilikud pikema teraga habemenoad kaasas, mida ilmaolijad üsna tihti laenates tarvitasid... Mitte palju parem pole „passimärkide" määrus. Kui ma mõne aja pärast võõra nime all — legitimatsioone ei nõuta — tagasi tuleksin: võetagu mind kinni nende tuhandete hulgast, kellel kah helkjad juuksed, hallid silmad ja nii ja nii mitu sentimeetrit pikkust!

Vaevalt olin pool tundi jälle oma murelikkude kaaslaste hulgas istunud, kui süda lõi põksuma. Sisemine hääl ütles: „Vööriti tegid! Enneaegu viskasid püssi metsa! Mõtle vastaste võidurõõmule. Pea silmas, et nende löök vähem sinu isiku kui sinu erakonna pihta oli sihitud. Pitsita hambad kokku ja kannata välja — taganemisega juhid nende hoobi märki!"

Tõe hääl on alati läbilõikava mõjuga. Ma häbenesin. Ma siunasin ennast argpüksiks, hellitatud mammapojaks.

„Hedaa, majaisa, kas ma võin oma tagasisõidu sooviavalduse tühjaks tunnistada?"

„Võite küll, tehke seda aga kohe, sest juba homme pärast lõunat viiakse teid laevale," kostis Mülleri-härra, keda meie tema kauase saarepõlve pärast majaisa nimega austasime; ühtlasi tarvitasime teda alati kui õigusteaduslikku nõuandjat, sest emigratsioonikohtute juriidilist struktuuri ja asjaajamispraksist oli väike saksilane tublisti tundma õppinud.

11.

Veerand tundi hiljem andsin vahile edasitoimetamiseks kirja ära, milles ma oma kohtu ees avaldatud soovi, et mind Cunardi liini lähema laevaga Triesti tagasi saadetaks, tagasi võtsin ning emigratsioonijaama komissarile kohtu deportatsiooniotsuse vastu apellatsiooni esitasin. Edasikaebused käivad nimelt, ehk nad küll töö- ja kaubandusministeeriumi lähevad, enne saare komissari käe alt läbi, kes neile oma soovitava või mittesoovitava heaksarvamise juurde peab lisama. Harilikult paneb minister-riigisekretär komissari heaksarvamist oma otsustamise juures täiel määral tähele, sest viimasel on vastasel korral õigus ministri otsust täitmata jätta. Alles siis, kui minister teise edasikaebuse komissari heaksarvamise vastu ära otsustab, peab komissar alla andma. Mõlemate võimud tasakaalustuvad siis teatava piirini. Antud korral võib aga protsess komissari ja riigisek-

retäri alt veelgi kaugemale minna — nimelt iseseisvate kohtute kätte, mille otsused siis kummagi võimupiiridest üle ulatuvad.

Järgmisel päeval kutsuti mind ühte kantseleisse, kus keegi lageda põsega jänkinäoline vanahärra mulle ennast naeratades kui minu advokaat esitles. Minu naine oli Vene seltsi agendi soovitusel mister Baconi mulle kaitsjaks kaubelnud, rahalise toetusega olid paar eesti sotsialistlikku organisatsiooni mulle kähku appi tõtanud.

„Mida võite mulle tõotada, mr. Bacon?"

„Viin teid saarelt ära," kostis hallpea rahuliku kindlusega.

„Süüdistused on teile tuttavad?"

„Jah, üldiselt, kuid kirjutage mulle täielik kaitsekiri kõigi kaebustesse puutuvate asjade kohta."

„Kui kaua võiks protsess kesta?"

„Umbes kaheksa päeva."

„Kui advokaat kaheksa ütleb, siis võib julgesti veel kord kaheksa juurde arvata."

Ta naeratas.

„Kui siinne elu teile liiga kare on, siis kujutage endale ette, et olete sõjakorrespondent."

„Jaa, teil on hea naerda! Teie ju ei tea, mis mul särgis on."

„Oo, tean küll. Minu Ellis Islandi klientidel on kõigil midagi särgis olnud. Kuid saare faunat muuta ei seisa minu võimuses . . ."

Ma tahan kohe seletada, mispärast ma ligi kahe nädala jooksul pesu vahetada ei saanud. Minu pesu ja rõivad olid mu suures reisikorvis, mida kuskil laoruumis alal hoiti. Emigrandil on õigus oma kraami juurde pääseda, kuid teda peab sinna viidama, ning

ainult kaasasoleva ametniku nähes tohib ta endale sealt midagi eluruumidesse ühes tuua. Ma tegin aja jooksul neli katset lattu saamiseks — kolm korda asjatult! Lubati viia, lubati viijale öelda, kirjutati nimi üles — ei midagi! Nõnda ootasin päevast päeva, kuni kannatus viimaks lõppes: ähvardasin komissarile kaebuse saata, kui minu nõuet viivitamata ei täideta. See mõjus. Üks juudi rahvusest ametnik viis mu kraami-osakonda. Sealses kantseleis kirjutati siis kõik ilusti paksu raamatusse, mis ma korvist välja võtsin — särgist ja sokkidest kuni kaelasidemeni ja kraenööbini. Arvatavasti oli seda kontrolli osalt ka sellepärast vaja, et ma korvist endale mingit tapariista korterisse ei saaks viia...

Nüüd oli mul siis pikk kaitsekiri kirjutada. Kus seda teha? Selle möllu ja mulina sees, milles ma iga päev elasin? Esiotsa näis see mulle üsna võimatu olevat. Paar katset läksid ka tõesti nurja. Kuid viimaks sain hakkama — pea kohal rippus ju paratamatuse Damoklese-mõõk. Kuna minu ümber sõeluti, vaditi, naerdi ja nuteti, paiskasin saksa keeli paberisse, mis mul oma kaitsjale oli seletada ja juhatada. Esimesele kirjale saatsin järgnevatel päevadel täiendusi järele, sest nii mõndagi ei tulnud rahuliku järelemõtlemise võimatusel kohe meelde. Lohutust ja julgustust jagasid mulle edaspidise piinaaja jooksul teated, et minu saatusest mitte üksnes New Yorgi Eesti organiseeritud tööliste ringkondades osa ei võetud, vaid ka kaugemal: Filadelfia'st, Washington'ist, Superior'ist, Madison'ist, isegi San Francisco'st ja Portland'ist (Vaikse ookeani ääres) sirutati mulle vennakäed kas ainelise või moraalse toetusega vastu. Tunnistajatena andsid end üles need, kes mind ja minu minevikku tundsid ning tõele teed võisid rajada.

Iseäranis mõjuvalt astus minu eest keegi välja Washingtonis, näidates ministrile denuntsiatsiooni kogu motiivilist ja iseloomulist madalust.

Kuid ma unustasin, et ma enne seda, kui minu edasikaebus Washingtoni ära läks, Ellise saarel veel ühe ülekuulamise alt läbi käisin: saare isevalitseja komissar Williams'i ees. Sel härral, kes mind kõrgi bürokraadipilguga üle õla fikseeris, olid parajasti suursugused külalised büroos, uhked härrad ja prouad, kes endile õiguse võtsid mind oma lameda jänki-uudishimu objektiks teha, kui Williams neile minu asja magusa lahkusega lühidalt teada oli andnud. Ja selle julgelt irvitava ja lobiseva seltskonna ees toimetas komissar politseiliku nähvakusega ka ülekuulamist. Õnneks oli see lühike, muidu oleksin ehk asja kahjuks rahu kaotanud. Minu meelsus, mu hullumajas olemine ja Saksamaa abielu — need olid ta pealiskaudse pärimise sisu. Tema kalgist, kõrgist diktaatorinäost polnud mul raske välja lugeda, et see mees minu apellatsiooni mitte ei toeta. Ja nõnda oligi. Minu esimene edasikaebus lükati Washingtonis tagasi. Juba kuue päeva pärast tuli eitav vastus. Alles nüüd algas minu advokaadi tegevuses viljakam osa vaheajal kogutud tunnistuste ja tunnistajate najal. Et mind deporteerimis-hädaohu vastu igaks puhuks varjata, võttis ta välisest kohtust nn. habeas corpus'e käsu välja, millega minu asi tarbekorral emigratsioonivalitsuse võimu alt tavalise kohtuvõimu alla võis minna. Lihtsam ja odavam oli muidugi esimesega asju ajada, ja nii töötas mister Bacon oma tunnistustega eeskätt Ellis Islandi ja Washingtoni mõlemate instantside kallal. Dokumendi, mis kindlaks tegi, et minu mittekiriklik Saksamaa abielu on Venemaal maksvuseta, muretses ta kohalikult kreeka-

katoliku ülempreestrilt esimesena kohale, ja sellega oli mõjuv hakatus tehtud.

Nüüd, kus minu võidulootused jälle kerkima lõid, hakkasin pogrieluga ajuti üsna leppima. Kaaslaste õnnetuse- ja äparduselood, nende kohtlemine ülemuse poolt, meid ümbritsevate häda- ja häbiolude nähtavaletulevad uued küljed — kõik see kutsus minus huvitundeid esile. Elasin ju romaaniainete laos! Vahel torkaski mõte pähe, hakata „Pisaratesaarelt" mõne romaani või draama, komöödia või tragikomöödia tarvis ehituskive koguma.

Seal oli näiteks meie „majaisa" Müller oma kurva looga. Kahe aasta eest oli ta põgenejana New Yorki tulnud. Põgenema sundis teda ta perekond — naine ja kaks poega. Mülleril oli Tüüringis väike vabrik. Kiuslik ja riiakas naine, kes teda vihkab — käib temale alalõpmata peale, ta andku vabrik poegade kätte. *„Der Alte muss fort!"* on ema ja poegade igapäevane kiuslik nõue. Lõtv, pehmehingeline vanamees alistubki viimaks. Vabriku ja kõik muu vara laseb ta ametlikult poegade nimele kirjutada, enesele võtab ainult tuhat marka ja rändab sellega murtud südamel Ameerikasse välja. Ühes New Yorgi äris leiab ta raamatupidaja koha, ühe vanema lese emanda juures, kes talle kodumaalt tuttav, korteri. Juba aasta pärast on pojad Tüüringis vabrikuga valmis — pankrott käes! Hooletus, oskamatus, priiskav elu ema osavõtul kaevasid nende varale haua. Nüüd on pill pinu taga, toru toa taga — ärakihutatud vanamehelt nurutakse abi. See ei anna. Emagi on sunnitud teenistust võtma, — poegadest toitjat ei ole.

Ja nüüd teeb see naine oma vihas nurjatu tüki ära. Ta tõstab Ameerika konsuli kaudu mehe peale New

Yorgis kaebuse, see olevat tema maha ja aineliselt hädasse jätnud ning elavat Ameerikas teise naisega laulatamata abielu. Müller ja tema korteriperenaine, proua Fischer, võetakse New Yorgis vangi ja tassitakse Ellise saarele, kus mõlemad tagasisaatmisele mõistetakse. Nad kaebavad edasi ja võtavad advokaadi.

Kuid millega selgeks teha, et nad „kokku" pole elanud, millega üle ookeani selgeks teha, et Müller oli s u n n i t u d oma perekonnast lahku minema? Kohus käib seadusetähe järgi, ja see on ühes kui teises asjas Mülleri vastu. Ainult Ameerika kodanikud võivad karistust kartmata New Yorgi osariigi teise soo liikmega laulatamata ühes korteris elada, siin elavale välismaa-kodanikule keelavad seda aga sisserändamis-seadused ja määravad ta kõlvatu elu pärast deporteerimisele. Ameerika moraal välismaalastele, mitte omadele inimestele — neil olgu vabadus! Ärasaatmis-karistuse alla ei lange sa kui võõras ainult sel juhul mitte, kui sa rohkem kui kolm aastat oled Ameerikas elanud, sest siis on lootust, et hakkad siinseks kodanikuks; selleks läheb New Yorgi osariigis üldse 5 aastat siinasumist tarvis. Selle määrusega saab aga asi veelgi pöörasemaks: sa rikud Ameerika moraali, kui elad enne kolme aastat konkubinaadis, ja sa ei riku Ameerika moraali enam mitte, kui teed seda pärast kolme asumisaastat! Kust võis vaene Maksim Gorki seda üpris muinasjutulist vahetegemispeenust aimata, minnes oma laulatamata naisega suurele vabaduste isamaale, kus nendele uksed suleti. Ja kust võisid seda teada isand Müller ja emand Fischergi, kelle kohta ma nalja suurendamiseks nimetamata ei taha jätta, et esimene on 58 aastat, viimane ligi 60 aastat vana . . .

Nad protsessisid juba kolmandat kuud, nende asi seisis juba tavalise riigikohtu käes, kõik oma vähese hoiuraha olid nad advokaadile ja kohtule ohverdanud, sest vist kuskil maailmas pole kohtuskäimine nii kallis kui Ameerikas, nii meeletu kallis, et kehv inimene ei või õiguseotsimise peale kohtu teel lihtsalt mõeldagi. Vähemalt 50 dollarit pead kohtule sularahas sisse maksma, muidu ei võeta su asja ettegi, ja kui sa võidadki — kohtu- ja tunnistajatekulud pead ikkagi ise maksma. Mülleri protsess lõppes seega, et mõlemad elatanud kaebealused nädal aega pärast minu vabastamist Saksamaale tagasi saadeti. Ma kuulsin seda oma advokaadilt, kes juhtumisi ka nende advokaat oli olnud.

12.

Paljude teiste seas heidab see lugu valgust sellele, mäherdust osa etendab emigratsiooniasjanduses praeguse brutaalse ja tähetäpse süsteemi tõttu salakaebamine. Iga vastane ja vihamees võib sulle sõrmest imetud valedega õnnetuse kaela saata, — see ei maksa tal rohkem kui poognakese paberit, ümbriku ja kirjamargi. Oma õiget nimegi pole tal tarvis üleskriipseldatud nurjatusele alla kirjutada — selle järele keegi kuulama ei lähe. Ellis Island ei tarvitse sinu peale tõstetud süüdistusi mitte tõeks teha — sina pead oma süütuse tõeks tegema. Äpardub see sul — mine võta siis ookeani tagant tunnistajad kinni, kuna sa ise pealegi seotud kätega vang oled! —, siis tõugatakse sind külma õlakehitusega merre tagasi. Denuntsiatsioonidele, igasugustele valekaebustele on uksed ja aknad avatud, presidendi ja valitsuse pailapse

Williamsi vägivaldne süsteem sigitab ja kasvatab otse sihilikult neid mürgitaimi. Sisserändajaid vedavatel laevadel peetakse pealegi nuuskureid, kes korjavad teekonna jooksul reisijate kohta „tähelepanekuid", et neid tasu eest emigratsioonipolitseile tarvitada anda; denuntseerimine on viimase poolt otsekohe organiseeritud.

Kuidas niisugune süsteem inimesi korrumpeerib, selleks järgmine halenaljakas, aga iseloomulik lugu, mille hr. Müller mulle jutustas.

Ühel heal päeval tuuakse noor sakslane New Yorgist Ellise saarele ja mõistetakse varsti deporteerimisele, sest et ta kodumaal väikese süüteo eest neli nädalat vangis olevat olnud. „Kust seda siin teada saadi?" küsib Müller noormehelt. „Denuntsiatsiooni kaudu," vastab viimane, „ja nimelt järgmisel kombel. Mul oli siin sõber ja suguvend, minuga ühest linnast; minult käis ta tihti raha laenamas, laenu aga ei raatsinud kunagi tagasi maksta. Juba oli laenusumma aegamööda 80 dollarile tõusnud. Ühel päeval tuleb teine jälle raha nuruma — ma jään kõvaks, ei anna. Ähvardades, ma saavat seda veel kibedasti kahetsema, paneb mees vihaselt minema. Mõne päeva pärast võetakse mind mu korteris vangi ja tuuakse siia. Siin teatakse, mida Ameerikas peale minu senise sõbra ükski hing ei tea: et ma kodus kuu aega vangis olen istunud. Tagajärg seletamatagi selge."

„Aga," lisab noormees hambaid kiristades, „silm silma vastu, hammas hamba vastu! Ka tema ei pea siia jääma. Tal on naine ja laps kodus, siia tulles on ta enese poissmehena üles andnud. Tinti ja paberit on ka minul. Me näeme teineteist jälle!"

Täna viiakse sõber A. laevale, homme tuuakse

sõber B. saarele! Lähem saksa laev kannab ka temakese kalli kodu poole. Nende varstine jällenägemine on üsna võimalik...

Salakaebuse ohvriks pidas ennast ka üks noor nägus taani neiu, kes minu ajal saarel oli ja enne minu maalesaamist Kopenhaageni poole minema saadeti. Tal oli paraku enam kui üks austaja olnud. Keegi kadekops neist oli teda salaja kõlvatu elu elamises süüdistanud. Protsessimiseks polnud neiul raha; tagajärg — deportatsioon.

Noori naisterahvaid, iseäranis kui nad on jumekad, pitsitatakse Ameerika moraali eest värisevas saarekohtus tublisti. Juba laevanuuskurid hakkavad säärast silmas pidama, tema käitumist meeste suhtes tähele panema. On seesuguse üksi reisiva neiu tuttav Ameerika pinnal poissmees või lesk mees, siis ärgu ta lootku maale pääseda. Ainult perekonda võib ta minna, muidu pööraku teeots tagasi. Ilmutab keegi neiu aga, et teda kuulsal vabadusemaal ootab kallike, siis ei lasta teda enne saarelt ära, kui ta viimasega sealsamas paari on laulatatud — küsimata, kas neil pesa ja perekonna rajamiseks jõudu on ja kas nad teineteist hingeliselt ka sedavõrt tunnevad, et tähtsat sammu kohe ette võtta. Muidugi sunnitakse ka poissmeest, kes endale Ameerikas mõrsja ütleb olevat, viimasega sedamaid abielluma. Laulatustoiming iseenesest on lühike ja lihtlabane. Täida trükitud formular, mis maksab 5 dollarit, ettemääratud teadetega ära, vali endale laulatajaks kas perekonnaseisuametnik või kirikuõpetaja, üks tunnistaja antakse sulle saare ametnikkude seast ja kümne minutiga oled abielus. Niisama kähku läheb asi ka muidu, normaaloludes. Ei ole siin pruutpaaride nimed raekoja ega perekonnakohtu uksel rippumas, ei öelda neid

kirikus maha. Mingu aga ostetud abielulitsentsiga ametniku või vaimuliku juurde ja ilma pikema tseremooniata „tehakse" nad „ära". Mis nüüd Ellis Islandisse puutub, siis on säärase vägivaldse paariplaksimise eetiline kõlbmatus silmanähtav. Inimene seatakse alternatiivi ette: abiellu või mine tagasi! See on kupeldamine *in optima forma.*

Naljakaks kujunes see emigratsioonivalitsuse moraalitsemine Austria noore abielupaari suhtes, kellest eespool kõnelesin ja keda laulatustähe puudumise pärast kinni peeti. See paar laulatati saarel veel kord, siis alles lasti maale! Olid jõukad inimesed, terved ja tugevad ka — heideti nendele siis niipalju armu, et ei hakatud laulatusetähe muretsemist ookeani tagant ära ootama, mis nende vangipõlve pikale oleks venitanud. Kahekordsete Hymenaiose sidemetega kokku köidetud — nii lahkusid mõlemad naerdes saarelt ja naerma jäime ka meie vähem õnnelikud.

Teadagi, et sisserändajate hulgast tabatakse ka isikuid, kes seaduse mõttes tõesti „kuritahtlikult" oma abielusidemed on katkestanud. Nõnda toodi ühel päeval kaks saksa emandat saarele, kes oma meeste juurest armukeste kaasas punuma olid pannud — teine koguni kahe väikese lapsega. Nende lugu tihenes siin õigeks tragikomöödiaks. Kuna nende laulatatud mehed teises linnas töötasid, olid nad kodus kõik majakraami kallikeste nõuandel maha müünud ja raha ning kaasavõetud asjade kviitungid laeval viimaste kätte usaldanud. New Yorgi sadamas lasti nüüd mõlemad mehed kui teise kajuti reisijad, kelle kohta mingit kahtlust ei olnud, takistamata maale, kuna naised kui ilma teisepooleta sisserändajad toimetati sellekohase „kahtluse"-paragrahvi põhjal

jaamasaarele inkvisitsiooni alla. Armukesed kadusid raha ja kraamiga jäljetult. Otsima neid ei hakatud, sest emandad ei tohtinud neist komisjoni ees hingatagi. „Komisjonile luiskasime nii palju ette, et me enam isegi ei tea, kuidas meie lugu õieti on," seletasid mõlemad, pisarate tagant naerdes. Minust jäid nad saarele maha. Küllap nad vaesekesed nüüd juba kui kahetsevad Magdaleenad jälle kodukohas viibivad; kuid kes teab, mäherdune kurbmäng neid seal ootas, millise pöörde võtab nende tulevik.

Saarel oli veel üks hollandi preili, kes tuli oma peigmehe kutsel ning kulul Ameerikasse. Mõne päeva pärast toodi peigmees vangina saarele ja pandi kelmide jaoskonda. Neiu ema oli ülemusele telegrafeerinud, et tütre peigmehel olevat Euroopas naine ja lapsed, ning nõudis tütre tagasisaatmist, missugune nõue pärast mind vististi ka täideti. Peigmees langes kuulu järgi süüdistuse põhjal, et ta neiu „kõlvatuks otstarbeks" siia kutsunud, Ameerika kohtumõistmise alla. Alles pärast karistuseaja äraistumist saadetakse vist ka tema Euroopasse tagasi.

See mees oleks ennast aga oma endisest abielust võinud vabastada, kui ta ettevaatlikum oleks olnud ja kui tal tarvilik nodi poleks puudunud. Ameerika abieluseadustel on nimelt, iseäranis jõukamate tarvis, väga lahedad tagauksed. Tahad siin oma naisest või oma mehest kergesti lahti saada, siis ela kuus kuud Nevada või üks aasta Lõuna-Dakota osariigis ära — ja sa oled eesmärgil. Sa ei tarvitse aga tervet aega neis pooltühjades, poolmetsikuis mais eladagi — aitab, kui sa endal seal niikaua vaid korteri pead. Siis tühistab kohus su abielu. Muidugi maksad kohtule ja maksad advokaadile, kes su asja seadusevormide järgi juhivad. Siin kätte-elatud abielulahutus

maksab kõigis osariikides. Säärase tagaukse tarvitajaid on siis ka õige palju, ja Reno's, Nevada osariigi tähtsamas linnakeses, elutseb alati perekas abielulahutajate asundus, kelle ülalpidamisest linn ja maa endile tulu lüpsavad.

13.

Saatus tahtis, et mina ka Ellis Islandi haigemaja tundma pidin õppima. Kõikuv öine temperatuur eluruumis tõi mulle külmetamise tagajärjel raske palaviku ja kurguhaiguse. Lõdisedes andsin enese ühel hommikul haigena tohtrile üles. Ta proovis minu ihusoojust ning veretuksumist ja võttis mu kohe kaasa; aga kui ma sellest järeldasin, et mind nüüd otseteed hospidalisse viiakse, siis eksisin. Oma käsikompsud pidin ühes võtma. Nendega pandi mind ühte kantseleisse ootama. Seal pidin oma asjadele trükitud sedelid külge kinnitama, oma raha, uuri ja muud väärtasjad ära andma, laeva ja iseenese nime ning oma New Yorgi tuttavate aadressi teada andma, mis saareisandatel juba ammugi mitmendat ja mitmendat korda kirja oli pandud. Pärast pikka ootamist juhiti mind teise ruumi. Ka see polnud veel haigla. Siin taheti alles veel põhjalikult järele uurida, kas ma ikka tõesti haige olen. Suur trobikond ihualasti mehi, kelle kallal mitu arsti oma instrumentidega toimetasid, täitis tuba. Ka siin lasti mind oodata, ehk mu näost küll lugeda võidi, et ma äranõrkemisest enam kaugel ei ole. Viimaks ometi pisteti mulle pisike soojamõõtja keele alla ja leiti mõne aja pärast, et ma haigust tõesti mitte ei simuleeri! Kuid sellega polnud ma veel ammugi haiglas. Pidin kantseleist oma kompsud võtma, pidin nendega veel

ühest kantseleist läbi käima, pidin nad kuhugi hoiukohta tassima ning siis pikema teekonna läbi vahekodade ja õuede ära käima. Nüüd olin küll hospidalis, aga veel mitte sängis. Veel oli oodata, veel oli kirjutada! Ligi kolmveerand tundi kulus enne, kui ühest võreaknast sedelikese sain, mis mulle haigemaja avas ja põdemispaiga määras. Oma rõivad pidin viimase hilbuni ära andma ja pärast vannitamist pika hospidalisärgi kui ainsa ihukatte selga tõmbama.

Vene tsaaririigi bürokratism — ma andestan sulle palju, sest jänkide oma ületab su kõrge rekordiga!

Haigemaja seadeldis ja kord — vähemalt selle teises klassis — olid kõigiti laitmatud. Piinlik puhtus valitses kõikjal. Voodi oli avar ja pehme, õhk hea. Sügav rahu võttis mu hellalt rüppe. Ruum oli kahe sängiga — teises puhkas keegi noor hispaanlane, kelle must pea mulle vastu hiilgas nagu kivisöetomp lumivalgelt padjalt.

„Siin lamab siis meie anarhist!" naeratas haigemaja peatohter, kui ta mind esimest korda tuli vaatama.

„Jaa," lõdisesin talle vastu, „ning üsna mõistlik, et mind just hispaanlasega ühte tuppa on pandud: küll see mind mõistab!"

„Ärge haigemajas rumalusi hakake tegema — jumal hoidku!" Ja tohter andis mu mustaverd naabrile sõbraliku laksu paljale reiele.

Haiguse-aeg oli mulle õnneaeg saare-elu hingerõhuvas õudsuses. Küll aga leidsin tervenedes toidu liiga vähese olevat — kolm korda päevas klaas külma piima saiaga, lõuna ja õhtu üks või kaks külma muna — ning keeld, sängist väljas viibida, tüütas mind lõpuks. Aga selle magusa rahu eest, mis mind terve päeva kaisutas, ja selle kosutava puhkuse eest, mida pehme säng ja puhas õhk mulle

öösiti pakkusid, võisin sellegagi leppida. Minu naine ja üks tuttav käisid mind päeva tagant vaatamas, ajalehti anti mulle ajaviiteks lugeda, üks saksa rahvusest velsker käis minuga õhtuti juttu vestmas. Isegi kõnesolnud naismisjonär otsis mu üles, taganes aga ruttu, kui ta minu jääkülma nägu märkas. Pärast minu apelleerimist oli see „armas õde Issandas" oma lehes irvitava märkuse toonud: ma võivat nüüd „kaua, väga kaua ja silmanähtava kasuta saare-elu lõbu maitseda . . ."

Et ma aga vaikses haigemajas Ameerika inimestelõksu koledusi ei unustaks, selle eest oli siiski hoolt kantud. Ühel ööl kukutas üks türklane enese haigla aknast välja ja koristati purustatud pealuuga kõnnitee kividelt. Ma ei kuulnud tema kohta midagi ligemat, asja peeti salajas, kuid ma ei väärata vist oletamisega, et mees läks haiglase hirmu pärast surma. Kes seletas säärasele umbkeelsele, mispärast teda vangis peeti? Ta tuli vägivallamaalt ja leidis siin jälle vägivalla eest. Samuti nagu ametnikkudele vastupunniv väikevenelanegi, võis ta mõelda: „Jumal teab, mis sinuga tehakse, kui kaua sind siin hallitada lastakse!" Haigemajas nägi ta aknad trellideta olevat — välja siis! Parem enese kui teiste käe läbi . . .

Enesetapped pole Ellise saarel mitte haruldased, ka äkilisi vaimuhaigeks-jäämisi hirmu ja ahastuse tagajärjel tuleb ette, samuti meeleheitlikke põgenemiskatseid. Velsker jutustas mulle ühest itaallasest, kes oli toona saarelt maale püüdnud ujuda. Haigemaja aknast lasknud enese särgist tehtud köidikut mööda öösel alla. Tema kadumist märgati, kui ta juba meres olnud. Rahulikult lastud teda kalda poole ujuda, telefoneeritud ainult mandri politseile. Kui väsinud ujuja parajasti pärale jõudnud, sirgunud politseikäed talle

aidates vastu. Paar tundi hiljem olnud ta jälle ahastusesaarel tagasi.

Ellis Islandi haiglas põetatakse ainult täiskasvanuid mõlemast soost — haiged lapsed nende emadega viiakse eri haigemajadesse, Hoffmani või Swinburne'i saarele. Seal valitsevat nurjatud olud. Emasid lastavat silmapilguks oma haigete laste juurde ainult siis, kui nad haigemajadele tööd teevad — põrandaid küürivad ja pesu pesevad, pealegi varahommikust hilise õhtuni. Haigeid lapsi ravitsetavat nii hooletult, et neid surevat nagu kärbseid. Üks ema läks minu ajal kolme haige lapsega seesugusesse hospidali ja tuli ainult ühega tagasi. Tema hingeolu lähenes nõdrameelsusele. Et säärane inimene mõistuse võib kaotada, oli meile kergesti usutav. Oma kallikeste hingeheitmist polnud ta näinudki, talle näidatud alles nende külmunud laipu. Juhtuvat ka, et emad oma surnud lapsi alles siis näha saavad, kui tohtrid nende laibakesed uurimise otstarbeks juba tükkideks on lõiganud! Jänki cowboy-toorus ei tunne halastust. Ükski maa, ükski rahvatõug pole mulle niisugust algjõulist vastikusetunnet peale ajanud kui Ameerika ja ameeriklased. Midagi sellest lõhnast, mida lihunikkude hoovid välja hingavad, tikub mulle siin ninna ja paneb hinge põdema.

Kui ma viie päeva pärast tervena jälle endisesse korterisse ümber asusin, leidsin sealt 23 Pfalzi pillimehe asemel 29 eest: uus laev oli veel 6 meest juurde toonud. Esimene salkkond ajas oma asja nüüd advokaadiga ja võitis. Võidi ära näidata, et kõik mehed peale muusikategemise enamasti ka mõnd käsitööd või muud ametit mõistavad, nii et Ameerika ülemus nende nälgajäämist karta ei tarvitse. Säravate nägudega kobisid õnnelikud muusika- ja luule-

vennad maale. Nende vabanemine andis ka kuuele juurdetulnule lootust. Viis meest saidki aegamööda maale, ainult ühte hoiti tagasi. See oli vanaldane ja natuke kumera kuklaga. Ei aidanud midagi, et ta paari aasta eest juba kord Ameerikas oli olnud ja et juhtumisi seesama arst, kes mehe praegu vigaseks tunnistas, ta tol korral takistuseta läbi oli lasknud. Muusikant mõisteti tagasisaatmisele ja toimetati nii kähku laevale, et ta oma edasikaebeõigust vist kasutadagi ei saanud. Vihaselt ähvardas ta Kanada kaudu varsti tagasi tulla, — sealne värav olla lahedam.

Siis leidsin veel ühe õnnetu Ungari sakslase eest. See oli naise ja kolme väikese lapsega juba kümme nädalat kolmandas klassis kiratsenud; nüüd kergendati nende tervisthäirivat põlve pisut seega, et nad teise klassi paigutati. Mehe silmad leiti nõrgad olevat — viga, millest ta ise midagi ei teadnud. Ungari selts püüdis tema maalelaskmist läbi viia, naismisjonär, kes kohtutegelastele ligi pääses, ennustas neile varstist pääsu. Valeks läks. Meie kõikide silmad olid niisked, kui see aineliselt ja tervislikult laostatud perekond ühel hommikul laevale tassiti, mis meie akna all ootas. Lapsed nutsid isa ja ema ümber — need liikusid kurdilt ja tummalt, kobades ja konutades nagu kuutõbised ametnikkude vahel edasi. Laeval tõstsid nad oma kustunud silmad meie akna poole üles — me nägime, et neil nutmiseks enam pisaraid ei olnud...

Uutest vangidest torkas mulle veel silma üks inglise ema kahe peaaegu täiskasvanud pojaga, kellest noorem oli lollakas. Mõlemad noormehed elasid meie kambris, ema nägin söögisaalis, isa pidi olema Ameerikas. Mõne päeva pärast kuulsin, kuidas see pealtnäha jõukas perekond pooleks rebiti. Vanem poeg

tohtis maale isa juurde minna, ema lollaka pojaga sunniti Inglismaale tagasi minema.

Mainin lõpuks kriminaalosakonnast ühte saksa pangaametnikku, kes jutustas mulle oma loo. Ta oli New Yorgis pikemat aega kohata olnud ja viimaks haigeks jäänud. Hospidalis põetati teda küll kui maksujõuetut hinnata, aga niipea kui ta terveks sai, toodi mees vangina Ellise saarele, kus teda ootas deporteerimisotsus; vist oletati, et tema teenistuseta olek võib veel kaua kesta ja et mees seetõttu võiks kurjale teele sattuda. Kes Ameerika kapitali enam ei jõua orjata või ülearuseks osutub, see lendab välja vanderbiltide ja rockefellerite paradiisist!

14.

Mitte ainult teadmine, et väljas minu vabastamiseks mõjukalt töötati, vaid ka ilusamaks muutuvad kevadilmad aitasid mu vangipõlve kergendada. Ikka sagedamini lasti meid jaama peahoone päratu avarale lampkatusele jalutama, kust endile New Yorgi reidi ja sadama suurepärase panoraami imetlemisest meelejahutust ning hingelahutust ammutasime. Karastav ookeaniõhk rahustas märatsevaid närve, haljakslöövad rannasiilud lohutasid tuhmiks läinud pilku, päikese rõõmsam sära voogude heljuval peeglil heitis südamete hämarikku elustavat paistet. See jalutamine katuse siledal telliskivipõrandal, puhkav istumine sinnapaigutatud rohelistel aiapinkidel või unelev vahtimine rinnuli üle veerelasilate alla voogudesse laskis mind tunniks või paariks mõndagi unustada, mida see punane katuspõrand enda all varjas.

14. aprilli hilisel hommikul hüüti mind kõnetundi oma külalist vastu võtma. Minu naine ootas mind.

„Mis sa siis veel siin teed? Sa oled ju eilsest saadik vaba!"

„Vaba? Ma ei tea sellest midagi."

„Imelik! Siin on mr. Baconi eilne telegramm Washingtonist: „Töö- ja kaubanduse-sekretärilt läks praegu käsk emigratsioonivalitsusele, minu klient sedamaid maale lasta..." Ma eeldasin, et ministri otsus sinule kohe teada antakse."

Aga sellega polnud saare härradel ruttu. Nad hakkasid alles kõssama, kui minu teinepool advokaadi telegrammi kantseleides ette näitas ja oma võõrastust avaldas, et vabaks mõistetud inimest ligi päev kauem kinni peetakse, kui õigus lubab. Lõpptoiming läks nüüd võrdlemisi ruttu. Kohtuga ja komissariga polnud mul enam tegemist, maalelaskmisotsust mulle ette ei loetud. Kirjutati ainult mu lähem aadress üles, anti mu raha hoiukohast tagasi ja — vangikoja väravad avanesid mulle. Auruvenest, mis mind ruttu New Yorgi poole kandis, heitsin veel pika, tumma needepilgu jänkide hirmulossi matsakale müüristikule, siis pöörasin silmad nende hiigellinna määratule luulelagedusele vastu...

Minu esimene business

Istusin New Yorgi Central Pargis ja kirusin iseennast ja jänkisid. Ma olen elus juba palju lollusi teinud — Ameerikaga panin kõigele krooni pähe. Mis ma sõge siit õieti tulin otsima? Kus oli mu aru, kui viskasin Viinis raudtee- ja laevapileti eest terve varanduse välja? Nüüd istun viimase viie dollariga siin ja tasuks pean sisse hingama seda südantnärtsitavat, meelinüritavat, ajukuivatavat brutaalsuseõhku, mida levitab selle hiigellinna ja tema taga oleva maa määratu sisikond.

Saadana jänkid! Oma lipule on nad pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Nagu oleks neil midagi, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnalt kõrgustele! Rusikas, suur rusikas pihku pigistatud dollarilipakatega — see sümbol peaks nende standardil seisma, ja kui jääb veel ruumi, siis lisatagu juurde mõned mäletsevad pühvlipead, muidu jääksid lähemalt ära tähendamata selle cowboy-rahvuse intellektuaalne seisukord, tema vaimne võimine, tema nõuded aatelise vara kohta.

Kuhu sa silma iganes lööd, sealt vahib sulle laia hoolimatusega vastu jäme matsakus, mage snobism, haigutav luulelagedus, igasugune katmata korrupt-

sioon. Isegi nende loodus põeb neid vääromadusi. Vägivaldse survega lasub tinane õhukoorem mu õlgadel; mu kops ahnitseb asjata kosutust ja karastust. Minu ees õitsevad puud, aga nende õied ei lõhna. Minu ümber lendavad linnud, aga nende nokad ei laula. Ja need hallid elukad muruvaibal, need jämedad, rasvaläinud mõisarotid — need on jänkide oravad! Ei midagi sellest eeterlikust sulgkergusest, sellest sihvakast linnugraatsiast, mis on lahutamatud orava mõistest. Snoobideks nuumatud oravad! Vilistlasteks korrumpeerunud ja degenereerunud loomad! Et susi neid söögu!

Sülitasin paar korda ja võtsin siis hoogu hakata kaasatoodud õpiraamatust õppima jänkide riigikeelt. Kuid mine õpi keelt, milles „rebane" kirjutatakse, aga „hunt" loetakse! Mis sa õpid keelest, mida sa kunagi ei hakka kõnelema! Mu suu tõusis uuesti sappi täis, kui korraga väike automobiiliäpardus mu tähelepanu endale juhtis. Üsna minu lähedal läks ühel haisutõllal toss välja. Must juht ruttas viga parandama, ka peremees hüppas maha, aga kui töö kujunes kestvamaks, jalutas viimane paar korda edasi-tagasi ja võttis siis istet minu pingil.

Ma riivasin teda poole pilguga: habemetu vananaisenägu nagu kunagi. Mis annab füsiognoomiale iseloomu, mis teeb näo ja näo vahel, tihti soo ja soo vahel huvitavalt vahet, seda jänki ei salli, selle kasib ta hoolega ära. Karakterita sarnasus, šablooniühtlus — see on tema ideaal. Pidin seda võõrale vanahärrale peaaegu suhu salvama, nii täis oli mu süda, kui juhtus midagi, mis hoidis mind kahju eest...

Minu naaber tõmbas püksitaskust natuke räpakalt välja briljantidega ehitud kuldse ninatubakatoosi,

ühes sellega aga ka suurema kägara paberrahasid, mis lendasid osalt minu lahtisele õpiraamatule, osalt tema jalgade ette maha. Esimesed ulatasin talle jaheda käeviskega tagasi, viimased jätsin ta enda korjata. Ta kummardus aga viitsimata hooletusega ainult paari ligema lehekese järele, teised jättis tuulepuhangu kätte, mis pühkis nad üle muru põõsastesse.

Võõras härra tänas mind. Ma ei vastanud. Ta küsis minult midagi. Ma kehitasin õlgu. Nüüd riivas ta vilu pilk minu õpiraamatut.

„Aa, teie olete võõras?" tõnkas ta saksa keeli.

„Jaa."

„Sakslane?" Ja ta mõõtis mind nii ülevalt alla.

„Ei. Aga ma oskan saksa keelt."

„Mina ka. Natuke. Kas olete juba kaua Ameerikas?"

„Kolmandat kuud."

„Kuidas teile Ameerikas meeldib?"

„Oo, väga!" litsusin hammaste vahelt välja ja irvitasin.

„No vaadake!" Ja ta nihkus mulle ligemale. „Missugused Euroopa maad on teile tuttavad?"

„Peaaegu kõik."

„Mäherdusi neist võiksite võrrelda meie maaga?"

„Mitte ühtki — jumal hoidku! Ameerika on võrratu!" muigasin sopilise suuga.

Ta nihkus mulle veelgi ligemale. Viisakalt pakkus ta mulle toosist tubakat. Kuna ta mulle sõbralikult vastu naeratas, välkusid ta suured kuldsed jänkihambad päikese käes. Iga teine, vähemalt aga iga kolmas hammas oli tal kullast. Kahel neist sätendasid sees pisikesed briljandid.

„Sir," ütles ta siis, „teie meelitav kiitus on liiga

üldine. Mind huvitaks kuulda saada, millega imponeerib minu suur isamaa teile eriti."

Tema suur isamaa! Liigutav oli kuulda, kuis ta seda sõna toonitas. Kaastundmuse pärast kostsin võimalikult soojalt ja seekord ilma itsitamata:

„Imponeerivaid, imestust ja kadedust äratavaid külgi on teie ilusal isamaal nii palju, et nende loendamine nõuaks õige rohkesti aega. Ma näen aga, et teie auto on jälle korras —"

„Oo, mul on aega, ma olen lõbusõidul!" heitis tema elavalt vahele. „Kui teie ehk vaba olete ja kui see teile oleks meeltmööda, siis sõitke minuga lahkesti ühes; muidugi toon ma teid soovitud ajal siia tagasi või sõidutan teid koju, kui käsite."

Mees hakkas mulle meeldima. Sisemine hääl ütles mulle, et inimesega, kes mahapillatud raha ei viitsi üles tõsta, kes aga metsast korjab võhivõõra inimese üles ja viib oma toredas tõllas lõbusõidule, tutvusesobitamist ei maksa põlata. Pidasin silmakirjaks natuke aru, siis tähendasin, et olen nõus. Pilguke hiljemini lendasime looklevaid teid mööda läbi mahuka puiestiku.

„Seal on näiteks teie isamaa luuleline loodus, et sellega peale hakata," võtsin pateetilisel tõsidusel sõna. „Midagi peenetoonilist, õrnamaitselist, hingelist, ühendatud karastava värskusega ja tüseterve lopsakusega ilutseb mulle siinseist maastikest vastu. Euroopa taime- ja loomamaailma kaine ja mage iseloom, nende haiglane, kurvameelne kidevus — see on siin tundmata —"

„Aga meie lilled ja linnud — —"

„Tean, tean — need ei lõhna ega laula suuremat. Kuid selles näen algupärasust, üiihuvitavat vaheldust, looduse edupüüet mitmekesisuse poole. Mil-

leks on tarvis et lind laulab ja lill lõhnab? Kas te ei märka, mäherdune spiessbürgerlik labasus peitub selles eurooplaste nõudes?"

„Kui vaimurikas!" sosistas minu kaaslane.

„Maitsevaene eurooplane nõuab, et orav olgu kerge nagu sulg, sihvakas, graatsiline — ta olgu tiivutu lind! Kas pole absurd! Loom, kes ei ole lind ega liblikas ega kiil, peab olema loom; tal ei tohi puududa teatav kehakus, teatav raskus, teatav iluline priskus. Midagi plastiliselt armsamat kui teie oravad, need hästitoidetud ümmargused hallid trullad, härra, pole ma iialgi näinud."

Soojalt suruti minu kätt.

„Seesama nõiduv luulekuma heljub kõige ümber, mis mulle silma paistab teie elust, teie rahvuse loova geeniuse sünnitustest. See on südant kosutav, meeli teritav, aju viljastav inimsuse- ja paleuse-õhk, mida levitab selle hiigellinna ja tema tagamaa õnnistatud sisikond. Teie, suured jänkid! Oma lipule olete pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Mäherdune mõtterikas, märkitabav sümbol! Sest kas ei ole kõik, mida teie vaimselt ja aineliselt omaks nimetate, niisugune, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnalt kõrgustele!"

„Sir, lubage, et ma end teile esitlen! Vabandage lahkesti minu unustust — James William Johnson."

Vahetasime nimekaardid. Kätlemise asemel haaras mister Johnson mu piha ümbert kinni ja pigistas mind hellalt oma pehme külje vastu.

„Teie trustid, teie pilvelõhkujad, teie kuulsusega kroonitud dollarimajesteedid — kas need pole kõik taevani tungiva loomisvõime jumalikud ilmutused! Kas need pole kultuurilised kõrguse- ja suurusemär-

gid, mille kõrval kahvatama lööb kõik, mida vanamaailma kõdunev, loojaminev teovõim iganes on soetanud! Kaksteistkümmend Euroopa kuningat ühe Ameerika miljardäri peale! Rooma Peetri kirik, Milaano ja Kölni doom ühe New Yorgi pilvelõhkuja vastu! Kõik Euroopa pildikogud ühe New Yorgi või Chicago reklaamiseina eest! Kogu Euroopa sõjaväeline organisatsioon — ja üksainus Ameerika trustiorganisatsioon! Kui inimlik intelligents kuskil pühitseb võidupidusid, kui *homo sapiens'i* vaimuvägevus kuskil täiel majesteetlusel tiibu laotab, siis ainult teie isamaal, mister Johnson!"

„Ja missugust tulevikku ennustate minu isamaale?" küsis mister Johnson, suured pisarad silmis.

Ma vahtisin unistades mõõtmata kaugustesse.

„Selle ära-aimamiseks, mister Johnson, on inimlik ettekujutusvõime liiga väeti! Niipalju kui minu nõder vaimusilm suudab seletada, näen ma tähtedelippu lehvivat põhjanabast lõunanabani ja Greenwichi kraadist Greenwichi kraadini, atlas on maise pinna poolest ühevärviline. Tuntakse ühtainust isamaad, ühtainust rahvust, ühtainust presidenti, ühtainust Valget Maja, kõneldakse ühtainust keelt. Mäherduseks kultuuriliseks imedemaailmaks aga Carnegie ja Rockefeller, Gould ja Vanderbilt, Astor ja James William Johnson selle esimese tõsise maailmariigi ümber loovad, selle hiilgusepildi maalimiseks ei küüni minu piiratud ajakirjanikumõistus."

Mister Johnson värises kõigest kehast.

„Aga sotsialism?" küsis ta poollämbunud häälel. „Kas teie sotsialismi võitu ei usu? Ta tõstab ju ka meil ikka julgemalt pead."

„Võite täiesti rahustuda, dear sir! Nii head rohtu sotsialismi vastu, kui teil, pole ühelgi maal. Ma

panen imeks, et teie seda rohtu ikka veel ainult neegrite vastu tarvitate..."

„Lynch law?"

„Seesama! Kui tohiksin nõu anda: ärge selle abinõu tarvituselevõtmisega kauem viivitage, muidu läheb töö teile raskemaks. Teie sotsiaalne ja riiklik tervis on nii turd ja tugev —"

„Euroopa heidab meile korruptsiooni ette," viiksatas minu kaaslane.

„Laimdus! Õigemini: mõistmatus. Kui neil Euroopas tõsist kultuuri oleks, ei kutsuks nad seda nähtust korruptsiooniks, mille õige nimi on businessivaim, ärigeenius. Nad ei oska lihtsalt selle kõige tarvilikuma ja tähtsama eduteguri sotsiaalset ega poliitilist väärtust veel küllalt õieti hinnata. Kuhu satuks siinne avalik elu, kui mitte enam ei kaubitsetaks üldsuse tuluks ja isamaa kasuks valimishäältega, riigiametitega, seadusandlusega, kohtumõistmisega? Rappa, ütlen teile, otsekohe rappa! Kes valitseb, sel on valitsemisõigus. Siin valitseb õnne ja õnnistust jagavalt kontsentreeritud kapital — vaba tee, piiramatud õigused temale!"

Mister Johnsoni põsed punetasid, ta silmad särasid. Nähtava vaevaga talitses ta oma tungi langeda mulle kaela ja mind suudelda.

„Olge täna, olge homme, olge terve nädal minu kallis külaline!" hüüdis ta nuuksatuste vastu võitleva häälega ja surus minu mõlemaid käsi. „Sääraseid sõnu kuulda ühe eurooplase, ühe paljureisinud vanamaailma ajakirjaniku suust, see on ameeriklasele tõsine hingekosutus. Et teie minu isamaad, mille peale ma nüüd uhkem olen kui kunagi enne, igast küljest põhjalikult võiksite tundma õppida, tahan teile nõu ja teoga abiks olla. Üks minu salong-

vagunitest meie raudteil jäägu teile vabalt tarvitada. Soovituskirjad annan teile kaasa kõigisse tähtsamaisse paikadesse. Lähemal võimalusel esitlen teid president Taftile, saadikutekoja ja senati esimeestele ja kõigile ministritele."

Meie lõbusõit venis pikale, sest härra Johnson tahtis mulle New Yorgi ja selle ümbruse tähelpanuväärsusi näidata ning seletada. Siis sõitsime tema klubisse, kus ta mind tutvustas oma sõpradele ning võõrustas lõunasöögiga, mis saatis minu kõige julgemad gastronoomilised unenäod häbisse. Vahuviin voolas. Peeti lauakõnesid. Isamaid lasksime elada. Mind seati ühte ritta suurimate Ameerika kõmureporteritega. Iga vähegi kiitev käänak, mis ma Ühendriikide kohta pillasin, sünnitas prantsuse vaimustust. Kui tuletasin meelde Ameerika võitu hispaanlaste üle, tõusis terve klubi püsti ja laulis kuus korda rahvushümni; siis suudeldi mind ja tõsteti toolil lakke. Ja lõpuks küsiti, mäherdused vanamaailma suurriigid nad nüüd peaksid vitsutamisele võtma, milleks soovitasin kolme kõige vägevamat.

Klubist sõitsime 5. avenüüle: mister Johnson viis mind oma paleed vaatama. Kahetses väga, et ma tema perekonnaga veel mitte ei saa tutvuda, olevat suvitamas — muidugi Euroopas. Palee oli stiililt kaunis — plaan muidugi Euroopast. Ruumid hiilgasid raskest rikkusest — kogu sisustus muidugi Euroopast. Ka kujud ja maalid ei puudunud — ostetud muidugi Euroopast. Ja mister Johnsoni kokk, kelle kunsti ma õhtulauas küllalt kiita ei jõudnud — see oli ka Euroopast . . .

Järgmine päev tõi mulle lõbusa üllatuse. James W. Johnsonilt tuli kinnitatud kiri ja suurem pakk. Kirjas oli pangatäht viiesajale dollarile, pakis kallis

päevapildiaparaat. „Minu kahel erasekretäril on käsk" — kirjutas lahke kinkija muuseas — „Teile igal hommikul varmalt teatada, kus mina päeva jooksul iganes mõtlen käia ning liikuda ja mis mu majas vähegi kirjeldamisväärilist ette tuleb. Kui jõuavad Euroopast koju minu abikaasa, kaks tütart ja poeg, siis saate muidugi ka nende kohta kõik tarvilikud näpunäited, muuseas nende uute garderoobide, ehte- ja iluasjade, rariteetide jne. suhtes. Kaasalisatud aparaat on uuemate täienduste viimne sõna. Ajalehtedele, milles seisavad Teie kirjeldused ja piltlikud ülesvõtted minust ja edaspidi minu perekonnast, vaatan huviga vastu, ka siis, kui keel on mulle võõras ..." Masinakirjale sulega isiklikult alla kirjutanud: „James W. Johnson."

Mister Johnsoni ihureporterina oleks minu käsi Ameerikas kahtlemata hästi käinud, kui mind mitte üks tema ihunuuskureist raske süü pealt poleks tabanud ja temale üles andnud: ma olin Ameerika lipust kuskil kaetud päi mööda läinud.

1911.

Jack Brown

Meie tutvus sai alguse järgmisest ebatähtsast juhtumist.

Kui ma ühel ööl koju tulin, leidsin maja alumise trepikoja magamiskambriks muudetuna. Põlema keeratud elektrilambi valgusel silmasin kõigepealt saapapaari, mille üle ma olin komistanud, siis jalapaari, mis sellest saapapaarist vabanenud, siis põrandamatist ja trepi alumisest astmest improviseeritud voodis suurt ilusat džentlmeni öörõivas, ning lõpuks tema hoolsasti ärapandud pealmisi ihukatteid koja peeglilaual ja uste käepidemete küljes. Pahemas käes hoidis magaja lühikest merevahust piipu, paremas hõbedast tikutoosi. Ja õhk tema ümber hingas välja peent viskit.

Köhatasin kõvasti, ja kui see ei aidanud, siis tõmbasin teda suurest varbast ning sõnasin:

„Teie elate trepike kõrgemal, sir! Eksitust võiksite minu abil kergesti parandada."

Aga mister Brown ei maigutanud suudki. Nüüd tarvitasin abinõu, mis mõjub alati: ma pitsitasin ta nina kinni. Paar korda ahnitses ta matsuva suuga õhku, siis lõi silmad lahti; järgmisel sekundil oli ta jalul ja hakkas susiseva vandesõnaga särgikäiseid

üles käärima. Mulle välkus pilk täis surmavat viha näkku.

Kuid korraga — ta seisis juba keritud rusikatega võitluspositsioonis — nõtkusid ta põlved ning lüües käsi pea ümber kokku ja kiskudes nägu valukortsudesse, hakkas ta tuikuma. Sain ta piha ümbert veel parajal pilgul kinni haarata, ja nüüd laskis mister Brown ennast nagu väike poisike trepist üles talutada. Kui ma tema riided ja jalatsid alt olin ära toonud ja kuuetaskust leitud võtmega ta ukse lahti keeranud, puges minu kojanaaber sedamaid sängi ning tähendas ainult:

„Jätke oma nimi ja aadress lauale, sir!"

See sündis, ja ma läksin magama. Minu tuba oli kolm ust sellest uksest eemal, mille sildikeselt ma nime „Jack Brown" olin lugenud ja millest ma praegu tundma õpitud härrat olin näinud sisse ja välja käivat.

Järgmisel hommikul ilmus mister Brown minu poole, ühes käes suur pudel viskit kahe klaasiga, teises väike sifoon. Ta nägu oli rahulik ja väga tõsine.

„Kui mul mitte kindlat lootust ei oleks," algas ta, „et teie oma öist sündsusetust kahetsete ja minu ees vabandate, siis võiksite julge olla, et ma nende rahu- ja sõprusmärkidega mitte teie juurde poleks tulnud."

„Mis kurja ma teile tegin, mister Brown?"

„Teie ei mäleta seda enam? Siis olite —?"

„Ei, ma olin kaine ja mäletan kõik."

„Aga siis peaksite ometi teadma, et te mind tülitasite, minu vabadust puudutasite!"

„Seega et ma teid tõin kojapõrandalt pehmesse ja puhtasse sängi magama?"

„See võib teie süüd ainult pehmendada, mitte kustutada!" hüüdis mister Brown teravalt. „Vaba kodanikku tema valitud viibimispaigast tõrjuda, teda unes eksitada, tema külge kätt panna, ilma et ollakse temale esiteldudki — härra, kui kaua olete siis õieti Ameerikas?"

„Paar nädalat ainult."

„See on teie õnn. Muidu poleks ma tohtinud teiega nii pikalt parlamenteerida. Kuid vabandamist ei või ma teile mitte kinkida."

Ja ma vabandasin end mister Browni ees oma öise nurjatuse pärast. Ta surus mu kätt ja avas viskipudeli. Seega oli meie sõprus põhjendatud. Alles õhtu eel lahkus ta minu juurest ja väga armulikul tujul.

Aga ehk me küll peaaegu iga päev kokku puutusime ja kõiksuguseist asjust juttu ajasime, ei saanud ma siiski mitmel nädalal jälile, missugust ametit või äri minu sõber õieti peab. Sellest rääkida ja selle järele pärida pole Ameerikas kombeks, seda ma teadsin juba, ja Jack Browni jutust ei pudenenud midagi ilmutavat. Ma teadsin teda päevade kaupa väljas ja päevade kaupa kodus olevat. Ta käis peenesti riides, maksis oma kahe kambri eest viisteistkümmend dollarit nädalas, tõmbas püksitaskust ikka hea pasimuse paberraha välja, kui kuskil oli arve õiendada.

Kord tulid aga päevad, kus minu sõber hingelist rõhutust laskis märgata. Ta kõneles vähe ja vandus palju. Landlordile jäi ta üüri võlgu, söömas käis üks kord päevas, taskust kadus kuldne kell, sõrmest jäme pitserisõrmus.

„Kas võiksite mulle väikest lahkust üles näidata —?" küsis ta minult viimaks.

„Hea meelega," ning mu käsi puges punga poole.

„— ja sooviksite mõnikümmend dollarit teenida?" lõpetas Jack oma lause.

„Mina?"

„Jaa. Ma nõuan teilt aga viiskümmend protsenti."

„Suure rõõmuga! Milles seisab asi?"

„Teil pole muud teha kui kihla vedada. Uulitsal kihla vedada. Võimalikult paljudega kihla vedada. Kolme dollari, viie dollari, kümne dollari peale — nii kuis kaupa saate."

„Aga —?"

„Muidugi m i n u võidu peale. Mina poksin, teie veate kihla. Ja sarvik viigu mind, kui õnn meie poolt ei ole! — Tulge, Tom ja Sam ootavad meid juba."

Me sõitsime Broadwayle, kus valitses sel päevatunnil suur kihin, ja saime Jacki mõlemate jõuguliikmetega ühes baaris kokku. Mulle anti mõned näpunäited, siis astusime taas uulitsale. Et teised kolm võidu peale nii julged olid, siis ei maksnud minulgi argpüksi ilmutada. Nelikümmend dollarit krabises mul taskus.

Paari minuti pärast oli Jack Browni keegi vanem džentlmen rüsinas tõuganud ning vabandamata sammu edasi astunud. Seega oli legaalne põhjus kahevõitluseks antud. Jack pidas mehe kinni, vihastas teda ühe valimata sõnaga, ja mõlemate kuued lendasid seljast. Ruttu muretses politsei neile vaba ruumi, publik jäi musta ringvallina seisma, ja harilik etendus algas. Kihla vedasime meie, kihla vedasid lugematud teised. Silmapilk olin oma nelikümmend dollarit kaalule visanud. Aga, oh häda, Fortuna kinkis oma poolehoiu meie vastastele! Sõber Jack poksis nagu noor jumal, tema võit näis olevat meil pihus. Kuid korraga sai ta vanemalt jumalalt välgu-

taolise hoobi lõua alla, teise sedamaid südameauku, tuigerdas ja prõntsus maha.

End! Politseinik astus võitja ja võidetu vahele. Me maksime kihlveod ja tõstsime Jacki autosse. Rahvas mõõnas laiali, nagu poleks midagi sündinud.

Jack toibus mõne minuti pärast, kui Tom tal salmiaagipudelikest nina all oli hoidnud ja Sam temale oma tasku-plaskust lonksu konjakit andnud. Ta toibus, aga ei lausunud musta ega valget. Sülitas ainult punast üle tõlla veere, vahtis meist mööda ja värises tasakesi kõigest kehast. Siis nägime ta suunurki tuksuvat ja põsele märga veerevat. Ka meie vaikisime. Terve tee.

Kodu andis ta meile käega märku, et tahab jääda üksinda. Ja selle ning veel järgneva päeva jäi mees üksinda lukus ukse taha. Ja kui ma teda kolmandal hommikul trepikojas juhtusin nägema, häbenes ta mind nagu pöetud puudel, ei teadnud, kuhu silmi lüüa, ei märganud teretust vastu võtta, komistas trepist alla kobades mitu korda — ma arvasin tal nägevat jalgade vahele tõmmatud koerasaba . . .

Aga siis, kakskümmend neli tundi hiljem, astus ta minu tuppa — sirge, priske, julge, iseteadlik.

„Täna võite oma raha saja protsendiga tagasi võita."

„Jälle kihlveoga?"

„Jaa."

„Mul ei ole enam sisse panna."

„Siin — ma laenan."

Ma võtsin temalt oma nelikümmend dollarit vastu, kuid naeratasin: „Aga kui mul kihlavedamiseks enam lusti ei ole?"

„See on teie asi. Vaadake siis vähemalt pealt, kuidas Tom ja Sam oma kaotused tagasi saavad."

Tema toonis oli midagi, mis mind nagu paluvale lapsukesele sundis vastama: „Ei ei, ma tulen ja teen kõik, mis sa soovid!"

Pool tundi hiljem olime Broadwayl. Ka Tom ja Sam olid seal. Ja nüüd sobis meie sõbral järgemööda kahe tugeva jänkiga riid, mis lõppes jälle poksimisega, ja nii õnnelikult, et Sam, Tom ja mina võisime kihlveod tõepoolest ennustatud sajaprotsendilise võiduga likvideerida. Jack Brown aga tegi toredust: ta leppis ainult veerandosaga ning sellestki tasus Tomile veel ühe värske võla.

Niisugune teenistusliik võis olla üksnes ajutine ja harukordne. Millestki polnud märgata, et minu sõber elas aiva kaklemisest. Kui ma kord oma landlordilt küsisin, mäherdust või mäherdusi ameteid peab mister Brown, vastas see näpsakalt:

„Nõnda ei või Ameerikas küsida; te peate küsima: mäherdusi ameteid üks džentlmen m i t t e e i p e a."

Ja ta luges mulle neli või viis inimlikku tegevusharu ette, millest ta enam või vähem julgesti arvas tohtivat väita, et minu sõber neid selle poole aasta jooksul, mis ta tema majas elas, veel mitte pole pidanud. Nende hulgas olid: korstnapühkimine, peldikukasimine ja lutikate hävitamine.

See oli esteetiliselt arusaadav, sest Jack oli osalt kunstnik. Aegamööda läks mul nimelt korda mõne tema elukutse kannule saada. Ühes kinematograafis lugesin etenduse eel eesriidelt filmi nime; värviliste elektertähtedega säras seal: „Kosjad tuhande takistusega — Jack Browni tragikomöödia." Kirjusid koeri on New Yorgis vähem kui Jack Browne, mõtlesin, — võib ju olla kellegi teise teos. Kuid „Kosjad" algasid ja tuhande ennekuulmata takistusega võitlevat peategelast mängis — minu sõber ise! Ja

siis leidsin ta ühes Coney Islandi lõbupalees kupleesid laulmast, pööraseid, kahemõttelistest *pointe*'idest kubisevaid kupleesid, mille üle palju hirnuti, nõnda kuis ainult jänkid oskavad ja jaksavad hirnuda. Ja siis oli ta ühel brasiilia reisiseltskonnal linnajuhiks ja tõlgiks — ma nägin, kuidas ta näitas ning seletas kreoolidele Central Pargi muuseumis Ameerika kunsti.

Aga ka ühe poolmaailma-neitsi autojuhina, ühe öökohviku kelnerina ning aknaraame vaapava maalrisellina puutus ta mulle järgneval ajal silma. Ja ühel nädalal, kus ta ujus kullas, kuulsin sõber Tomilt, et Jack olevat kuskil mängupõrgus *croupier*'ks, ja teinekord sõber Samilt, et tal olnud ühes hiina linnajao oopiumikõrtsis suurmaailma naiste kaitsekaaslasena hea business. Browni omadest tähenduspudemeist tohtis mulle siis veel selguda, et ta mõistis kokaametit, oli pesutriikimises osav ja töötas vahel viljakalt ühiskonna kasuks küsitavat laadi aktsiaseltside agendina. Siis aga tuli päev, kus võisin Jack Browni tema hiilgeosas imestella.

Kui ma ühel pühapäeva-hommikul tema poole läksin, istus ta viskipudeli ja piibli seltsis kirjutuslaua taga ja tegi taskuraamatusse märkmeid. Et ta oli juba kaunisti vinnas ja ikka veel rüüpas, siis ma ei suutnud tagasi hoida vennalikku tähendust:

„Jack, ära joo nii palju; alkohol on kange mürk!"

„Jaa, aga ma pean end ometi ette valmistama," vastas tema, „ma pean täna jutlust."

„Jutlust?"

„Jaa. Mul on kirik üüritud, hind on soolane — kui ma vesiselt kõnelen, ei tule mind teine kord keegi enam kuulama. Sa ei tunne meie patuoinaste nõudeid."

Muidugi ei raatsinud ma sõbra jumalateenistusele minemata jääda. Kiriku müürid leekisid reklaamiehtes. Pääsetäht maksis viiskümmend tsenti. Seestpoolt säras pühakoda elektrist, oli aga juba nii paksu piibusuitsu täis, et mulle tükkis läkastus peale, ning õpetajal kulus veerand tundi ära, enne kui suutis jutuvadinat ja naerumüdinat seevõrra sumbutada, et oma lõvihäälega läbi tungida.

Siis aga müristas Jack Brown räästoolist jutluse maha, mis ajas koguduse juba kümne minuti pärast nõnda vilistama, et minu parema kõrva trumminahk rebenes. Vilistamisega avaldab jänki nimelt oma kiitust ja vaimustust. Mehed, naised, lapsed — kõik vilistasid: sõrmed suus, kojavõtmed suus, tinaviled suus, mängupasunakesed suus! Jack aga kärkis ja kärkis ega lõpetanud enne, kui hakkas kuulduma hüsteerilisi kiljatusi ja kui mindi kolmele nõrkenud piigale külma vett tooma.

See oli Jack Browni suurpäev.

1911.

Punane viir

Ookean puhkas esimeste tähtede valvel, ma rinnutasin pau tagumisel reelingil ja kuulatasin tema soolast hingamist. Korraga sahises videvik minu kõrval ja ma kuulsin sosistatavat:

„Ta tuleb meile järele, ikka järele!"

„Seal ei ole midagi, usu mind!"

„Ta on laeva joomes ja tuleb meile järele, ikka järele!"

„Siin on ju veel teisi nägijaid: küsi neilt, kas meile tuleb midagi järele! — Härra — vabandage! — kas näete laeva joomes midagi, mis ujub meile järele?"

„Mis see peab olema?"

„Üks punane viir."

Ma vahtisin ja eitasin.

„Vaadake teraselt ja hoolega!"

Ma tegin seda ja eitasin uuesti.

„Kas kuuled, Truude, seal ei ole midagi! Kõik ütlevad, seal ei ole midagi!"

Truude vaikis, aga tema silmad trotsisid: „On!"

„Kas sa ei tahaks magama minna, laps?"

„Ei."

„Või salongis lugeda?"

„Ei, ema."

„Siis vahi vähemalt mujale: teki poole, taeva poole, paremale või pahemale poole!"

Mu meelest oli, nagu päästaks tütarlaps oma penikoormapikkuse pilgu mõne pideme küljest vaevu lahti, kui ta reelingilt taganes ja meist eemale teki poole liikus — sammudega, mis visad olid sigima. Ja oma näost ja kujust jättis ta mulle jooned maha, nii kitsad ja teravad, nagu oleksin näinud kedagi tõvevoodist tõusnut. Ma panin ka tähele, et Truude, kui ta siin ja seal veidi oli seisatanud ja silmakirjaks ringi vaadanud, lähenes vargsi ülateki trepile, mille poole ema selg oli pööratud. Ma ei varitsenud teda enam, olin aga kindel, et ta puges trepist üles ja sealt — vahest mõnest meile varjatud kohast — liitis oma tard-usklikud nägijasilmad selle nähtamatu külge, mis ujus punasena laevale järele.

„Õigust öelda — ma isegi näen teda," ümiseti minu kõrval.

„Punast viiru? — teie ka?"

„Jaa — ma ei taha seda tema kuuldes ainult öelda."

„Te näete seal laevavöödis —?"

„Mitte üksnes seal — ma näen teda ka mujal. Ma näen teda igal pool ja igal ajal, kui t a h a n. Truude aga näeb teda tahtmata, ja see on see õnnetu vahe! Ta nägi teda järgnevat laevale, mis tõi meid Alaskast Seattle'isse, ta nägi aknast teda järele kihutavat rongile, mis kandis meid Seattle'ist New Yorki — tuhandeid penikoormaid, härra, — ja nüüd saadab ta meid New Yorgist kolmandat päeva Hamburgi poole! Minust jääb ta ajuti maha, kui mu mõte kaldub mujale — minu tütrest ei jää ta mitte maha. See'p see õnnetu vahe on!"

Minu pilk püsis palgel, millele sumedalt nõrgus ühe elektrilambi kõrgelt tulev valgus. See oli neid noorvanu nägusid, nagu neid ilmub Ameerika läänest ja lõunast — õige vanus elab neil silmis, ülearune nahas, mis on pärgamendiks muutunud. See pärgament siin oli veidi omapärane kriipsukeste peaaegu mustava sügavuse poolest: eriti otsaesine sarnanes praegu aparaadi alt tulnud telegraafikirja ribadega. Võõra silmad aga olid selged ja nende vaade karge.

„Te tulete Alaskast?"

„Jaa, Douglas Islandilt."

„Kas sel saarel mitte kulda ei kaevata?"

„Jaa, seal kaevatakse kulda. Jää ja lume alt kaevatakse kulda. Minu meeski, kes sinna jäi, kaevas ja pesi kulda. Muidugi mitte endale, vaid neile härradele, kes elavad San Franciscos, Chicagos ning New Yorgis ja märkavad oma aktsiatest, et kuskil tundmatus maailmanurgas peab olema koht, kus kaevatakse neile kulda. Vahest on nad kogemata ka ajalehest lugenud, et talv kestab seal üheksa kuud ja külm ulatub kuuekümne kraadini — võib olla, ma ei tea. See aga, mis meile mõlemale järele jookseb, ei seisa vististi mitte lehtedes, mida nemad loevad, seda teavad ainult suuremad neist — need, kes seda ise näevad, kord või paar aastas — ja need on nägematud; nad on keeletud ja kurdid."

Oli, nagu mähiks end kivi ümber, mis kõneleja häälest kuuldunud, korraga midagi pehmet, kui ta mõne aja pärast minu tumma pärimise tõttu jätkas:

„Ta ei tahtnud ju esiotsa, ta läks üksi sinna, ta kannatas ka aasta ja mõne kuu vahvasti ära. Aga inimene, kes jääb seal vähegi inimeseks, see ei saa siis enam — ta sirutab käed välja: appi, appi, mu

süda sureb jääs ja öös, tulge ja soojendage, tulge ja sulatage teda! — Ta ei kutsunud — ei! Otsekohest kutset ta kirjades ei olnud. Kuid ma lugesin neist ometi, et ta kutsus, ja Truudegi sosistas: „Isa hüüab meid!" — Ja kui ta viimaks kutsus, argselt ja järgmise reaga hoiatades, siis olime juba isegi valmis minema, Seattle'i olime jätnud salaja juba jumalaga. Ja kui ta meid seal vastu võttis ja käed meie mõlema ümber risti lõi, siis tilkusid tal silmad ja ta ütles: „Meie kolmekesi — see on jälle elu! Küll te näete, kuis me kokku hoidume — alles siin õpivad hinged kokku hoiduma!" Ja me hoidusime kokku esimesest tunnist viimaseni; üks soojendas kahte ja kaks ühte, kuna väljas paukus pakane ja maailm oli üksainus valge kõrb ja kinkude taga ulgusid hundid.

Aga mis s e e seal on? — Ma vaatan ja vaikin; see oli hommikul pärast esimest ööd. — „Ema, mis s e e seal on?" tuleb ka Truude selsamal silmapilgul. — „Laps, ma ei tea mitte." — Ja vaatame mõlemad aknast ja vaikime võidu, ja Truude sosistab viimaks: „Sellest ta meile ei kirjutanud ega kõnelenud õhtul!" — „Siis pole see midagi!" — „Ema, ma lähen vaatan ligidalt." —„ Ära mine — küll ta räägib ise." — „Ma ei lähegi." — „Ja kui ta mitte ei räägi — ära küsi talt, Truude, ka mina ei küsi!" — „Ei, ema, ma ei küsi." Aga ennast vabistab salaja viirg ja silmad imevad lume seest punast — seda isekarva punast, mida just lumi nii kergesti ning kindlasti aitab tunnetada.

See, härra, see oli meie punane triip. Ta tuli kaevanduste poolt lumme sõtkutud kõva rada mööda ja lõppes ühe suure hoone ees, mille sildilt võis lugeda, et see on haigemaja, ja selle kõrval seisis surnukuur

ja meie hurtsik mitte kaugel kummastki, teiste omataoliste seas. Ja madal rebukarva päike paistis piimvalgest taevast, meri sinetas rohekate jäärahnude vahelt ja piki kumendavat lagendikku vingerdas see veripunane, võhivõõras köis. —

Me pidasime sõna ega küsinud. Ja tema ei kõnelnud. Need esimesed õhtud ja ööd — ta tegi nad endale pühadeks. Me mõlemad aga ootasime pikisilmi värsket lund, ja tõesti — ühel ööl hakkab sadama ja hommikuks on punane viir kadunud.

Kuid mitte kauaks. Truude ja mina, me talitame köögis ja kambris, paar tundi on tööga möödunud, kui ootamatult karjatab Truude eestoast: „Ema — ta on jälle seal!" — Oligi jälle seal. Üsna värske, helepunane, sula — peaaegu aurav veel! Päike aga paistis ja lumi siretas.

„Ja — sinna pole midagi parata, sellega peate harjuma," ütleb isa viimaks, „sest see ei kao sealt kunagi."

„Mitte kunagi?"

„Ei. Keegi pole näinud seda rada punase jooneta. Ikka leidub jälle mõni, kes vaapa uuendab. Aga sellega harjub. Püüdke teiegi harjuda."

„Isa!" lõdiseb Truude.

„Ära karda, tütar, meid on palju! Valik on suur ja mul on õnne. Nüüd aga, kus teie mul nii ligidal, nüüd peab mul kümnevõrra õnne olema. Seks kutsusingi teid siia."

Jaa, neid oli seal palju, härra! Nimetab ju The Treadwell Cold Mining Company omaks kõige suuremat kaevanduskonda maailmas. Ja et ta raha ei raiska kaitsevärkide peale — need puuduvad tal peaaegu täiesti —, siis võib ta jagada seda kõrgemat dividendi, ja töölised elavad õnne peale — sõjamehe

õnne peale. Nende julgus on, et neid on palju. Lahingu kuulirahestki tullakse ju tagasi. Punane viir aga ei puutu neisse, kes tagasi tulevad — seda hoiavad alal need, kelle õnn äkitselt äpardus. —

Sellega pidime harjuma — Truude ja mina. Me ei harjunud. Mina veelgi, mitte Truude. Nagu oleks ta teda nõidusega hukutanud ja peibutanud, tema silmi kurja väega külge kiskunud — ma tabasin plikat ikka jälle aknalt, kust seda äpardunud õnne rada kõige paremini võis näha — päikese, kuu ja sähvivate virmaliste valguses, aga ka õhtusel pimedusel, kui meie otsatu lumekõrb end üksnes ise valgustas. Ja nõnda oligi enamasti Truude see, kes esimesena nägi, kuidas raamil ja purjeriidest katte all jälle ühte neist mööda kanti, kes punase joone värskendamist enam teiste hooleks ei saanud jätta. Seal ta nirises ja auras ja hangus, see hirmuga hoitud kallis mahl ning kirjutas lumele küsimuse, mida igaüks püüdis kurku kugistada — küsimuse: kes on järgmine?

Ka Truude ei küsinud. Ta vaikis vahvalt kõik need kaheksa kuud. Aga ta kulus kitsaks selle vaikimise kätte ja tema vaates võttis miski aset, mis oli mulle võõras. Ja nõnda jõudis kätte öö, see päevvalge kuupaiste-öö, kus leidsin ta akna eest — ta seisis seal särgiväel ja lõdises ja kuulatas enam kui vahtis. Ka isa ärkas. — „Isa, ära täna mine! Ära mine täna!" — Raske oli teda rahustada, raske isal lahti saada tema käsi oma kaela ümbert."

„Teie mees läks?"

„Ta läks ometi," kostis Gertrudi ema mõne aja pärast. „Ta läks oma kümnekordse õnne peale, aga paari tunni pärast selgus, et ta oli järgmine. Ja järgmine neist, keda suurest hoonest ruttu kantakse hoiukuuri."

Ema silmad otsisid tütart. Nad leidsid ta ülateki rõdult. Truude vahtis liikumata peaga.

„Ja nüüd?"

„Nüüd viin ta Reini äärde, ehk aitab Reini-isa, — mul on temast armas lapsepõlve mälestus. Ka elab mul seal veel omakseid. — Truude! Truude!"

Truude pea tuksatas üleval. „Jaa, ema!"

„Head ööd! Ma loodan isa Reini peale. Head ööd!"

Ma jäin veel kauaks reelingile rinnutama. Sest nüüd nägin minagi teda. Ta ujus meile laevatee vahuvöödis pikalt ning punaselt järele, ikka järele, püsimatult järele . . .

1913.

Uuel teel

Mul oli tol ajal harjumuseks oma suletöid enne trükkisaatmist tuttavaile ette lugeda. Muidugi tuttavaile, kel on ilukirjanduse kohta otsust, kuigi nad oma maitsesihis üksteisest vahel lahku lähevad. Nende kriitilisi arvamusi kuuldes saan siis juba kohe aimu, missugune vastuvõtt mu tööle hiljemini osaks võiks saada publiku kui ka avaliku arvustuse poolt.

Noil päevil olin jälle maha saanud väikese luulelapsega ja ootasin tuttavaid katsikule. Minu põnevus, oma töökese muljet kuulda ja näha saada, oli täna iseäranis elav. Ma olin nimelt, et ajast mitte maha jääda, teinud argse katsekäände uuele teele, mis pidi mu viima kõrgemale ja kaugemale. Kuis see mul õnnestunud, pidi nüüd selguma.

Esimesena juhtus minu poole tulema härra Kask. Et meie tutvus oli veel noorevõitu ja vahekord seepärast liiga võõrik-viisakas — härra Kask rohkendas enda isikuga alles lühemat aega meie linna eesti emigrantide-hulgakest — siis pidasin tarvilikuks teda paluda, et ta avaldaks mulle oma arvamuse etteloetava luuletuse kohta julge avameelsusega, ka siis, kui see arvamus peaks olema läbi ja läbi halb. Ta tõotas seda, ja ma lugesin:

TOKERJAD.

Sinkjana,
vinkjana:
tokerjad
tääbuvad,
tokerjad
hääbuvad;—
singudes
hinge roovilt,

vaide,
vaide,
tõuseb
küütuvuste käide,
võikneb südame
vaikselt surmale.
Säravana,
tinasena,
heljetel:
tokerjad
tugevad,
tokerjad
mugavad, —
huuvi, huuvi,
vinetuse puikamuses,
sõõru koonutuste peitel,
vaarduvad,
vaiguvad,
tarduvad —
hauda
hauda . . .

Ja lõhna tunnen —
kollast ja soodavat;
mäe kedurjast kurgust

ta ilmendes simpab,
mind limpab.
Too lõhna sallin.
Ta umbilma kereselt
salaja vimpab,
ning
timpab.

Ja sinedaid raakmeid õhtuses udus —
noid kuulan,
nad Jumaluse partele
simuralt siivavad, —
mind piiravad
sala . . .
ala . . .

Krõbedana tilgutina, suisa-suisa, sargneb määratumas püörangus, kosmose kopetanud urvuses, teadmatuse vuhang põiki tukeldust elu mõnituste turbunud salvede poole. Kuid tema peab hulvima, üksnes tema paiknema ja libamisi roomama ühes diametreeriva täiuse sihil, saagiks udumuse purevaile murdjaile. Paistab õkva, kui purgeldaks põrguste potentside rusuvus talle hirmsate vorpidega tänkjastiigesse mälu-orkusesse. Ära nuusi: see on kõige veerevuse jumalik tuum. Ära kraabitse ega küünitse: see on sinu aimavuse fundus, sinu Igavese Kõigevägevama Suigutaja Virivillus! Kougi, aina kougi!

Too tõvetleb sinu intellekti undusi! Ära ole tõrges ja võigas igatsema, mis tuuldunud jumalate pudenenud ragamusest sulle padupunga on tuubitud! Rüsele tolle tondi vastu nagu puldrik Achillese vastu: sest too varitseb su viimaste ajuebemete järele, ta ei tunne hiiruvust! Valva ja kougi, veli! — — —

Tasa toodeldes käib kuu
läbi virvade,
üle koltunud
kurnade
taevani hõhvatud
helid!
ürgilma helid...
Pilje,
hilje,
sügavana,
mustavana,
piki peerengite põrmu,
lähimeelsel vidinal —
loiklevad,
tuiklevad
aralt, nii uniselt
mõtted...
mõtted...
mõtted...

Jumala eest, ei ole vannetumat, mõrtsukalisemat; ei sarvik ega tokerjad ole sugusikkudele alandavamat loogamust kaela muljunud, kui tasakaalu tehes Uuriva Võimingu Igavesest Mürtsust! Tahaks matta kõik ja imeda! Nii hää oleks kõike matta ja siidimeelselt imeda!

Vakka:
valjud hääled,
kalgid keeled,
ilmade keerul,
mägede veerul,
pilvede takka.
Takka:
sädelev voog,
haarates päkka

ikka ja pikka,
siivub ja soeb
ja poeb.

Lakka:

luule tiirust,
kunsti niirust;
paiska vakka,
leina takka,
ole vakka
nagu ikka . . .

Aga kratt külmetas katusel, puhus pihku ja nuttis: „Huu hu huuu!" Ja tema nutt oli nii, kui jookseksid jänesed plekktoru mööda Igaviku poole, murumunad suus. „Hu hu huuu!" nuttis kratt ja sõneles nii: „Inimesed sõitlevad, sajatavad, sõimavad ja murravad kõdunenud ahervartel üksteise sääreluid. Aga vaata, mina kükitan katusel, külmetan ja nutan: hu hu huuu! Sest mis võib olla jaunim ja ülevam, mis võib olla sinimeelsem ja sügavam, mis võib olla sala-, algu- ja omapärasem selles inferioorses ilmas, kui katusel külmetada ja nutta! Nutta elu mõtte pudenenud rusudel, millele planeetide nõgine lumi on helbnenud!"

Aga kratt nuttis, ja tema nutt oli nii, kui jookseksid jänesed plekktoru mööda Igaviku poole, murumunad suus — — —

Võiguna,
tuhkruna,
raudjana,
läbi
muha
üle
tuha,
mööda

juha;
kuristiku
puhevusest
pirvitades, —
nagu
hurdake,
sume,
tume,
kume;
vägevana
oma
kires,
kesavaimses;
suremata
oma
tõves,
tusaaimses;
küündimata
kuljuvas
kõrves — —
matkustab mardus murismaale, —
neitsilik mardus,
kikaslik mardus . . .
Sind armastan,
mardus!
Su mesist põske
ma himuralt himpleksin,
kimuralt kimpleksin! . . .
Pilkuse põue,
madariku õue
kannaksin
sind!
Mardus, oota mind!

Kui pagedes pauna ja togides tõrusid me toidame ihu — me patused; valetame, varastame, võltsime, petame, salgame surma — me tölbid! Kuid peatu, mu suu, ja tõrgu, mu sulg! Veel vaibumas vaimud ja tukkumas töö — mu küdevas hinges veel tormitseb öö! Mis tähendab see? — Kas olen ma kukeks siis ilmasse loodud, et kelluke kaelas mul kuliseb puhte?! Oh õgi, maailm! Veel hõõgub mu keel — veel pideneb pingul mu raudane meel! ... Aa — haa! Ma kudurjuse kupitsad juurteni katkestan! Ma kõrvetuse tõrvetuse tõrded uurteni purustan! Mu Jumal on ahing, mu Elu on lahing, mu Mõte on mõõk! Ma õngitsen lõbu rõngasmadude mürgitusest — ma hingan õnne põrgukoera purevusest. Ma elan! Ma elan! ...

Kuid:

Tokerjad tääbuvad,
tokerjad hääbuvad;
tokerjad loituvad
tokerjad koituvad,
tokerjad vaarduvad, vaiguvad,
tarduvad, —
tokerjad ahavasse hauda
marduvad ...
Ah — ja!
Ha — ha!
Na — na! ...

See oli minu luuletus, mille andsin härra Kasele nautida.

Härra Kask oli mind sügava vaikimisega kuulatanud. Ei ta köhatanud kordagi, ei liigutanud kätt ega jalga. Ta vaikimine kestis siiski veel edasi, kui olin käsikirja juba näpust pannud ja temalt ta arva-

must küsinud. Agarasti lugedes polnud ma kordagi tema peale vaadanud, nüüd aga lõin pilgu talle näkku.

See nägu oli mulle üsna võõras.

Iialgi pole ma nii kohmetunud, nii häbelik-kohmetunud nägu näinud! Härra Kask ei teadnud nähtavasti, kuhu silmad pöörata. Tume puna värvis ta põski ja laupa.

„Noh, teie ei lausu ju musta ega valget?" tähendasin imetsedes.

Aga härra Kask võttis endale vastamiseks veelgi aega, ja mitte liiga veidi. Ja kui ta viimaks vastas, polnud ta laused midagi vähem kui hästi ette valmistatud.

„Ja — noh — hm —" algas ta haletsemisväärt kitsikuses — „vaadake, kulla härra Vilde — vaadake — või õigemini, vabandage — sest, nagu lugu kord on — — juba kolmat aastat võõrsil — võhivõõraste rahvaste hulgas — Rootsis—Norras—Prantsusmaal —"

„Lubage: kuidas seisab see ühenduses minu luuletusega?" küsisin vahele.

„Ja — noh — — inimene unustab keele — emakeele — —"

„Kes siis emakeele on unustanud?"

„Eks mina, — muidugi mina, — ainult mina — —" ja ta nägu imbus veelgi tõmmumaks.

„Aga, härra Kask, teie kõnelete ju kõigiti head eesti keelt!"

„Jaa — k õ n e l e n... Aga kirjakeel — vaat' see — see ununeb paraku — —"

„Aga ma tean ju, härra Kask, et teil on ka kirjutades praegu veel hea keel! Ma lugesin hiljuti teie reisikirjeldust ajalehes."

„Minu? — — Minu nüüd! — — Mis siis m i n u s t!... Aga, kaege — see peenem kirja-

keel — — see luulekeel — see, mida teie oskate — mida teie tarvitate — — see kurinahk — —"

„Kas te ehk minu luuletuse keelega hästi rahul ei ole?" küsisin võimalikult kergesti ja pehmesti, et teda julgustada.

„Rahul? — hm — miks ma ei peaks rahul olema? — Ma olen teie keelega ikka rahul olnud —"

„Teile ei meeldi vahest mõni üksik kääne või sõna — — öelge aga julgesti ära!"

„Ei — ei tea — ei mäleta midagi öelda — — mitte midagi — — mitte kõige vähemat ... Ja siis — kallis härra Vilde — — vabandage lahkesti —: filosoofia on minu nõrk külg — filosoofiline spekulatsioon — — metafüüsika — terve transtsedentne sohikraam — — sellega pole ma kunagi tegemist teinud — — mitte kunagi — —"

„Mina ka mitte, härra Kask."

„Soo? — Või nii! — Ja — aga — —" ta nilpas õhu järele ja hingeldas, kiskus siis kella taskust, ütles ennast praegusel hetkel kuskil oodatavat, palus vabandada ja läks ...

Pentsik mees, see härra Kask!

*

Aga veel samal päeval tuli mulle teine pealtkuulaja mõrda.

See oli härra Mägi.

Natuke närviline, aga kõigiti mõistlik ja vaimukas inimene.

Kuna ma temale oma töökest ette lugesin, nihutas ta end väga rahutult istmel, ja kui ma lõpetasin, tähendas ta, tema ei olevat minu mõttekäigust aru saanud. Minu ettekanne ei olevat mitte kõige parem,

minu paatos eksitavat teda. Tema saavat vaimutöösse kõige paremini süveneda, kui ta ise ja endamisi lugevat.

Ma andsin käsikirja tema kätte ja ta hakkas lugema.

Aga varsti seletas härra Mägi, ka minu juuresolek, minu vahtimine ja köhatamine eksitavat teda. Kas ma ei võiks teise tuppa astuda ja teda üksinda jätta. Mida ma muidugi heal meelel tegin.

Praokile jäänud ukse vahelt nägin siis, kuidas ta istus minu kirjutuslauda, pigistas pea käte vahele ja hakkas lugema.

Lugema? Ei — u u r i m a. Ja k u i d a s uurima! Hernesuurused higitilgad tekkisid tal otsmikule ja ninale ning kukkusid nina otsast käsikirja peale maha. Ja küüned lõi ta endale karvu, ja silmad tikkusid tal pea seest välja. Nii innukat tungimist ühe vaimutöö sisusse olen tõesti harva näinud. Et ta kaitstud oleks iga kaugemagi kõbina eest, tõmbasin vaheukse täiesti kinni ning püüdsin tagatoas tasa olla nagu hiir.

Aga Mäe-härra uurimistungile ei tahtnud tulla lõppu. Juba olin, sohval pikutades, kolm ajalehte läbi lugenud — teises toas jäi ikka veel vaikseks. Ootasin veerand tundi, ootasin pool tundi — ei midagi. Viimaks katkes mul kannatus, ma avasin tasahiljukesi ukse — — härra Mäge ei olnudki enam toas! Käsikiri oli põrandal maas, suured higitilgad hiilgasid peal — kõik muud jäljed puudusid uurijast.

See oli juba teine arvustaja, kes jättis mu arvustusest ilma. Ei tea, kuhu t e d a just sel silmapilgul oodati.

*

Järgmisel päeval tuli mulle aga külaline, kelle peale panin suuri lootusi: seltsimees Lembach. Ta kõneles vähe, aga mis ta kõneles, käis pihta, ja enne kui ta kõneles, kaalus ta kainelt oma sõnu. Ka olime teineteisega niivõrt tuttavad, et ma temalt täiesti õiglast otsust võisin oodata.

Vagusi kuulas ta minu ilulugemist pealt ja ma tundsin meelitava mõnuga, kuis ta silmad tõsisel tähelepanekul minu suu küljes rippusid. Lugemise lõpetanud ja temale otsa vaadates märkasin, et ta oli kahvatunud. Mõju näis olevat sügav. Ta ütles alles mõne aja pärast:

„Palun veel kord lugeda!"

Lugesin veel kord. Tema isu täitis mind rõõmuga. Jälle üles vaadates nägin, et ta veelgi valgemaks oli kahvatunud. Ja ta hääl oli sisemisest vapustusest üsna kõlatu, kui ta tähendas:

„Palun kolmat korda lugeda, ja veel selgemini!"

Kui olin kolmat korda lugenud — kõrge, üleva paatosega, leidsin enese vastas istumas murtud mehe. Lembachi kogu oli vajunud kössi, ta nägu hallendas tuhakarvalisena, ta silm vaatas klaasiselt.

„Jumala pärast, Lembach, mis teil on?"

Ta vastas alles tüki aja pärast madala, tumeda häälega:

„Minu saatusekell on löönud, — mida ma ammugi kartsin, on tõeks saanud! ... Seltsimees Vilde, kas teate, mis on peaaju pehmenemine?"

„Tean, — aga mis siis sellega —?"

„Ja teate ka, et see on pärilik?"

„Olen kuulnud."

„Noh siis: minu vanaema sai peaaju pehmenemise, — minu vanaisa õde sai peaaju pehmenemise, — üks minu lell teisest põlvest suri peaaju

pehmenemisse... Kas näete — otsas!" Ja ta lõi enesele laksti vastu otsmikku.

„Aga millest te siis märkate —?"

„Millest ma seda märkan? Teie luuletusest!... Ma olen teie töid ikka mõistnud — iga lauset, iga sõna, vähemat kui varjundit nendes. Kõik oli mulle selge nagu päike — kõige keerulisemad mõtted, kõige kaudsemad, peenemad puudutused. Nüüd aga äkitselt:

Tokerjad tääbuvad,
tokerjad hääbuvad,
tokerjad hääbuvad,
tokerjad tääbuvad..."

Ta tõusis üles, vankus uksest välja, ja kuna ta trepist alla kobas, kuulsin teda lällaval keelel edasi skandeerivat:

„Tokerjad tääbuvad,
tokerjad hääbuvad..."

Ja alt uulitsaltki veel kostus lahtise akna kaudu mulle haledalt ja nutlikult üles:

„...hääbuvad,
„...tääbuvad,
„...tääbuvad,
„...hääbuvad..."

*

Oli nüüd siiamaani kuis oli, aga et ma „Tokerjate" pärast läheksin oma parima sõbraga riidu ja teeksin

ta enda vihameheks, seda poleks ma naljalt võinud ette arvata.

Sõber Hindrekson ilmub nimelt, ja ma hakkan talle oma teosekest ette kandma. Vaevalt olen jõudnud sinna kohta, kus jänesed jooksevad plekktoru mööda Igaviku poole, kui see äkiline inimene kargab üles ja karjub:

„Kurat, narrida ma ennast ei lase!"

„Kes sind siis narrib?"

„Sina!"

„Mil viisil?"

„No ega see soga siis paberil seisa!"

„Miks ei seisa!"

Ta kahmab paberilehed mu eest ära — loeb, loeb, vajutab nad käte vahel kägarasse ja viskab mulle vastu pead. „Kurat, ka sedaviisi ei lase ma ennast narrida!"

Nüüd kargas aga minugi kops üle maksa.

„Et sinusugune kõlupea kunstist, tõsisest kunstist lugu ei oska pidada, see ei anna sulle veel mitte õigust minu käsikirja ära rikkuda — see läheb trükki!"

„Trükki?" Ta pistis kähinal naerma. „Trükki, ütled! ... No, kas tead" — ta silmad kiiskasid nagu tigedal kassil — „kui see kama trükki läheb, kui sina sellele sodile kirjastaja leiad, siis tahan mina kolm kuud järgemööda vanu saapaid süüa!"

„No siis hakka neid aga aegsasti korjama! Esimese paari võid minult saada!" karjusin talle vastu.

Ta pani veel mõne musta ja tulise, sülitas paremat ja pahemat kätt ning läks. Ma viskasin talle oma vanad saapad eeskotta järele.

*

Sama päeva õhtuks jõudis minu teinepool maalt mõnepäevasest külaskäigust koju. See rõõmustas mind, sest temaga tahtsin lõplikku katset teha enne käsikirja ärasaatmist. Ma tean, et naisel on sügavama, tundelisema luule kohta enamasti vastuvõtlikum hing kui mehel, ja ma olin seepärast julge mõistva otsuse peale. Ilma juba esinenud arvustajaist midagi lausumata — see oleks ehk tema oma arvamist mõjustanud — tutvustasin eite pärast õhtusööki kohe oma seni nii kahevääriliselt vastuvõetud väikesega, kelle kortsutatud mähkmed ma jälle hoolsasti siledaks olin triikinud.

Ma ei eksinud oma lootuses. Mulle sai ilus palk osaks.

Kui ma luuletuse kõige oma hingelise jõu ja mõnuga, pikkamisi ja selgesti kuuldavale olin toonud ja parajasti viimseid raskemeelseid sõnu ütlesin, kukkus mulle paar sooja piiska käele. Ma lõin pilgu üles — minu naise silmad seisid pisarais.

„Mis üle sa nutad?" küsisin silmakirjaks imetsedes.

„Sinu luuletuse üle," vastas tema.

Rohkem ma ei küsinud. Sellest oli mulle küllalt. Sest minu naine ei nuta mitte tühja asja pärast.

Tema liigutus osutus nii sügavaks, et ta oli lähemal paaril tunnil peaaegu tumm. Tumm ja mõttes. Siis — magamaminemise eel — algas ta pehme, peaaegu meelitava häälega:

„Eedi, sa peaksid tööst mõneks ajaks hoopis loobuma ... Vähemalt kaheks-kolmeks kuuks ... Ja mägedesse minema ..."

„Mispärast siis?"

„Seda sa oled oma tervisele võlgu — tõepoolest —"

„Aga, kullake, ma olen ju üsna terve! Ükski liige ei tee mul häda!"

„Ja noh — liige!... Aga vaata — need emigrandipõlve mured ja pitsitused — need — need hakkavad sul — nii-öelda — hinge peale käima... Need tekitavad teatava hingelise surve."

„Millest sa seda märkad?"

„Millest... millest...? Noh — sinu näost — sinu olekust... See on nii rahutu — nii — nii — pingul..." Ta ohkas vargsi.

„Tühi jutt kõik! Minu kordaläinud tööst nägid ju kõige paremini, kui täielik on minu hingeline tasakaal. Kes nõnda luuletab, ei või olla ihult ega hingelt haige!"

Ta jäi vait. Ja teisel hommikul ei teinud asjast enam juttu. Aga ma panin tähele, et ta pidas mind salaja silmas. Murelikult ja alatasa... Veidrad arvamused, mis neile naistele vahel pähe poevad!

Samal hommikul saatsin oma luuletuse ühele Tallinna ajalehele ja hakkasin tema ilmumist ootama. Aga ta ei ilmunud. Sellevastu leidsin mõne aja pärast „Kirjavastustest" enda nimetähtede tagant toimetuse teate: „Meile mitte kohane — läkitasime, olles kindlad teie nõusolekus, parajasse paika edasi."

Parajasse paika? Missugune see küll võiks olla?

Kuid kaua ma ei saanud seeüle pead murda, sest juba samal ööl tuli mulle Tartust järgmine kiirtelegramm:

„Väga austatud kaasvõitleja! Teie modern novell „Tokerjad" tegi meile nii lootustäratava mulje, et võtsime otsuseks Teile ergutuseks viivitamata avaldada oma rahulolu. Me soovime teile õnne, et olete vaimset jõudu ja valgust leidnud selga pöörata vanadele, ajast ja arust läinud luuleradadele ning jalga tõsta meie leitud uutele, kõrgematele kunstiteedele. Et Teile julgust teha edasipüüdmiseks ja meile järele

jõudmiseks, trükime Teie töö sedamaid ära ja oleme valmis Teid oma liikmeks vastu võtma. Teist enesest ripub, kui kõrgele jõuate lennata tiibadega, mis meie kunstiaated Teile laenavad.

Ametivennalikult tervitades

Noor-Eesti."

Järelsõna

Ikka selgemini ja teravamalt ilmneb kaks joont, kaks erinevat leeri maailmapoliitikas: demokraatlik, imperialismivastane leer, kelle eesotsas seisab NSV Liit ja kes peab visa ning järjekindlat võitlust imperialistliku reaktsiooni vastu, rahu eest rahvaste vahel, demokraatia eest — ja teiselt poolt — imperialistlik, demokraatiavastane leer, kelle eesotsas seisab Ameerika Ühendriikide valitsev klikk ja kelle peaeesmärgiks on võõraste maade ja rahvaste orjastamine, inglise-ameerika maailmavalitsemise vägivaldne kehtestamine, demokraatia jõudude purustamine ja uue sõja vallapäästmine.

Ühendriikide valitsevad ringkonnad ajavad nüüd juba avalikult uue sõja vallapäästmise poliitikat. Asunud rahu ja rahvaste julgeoleku vastu suunatud sõjalise ja poliitilise vandenõu teele, teatavad nad üha küünilisema häbematuse ja jultumusega oma pretensioonidest maailmavalitsemisele, elustades saksa fašismi meeletuid plaane, ning unustades ajaloo õppetunnid, mis hiljuti anti hullumeelsetele maailmavalitsemisele pretendeerijatele.

Uue sõja ettevalmistamise teenistusse on ameerika imperialistide poolt rakendatud kõik oma aja ära elanud režiimid veel kapitalismi ikkes ägavates riikides, samuti purustatud ekspluataatorlike klasside riismed, salakuulajate, diversantide ja mõrvarite jõugud uutes rahvademokraatia maades. Samaaegselt teeb imperialistlik leer uue sõja ettevalmistust ka ideoloogilisel rindel. Rakendatakse järjest uusi vahendeid vastavaks avaliku arvamuse mõjutamiseks, rahvahulkade uimastamiseks rassi- ja inimesevihkamise mürgiga, aatomipsühhoosi ja sõjahüsteeria õhutamisega. Nende ideoloogiliste mõjutamisvahendite hulka kuulub ka „ameerika elulaadi" ja kodanliku demokraatia ülis-

tamine ning kosmopolitismi jutlustamine, millega püütakse õõnestada ja nõrgestada rahvaste vastupanutahet imperialistliku leeri rünnakule.

Seega teevad ameerika imperialistid — nagu fašistlikud agressorid enne Teist Maailmasõda — ettevalmistusi uueks inimtapuks kõigis suundades: sõjalis-strateegiliste abinõudega, poliitilise surve ja šantaažiga, majandusliku ekspansiooni ja rahvaste orjastamisega, rahvahulkade ideoloogilise uimastamisega.

Sellepärast kujutabki ameerika imperialismi agressiivne sõjalis-poliitiline vandenõu endast ohtu rahule, miljonite lihtsate inimeste elule ja heaolule, kõigi rahvaste rahvuslikule sõltumatusele ja demokraatlikele saavutustele.

Sellepärast ongi kogu maailma hea tahtega inimesed — teadlased, kirjanikud, kunstnikud ja lihtsad töömehed — nii energiliselt välja astunud rahu kaitseks. Esmakordselt inimkonna ajaloos on tekkinud organiseeritud rahurinne, mille eesmärgiks on inimkonna päästmine uuest purustavast maailmasõjast. Sellest võimsast liikumisest võtab osa sadu ja sadu miljoneid inimesi — vaatamata nende poliitilistele ja usulistele veendumustele ning tõekspidamistele. See liikumine annab ühtlasi tunnistust laiade rahvahulkade poliitilise teadlikkuse enneolematust kasvust kogu maailmas, see annab tunnistust sellest, et rahvad on võtnud õpetust kahe maailmasõja kibedaist kogemustest, ning on nüüd kantud vääramatust tahtest vältida uut sõda, kaitsta rahuüritust ning ajada nurja sõjaõhutajate kurjaennustavad plaanid. Selle võimsa liikumise avangardis seisavad vankumatult Nõukogudemaa rahvad rahu lipukandja — suure Stalini — juhtimisel.

Sõda ei ole populaarne Ameerika Ühendriikide ega teiste kapitalistlike maade laiades rahvahulkades, kes mõistavad hukka valitseva ladviku agressioonipoliitika. Lihtsad, töötavad inimesed Ameerikas hakkavad järjest rohkem aru saama, et sõda, kui õhutajad ta valla päästavad, tooks neile, lihtsatele töömeestele ainult vaevarikka sõduripõlve ja hukkumise kodumaast kaugel ookeanitagustel maadel, et sõda kanduks paratamatult ka Ameerika kontinendile ning hävitaks kõik, mis loodud paljude inimpõlvede tööga.

Sellepärast haarab rahuliikumine üha enam ka Ameerika ja teiste kapitalistlike maade laiu rahvamasse, sellepärast astuvadki progressiivsed inimesed kogu maailmas järjest energilisemalt välja rahu poolt ja sõja vastu. Ent imperialistid, nähes, et nad jäävad üksi ilma rahvata, loodavad oma eluiga pikendada surve

ja vägivallaga. Kuid terror, mille abil nii ameerika kui ka teised imperialistid püüavad lämmatada vabaduse ja tõe häält, on võimetu ja abitu rahvahulkade liikumise vastu. Ameerika ja teiste kapitalistlike maade eesrindlikud kirjanikud, saades äratust nõukogude kirjanike üksmeelsest võitlusest rahu kaitseks, jõuavad arusaamisele, et autunne ja südametunnistus kohustavad neid aktiivselt astuma sõnarelvaga võitlusse progressi ja rahu eest.

Trumani-Ameerika püüab kirjanikke hirmutada provokatsiooniliste protsessidega ja vangistustega. Ilmekaks näiteks sellest on Howard Fast, kelle ajaloolised romaanid „Viimne piir", „Vabaduse tee" jt. kasvatavad lugejaid imperialismivastases vaimus. Need on tõhusaks relvaks võitluses tõelise demokraatia eest ning selle küünilise pettuse vastu, mida ameerika imperialistid varjavad vabaduse ja võrdsuse petlike loosungite taha. Howard Fasti selline väljapaistev teos nagu „Clarkton" näitab, kuidas ameerika tööliskonnas kasvab klassiteadvus ja kuidas Ameerika kommunistlik partei võidab järjest rohkem rahva usaldust.

Kui Ameerika enda progressiivsete inimeste — kirjanike ja teadlaste häält püüti juba aastakümnete eest lämmatada pikantsete roima-romaanide, ja tervet inimmõistust uimastavate, mitut liiki „bestsellerite" pahnaga, — siis seda teravamalt ja selgemalt nägid ja paljastasid Ameerika ühiskondliku süsteemi roiskuvat olemust Nõukogudemaa kirjanikud M. Gorki ja V. Majakovski. „Ma arvan," kirjutas Gorki Ameerika ühiskondlikku korda iseloomustades, „see on meie planeedi kõige koletuslikum tsivilisatsioon, sest ta on kohutavalt suurendanud kõiki Euroopa tsivilisatsiooni inetusi."

Kuidas neid vastuolusid, mis olid juba sajandi vahetusel iseloomulikud ameerika imperialismile, ka ei püütud kodanluse ideoloogide poolt kinni mätsida, kuidas ka ei püütud „ameerika elulaadi" näidata kui ainsat ihaldamisväärset ideaali — see paljastati ja mõisteti hukka iga ausa kirjaniku poolt, kes selle ülistatud maa elulaadiga lähemalt tutvusid.

Nende kirjanike hulka kuulus ka Eduard Vilde.

*

Juba enne Ameerika-reisi oli Ed. Vilde üks neid kirjanikke, kelle loomingus leidus rohkesti teoseid, mis on nüüd Nõukogude Eesti töötava rahva poolt tõstetud aukohale. Ed. Vilde kui kodanliku ajastu kirjaniku loomingut võib iseloomustada

nende sõnadega, millega Vladimir Iljitš Lenin iseloomustas Leo Tolstoid: „Ja kui meie ees on tõeliselt suur kunstnik, siis ta ei saanud oma teoseis jätta kajastamata revolutsiooni kas või mõnda olulist külge". (V. I. Lenin, Teosed, XII k., lk. 331.)

Sellistest Ed. Vilde teostest võime mainida feodaalset orjaühiskonda kritiseerivaid realistlikke romaane nagu „Mahtra sõda", „Kui Anija mehed Tallinnas käisid", „Prohvet Maltsvet", proletariaadi elu käsitlevat romaani „Raudsed käed" jt.

Kõik need teosed on kantud kirglikust võitlusvaimust sotsiaalse ülekohtu vastu. Neis teoseis paljastas Ed. Vilde seni eesti kirjanduses ennenägematu jõuga feodaalse ja kapitalistliku korra ebainimlikku loomust — ta maalis osava meistri käega masendavaid pilte töötavate inimeste raskest elust. 1905. aasta revolutsioonis kutsus ta töölisi otsesele ülestõusule: „Kodumaa töölised, astuge võitluses kapitali vägivalla vastu radadele, mida töörahvad terves maailmas õigeteks on tunnistanud ja mida mööda nad võidukalt edasi sammuvad! Kõigi maade proletaarlased ühinege!" („Uudised" 1905, nr. 83, „Kodanlus, proletariaat ja revolutsioon.")

See oli pärast seda, kui Ed. Vilde möödunud sajandi lõpul Tartus ja Moskvas oli tutvunud marksistlikes ringides eesrindlike sotsialistlike ideedega ja M. Gorki ning teiste vene kirjanduse meistrite loominguga, mis tema maailmavaatelisele kujunemisele suurt mõju avaldasid. Maksim Gorkit, kelle võimas hääl kõlas juba vene revolutsioonilise töölisliikumise koidikul, kelle kogu looming oli jäägitult haaratud sotsialismi eest võitlemise suurtest ideedest, iseloomustab Ed. Vilde järgmiselt: „Proletariaadi suhtes olgu minu näite tõenduseks näidatud Maksim Gorkile, kes oma proletariaadi kirjutistes on jäänud seni kogu maailmakirjanduses ületamatuks."

See sotsiaalse ülekohtu tunnetamine, mis on omane Ed. Vilde loomingu paremikule suurtes, sotsiaalseid probleeme käsitlevais teoseis, avaldub ka tema ühe osa jututoodangus — erilise ilmekusega ja selgusega aga tema ameerika-ainelistes olustikukirjeldustes ja lühijuttudes, mis on koondatud käesolevasse valik-kogumikku.

Siia kuulub reisikirjeldus „Üle suure vee", olustikukirjeldus „Minu vangipõlv Ellis Islandil" ja lühipalad „Minu esimene business", „Jack Brown", „Punane viir" ja terav paroodia „Uuel teel" (üldiselt tuttavaks ja populaarseks saanud nimetuse all „Tokerjad").

Kui neis ameerika-ainelistes lühipalades Ed. Vilde paljastas „ameerika elulaadi" roiskunud olemust, siis käesoleva valikkogumiku viimase lühipala-paroodiaga „Uuel teel" andis ta juba tol ajal õige hinnangu „Noor-Eestile", mille reaktsioonilise, rahvavaenuliku olemuse paljastamine toimus lõplikult nõukogude korra tingimustes. Teame, et see reaktsiooniline liikumine sisuliselt ei olnud midagi muud kui imperialistliku kosmopolitismi agentuur, mis aitas kaasa kodanlike igandite säilitamisele mahajäänud inimeste teadvuses, olles seega otseselt imperialismi maailmavallutuslike plaanide teenistuses.

Sellest tulenebki nende ameerika-aineliste olukirjelduste ja lühipalade ning „Noor-Eesti" reaktsioonilist kirjanduslikku rühmitust ründava paroodia „Uuel teel" sisuline ühtekuuluvus, aktuaalsus, värskus ja ideoloogiline löögijõud ka tänapäeva olukorras. See aktuaalsus on lausa hämmastav, vaatamata sellele, et need on kirjutatud ligi pool sajandit tagasi.

Tekib küsimus, kas siis Ameerikas pole selle poole sajandi jooksul midagi muutunud? Kahtlematult on. Selle poole sajandi jooksul on lõplikult välja kujunenud need omadused, millega ameerika imperialism sündis — jõhkrus, halastamatu ekspluatatsioon, müüdavus, võltsdemokraatia, vallutustung, inimvihkamine ning teiste rahvaste ülbe diskrimineerimine.

Ameerika imperialism, olles vahepeal jõudnud juba raugaikka, püüab oma hukkumisagoonias pikendada oma elupäevi miljonite inimelude hinnaga, püüab rahvaste vabaduse hinnaga, sõja vallapäästmise hinnaga haarata oma ülemvõimu alla kõik kapitalistlikud riigid Euroopas, püüab säilitada ja taastada koloniaalset orjapidamist rahvuslikule iseseisvusele püüdlevate rahvaste üle Aasias, levitada alatut laimu uute, kapitalistlikust orjusest vabanenud rahvademokraatia maade kohta ning valmistab palavikuliselt ette kallaletungi kõigi maailma rõhutud rahvaste ainsa lootuse, rahu lipukandja sotsialismimaa Nõukogude Liidu vastu, kes võimsalt ja kõigutamatult seisab rahu ja rahvaste vabaduse kaitsel.

Kõigi nende kaasaegsete sündmuste ja nähtuste taustal muutuvadki Ed. Vilde ameerika-ainelised ja rahvusvahelise kodanluse agentuuri paljastavad kirjutised erakordselt aktuaalseiks. Neid lugedes tundub, nagu viibiks kirjanik praegugi Ameerikas ja lähetaks sealt meile oma värskeid muljeid ja tähelepanekuid...

Ed. Vilde algas oma Ameerika-teekonda 1911. aastal Lääne-Euroopast. See oli neil aastail, mil Vilde kui pahempoolne

kirjanik, kui aktiivne revolutsioonist osavõtja oli pärast 1905. a. revolutsiooni lämmatamist tsaaririigi poolt sunnitud minema maapakku ning enesele elamisvõimalusi otsima väljaspool kodumaa piire. Lääne-Euroopas, kus kapitalistlik kurnamissüsteem oli vanem kui Ameerikas, märkas Vilde üsna peatselt töölisklassi jõudude pidevat kasvamist ning organiseeritust: „Kuidas taganev seltskondlik kord oma kukutaja ise soetab, kuidas ta uue korra idu juba iseenda rüpes kannab, — selle nägemiseks pole inimesel, kes modernsetes tööstusmaades elab, kuigi terast silma vaja." (Ed. Vilde „Katked minu elust". 1912. a.)

Kapitali halastamatu kurnamissüsteem torkas siin kirjanikule igal pool silma. Berliinis nägi ja vaatles ta sügava kaastundega ekspluataatorite poolt nõrkemiseni väljakurnatud saksa naistöölisi ning ta ei suutnud vaikida: „Ma vaatlesin kaua, kaua neid töö ja viletsuse läbi äralõppenud, vereta ja lihata nägusid, neid tiisikusele ja jooksvale nii hästi ettevalmistatud inimesekujusid, ning sügav, põlev kaastundmus asus mulle hingesse." (Ed. Vilde „Kaks kuud Kesk-Euroopas". 1900. a.)

Siit, sellest Lääne-Euroopa läpastavast, vaimusuretavast õhkkonnast, kus ülekohus, õiglusetus ja ekspluatatsioon talle igal sammul silma paistsid, otsustaski kirjanik lõpuks minna „õnne otsima" Ameerikasse.

Käesoleva valik-kogumiku reisikirjeldus „Üle suure vee" on huvitavaks sissejuhatuseks kõigile neile sündmustele ja elamustele, mille osaliseks kirjanik hiljem, oma reisi eesmärgile jõudes saab. Selle kohta märgib autor oma kogutud teostes järgmist: „Reisipäevik Vahemere ja ookeani-teekonnalt 1911. aastal, tiitliga „Üle suure vee", sisaldab minu arust küllalt niipalju poeetilismeeleolulist kaalu ning selle kõrval autori hingeelu ja ilmavaadet väljendavat tuuma, et arvasin seda tohtivat siin säilitada, seda enam, et ta kausaalses seoses seisab minu suurima reisiavantüüriga, „Minu vangipõlvega Ellis Islandil", mäherdune kirjeldus moodustab eelmise järje ja lõpu."

Juba oma Ameerika-teekonna algul tekkisid Ed. Vildel kahtlused selle ülikuluka reisi suhtes ning ta märgib: „Midagi mu sisemuses — kas peas või südames — tõrgub Ameerikale vastu. Ettevõttel on avantüüri maik juures. Ma ei tee enesele Ameerikast illusioone, aga ta läheb mustaks mu meelest, ikka mustemaks, mida tõelikumalt ärasõidu moment mulle läheneb."

Juba laeva pardal, millega Vilde ületab ookeani, avaneb talle korduvalt võimalus näha ja tundma õppida klassivahesid, millest

tulenevad mugavused ja eesõigused ühtedele — viletsus, häda, puudus ja häbistav-ülbe alavääristamine teistele.

Olustikukirjeldus „Minu vangipõlv Ellis Islandil" on masendavalt tõsieluline jutustus, see on rohke hulk mitte välja mõeldud sündmusi, vaid tõsielulisi fakte lihtsate inimeste toorest kohtlemisest. Sellepärast täieneb kirjanikul „üle lombi" jõudes kiiresti ettekujutus Ameerikast ja ameeriklastest. Ta ütleb oma mõtted otsekoheselt välja: „Jänki cowboy-toorus ei tunne halastust. Ükski maa, ükski rahvatõug pole mulle niisugust algjõulist vastikusetunnet peale ajanud kui Ameerika ja ameeriklased. Midagi sellest lõhnast, mida lihunikkude hoovid välja hingavad, tikub mulle siin ninna ja paneb hinge põdema."

Ellis Island — väike saareke New Yorgi sadama läheduses, kus Vilde nägi teiste inimeste vintsutusi ja sai neid parajal määral ka ise tunda — see saareke pole ainult lihtne vangla, see on peale selle veel kitsa ning napi läbilaskevõimega värav dollari-põrgusse — Ameerika mandrile. Lihtsad inimesed, kolmanda klassi reisijad saavad siin rea vintsutuste näol konkreetselt tundma õppida „vabadusi", mis neid mandril ees ootavad. Kui aga puuduvad tutvused, sugulased, muud sidemed ja sisserändamiseks nõutav rahasumma — vajalik hulk dollareid ettenäitamiseks — siis jääbki „tõotatud maa" nägemata ja tulija saadetakse üle ookeani tuldud teed tagasi. Ameerika ei lepi sellega, et inimene viib sinna nooruse, jõu ja tervise — vähe on ka sellest, et ta seal peatselt abituna matab oma petlikud lootused — inimene peab kõigele sellele lisaks endaga kaasa tooma ka käputäie dollareid.

Lühijutustustes „Minu esimene business" ja „Jack Brown" vastandab kirjanik kaks erinevat inimtüüpi Ameerika tegelikkusest — ühelt poolt — „keskmise" dollarikuninga, kellel briljandid ei sära mitte üksi rasketel kuldsõrmustel ja portsigaril, vaid kellel isegi kuldhammaste read suus on küllastatud briljantidest, — ja teiselt poolt — ühiskondlikust loovast elust ja tööst väljalülitatud keskmise ameeriklase, kes peab meeleheitlikku, aga samal ajal ka veidrusse kalduvat võitlust oma olemasolu eest.

Kui jutustuse „Minu esimene business" peategelane on vaimustuses oma „suurest isamaast", siis naerab Ed. Vilde selle suurusehullustuse irooniliselt välja: „. . . näen tähtedelippu lehvivat põhjanabast lõunanabani . . . Tuntakse ühtainust isamaad, ühtainust rahvust, ühtainust presidenti, ühtainust Valget maja, kõneldakse ühtainust keelt. Mäherduseks kultuuriliseks imede-

maailmaks aga Carnegie ja Rockefeller, Gould ja Vanderbilt, Astor ja James William Johnson selle esimese tõsise maailmariigi ümber loovad, selle hiilgusepildi maalimiseks ei küüni minu piiratud ajakirjanikumõistus."

Kuid vastikusetunnet ei kutsu autoris esile mitte üksi jutustuse peategelase mõttekäik ja sonimine maailmavalitsemisest, vaid ka selle füüsiline isik: „Ma riivasin teda poole pilguga: habemetu vananaisenägu nagu kunagi. Mis annab füsiognoomiale iseloomu, mis teeb näo ja näo vahel, tihti soo ja soo vahel huvitavat vahet, seda jänki ei salli, selle kasib ta hoolega ära. Karakterita sarnasus, šablooniühtlus — see on tema ideaal. Pidin seda võõrale vanahärrale peaaegu suhu salvama, nii täis oli mu süda ..."

Veelgi tabavamalt kui maailmavalitsemisest unistavat „dollarimagnaati" kujutab ja iseloomustab kirjanik teist tüüpilist kuju „ameerika elulaadi" tegelikkusest — Jack Browni. See on inimene, kes peab meeletut jahti dollarile. Ta peab seda jahti „piiramatu tegutsemisvabaduse" ja „kitsendamatu isikliku algatusvõime" ülistatud tingimustes.

Milleni see inimest madaldab, kuhu see lõpuks välja viib ja missuguse hundimoraali see inimestevahelistesse suhetesse istutab, selle kohta andis tabava iseloomustuse Vladimir Iljitš Lenin oma kõnes „Noorsooühingute ülesanded", mille ta pidas Kommunistliku Noorsooühingu III· ülevenemaalisel kongressil:

„Vana ühiskond," ütles Lenin, „oli rajatud sellisele põhimõttele, et emb-kumb, kas sina röövid teist või teine röövib sind, kas sina töötad teisele või tema sinule, kas sa oled orjapidaja või oled ori. Ja on arusaadav, et selles ühiskonnas kasvatatud inimesed omandavad, võib ütelda, juba emapiimaga sellise hingeelu, harjumuse, arusaamise — kas orjapidaja või ori, või väike omanik, väike teenistuja, väike ametnik, intelligent, ühe sõnaga — inimene, kes hoolitseb ainult selle eest, et tal oleks oma, teised aga ei puutu temasse." (V. I. Lenin, Valitud teosed II, lk. 549).

Jack Brownile on see põhimõte emapiimaga verre joodetud — ta on selle mürgiga niivõrd läbi imbunud, et tal puudub võime näha, et see ülistatud tegevusvabadus muutub tegelikku ellu rakendamisel tühipaljaks sõnakõlksuks, et isiklik algatusvõime kapitalistlikus ühiskonnas viib kapitalita inimese mitte tulemusi andvasse mõttetusse rabelemisse ning lõpeb paratamatult isiku moraalse, vaimse ja füüsilise hukkumisega.

Seda masendavat perspektiivi, kuhu kapitalistlik hundimoraal inimese viib, näitab Ed. Vilde selles lühijutus veenvalt ja suure selgusega. Jack Brown, olles kapitalistliku ühiskonna kasvatusvahenditega muudetud „dollariorjaks", ei näe, ja tal ei lastagi näha (selle eest hoolitseb juba kino, raadio, kirjandus jm.), et tema võitlus on juba ette määratud nurjumisele, et ta oma energia ja arukuse kulutab tähtsusetuks rabelemiseks — aga mis kõige tähtsam — ta on seega muudetud kahjutuks kapitalistliku ühiskonna olemasolule.

Jutustus „Punane viir" haarab ühe traagilise elulõigu Alaskast, kullakaevajate elust, nende saatusest. Seal, maa-alustes pimedates, kaevurite elule ohtlikes urgastes töötatakse nende heaks, kes elavad suurlinnades luksuslikku muretut elu, nende heaks, keda ei huvita see, et kaevanduse sissekäigu juurest kuni haigla ukseni ja sealt surnukuurini viib vererada — punane viir — mis ei kao kunagi, sest iga päev värskendab seda viiru uue ohvri veri, iga päev lömastatakse töölisi all, ilma ohutusseadmeteta kaevanduskäikudes. Neile, kes lõikavad kaevandusaktsiatelt dividende — nemad ei näe ega tahagi näha punast viiru, neil on ainult üks eesmärk: muuta kullaks miljonite töötajate töövaev ja veri.

Nii kirjutas Ed. Vilde ligilähedale pool sajandit tagasi, paljastades juba tol ajal ameerika imperialismi tõelist, jälki ning alatut nägu, selle kiskjalikkust kultiveeriva „elufilosoofia" tõelist olemust.

Hudsonist on vahepeal palju vett ookeani voolanud — kuid mis on vahepeal muutunud Ameerikas? Ka tänapäeva Ameerikat võime julgesti iseloomustada Ed. Vilde sõnadega: „Saatana jänkid! Oma lipule on nad pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Nagu oleks neil midagi, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnast kõrgustele. Rusikas, suur rusikas pihku pigistatud dollarilipakatega — see sümbol peaks nende standardil seisma!"

Ed. Vilde jõudis oma viiekuulise Ameerikas viibimise jooksul kindlale veendumusele: Ei — seal pole vabadust töötavale inimesele.

Muljed, mis Ed. Vilde tõi kaasa Ameerikast, olid temale kui humanistile, kui teravapilgulisele elunähtuste vaatlejale masendavad, ning ta püüdis neid ausalt edasi anda. Kuid ta ei suutnud näha ega teadlikult paljastada neid sügaval asetsevaid

sotsiaalse ülekohtu ja pahede juuri, mis seda roiskumist produtseerisid. Ed. Vilde ei jõudnud siiski dialektilise ja ajaloolise materialismi täieliku omandamiseni ning rakendamiseni, ei tõusnud ühiskondliku elu arendamisseaduste sügava, teadusliku mõistmiseni — et teadlikult näha tuleviku perspektiivi — kapitalistliku korra hukkumist ja sotsialismi võidu loogilist, ajaloolist paratamatust. Sellepärast ei suutnud ega mõistnud Vilde seda suurt ühiskondlikku paiset vajaliku resoluutsusega lahata, ei osanud sellest teha neid järeldusi, mida teadlike marksistidena tegid oma Ameerika reisil kogutud muljete tagajärjel väljapaistvad nõukogude kirjanikud M. Gorki ja V. Majakovski.

Kuid neist puudustest hoolimata — pakuvad Ed. Vilde Ameerika-ainelised olustikukirjeldused ja lühipalad rikkalikku, tänapäeva Ameerikale nii iseloomustavat faktilist materjali, millest kõigi vajalike järelduste tegemine ei ole raske. Ja need järeldused paljastavad selle ülistatud „elulaadi' kogu oma reaktsioonilises olemuses, ning näitavad selle kodanliku ideoloogia vaenulikkust rahvaste vabadusele, iseseisvusele ja rahutahtele.

Kuigi Ed. Vilde oli Tartus, Peterburis ja Moskvas tutvunud marksistlikes ringides teadusliku sotsialismi õpetusega, siiski oli seda liiga vähe selleks, et näha kapitalistliku Ameerika kõrval ka teist Ameerikat, töötava rahva Ameerikat, homse päeva Ameerikat, mis tänapäeval kujutab juba suurt jõudu vastukaaluks imperialistlikule Trumani-Ameerikale. Kuigi Ed. Vilde oli selles veendunud, et .... „taganev seltskondlik kord oma kukutaja ise soetab, kuidas ta uue korra idu juba iseenda rüpes kannab," — siiski ei teinud ta sellest neid tarvilikke järeldusi.

V. I. Lenin õpetab, et igas klassiühiskonnas, kus esinevad suured töötavad massid ja väike kapitalistlik ekspluateeriv ladvik, oleleb paratamatult kaks ideoloogiat — kodanlik ja sotsialistlik ideoloogia. Kodanlik, veel valitseva klassi ideloogia hääbub paratamatult ning asendub revolutsiooni tulemusena iga rahva juures varem või hiljem sotsialistliku ideoloogiaga, sotsialistliku kultuuri võiduga.

See V. I. Lenini poolt antud definitsioon kahe vastandliku ideoloogia olemasolust kapitalistlikus ühiskonnas oli täiel määral maksev ka Eesti kohta. Siin, nagu igas teiseski kapitalistlikus riigis tekkis ja teravnes võitlus progressiivse ja reaktsioonilise kultuuri ja kirjanduse vahel. Meil muutus see võitlus teravaks sajandi vahetusel, mil ühiskondlikule võitlusväljale

astus eesti proletariaat kui revolutsiooniline organiseeritud jõud, kelle vastu kodanlus astus võitlusse kõigi tema käsutuses olevate vahenditega.

Nende, tõusva tööylisklassi vastu suunatud ideoloogiliste võitlusvahendite hulka kuulus ka reaktsiooniline „Noor-Eesti" kirjanduslik rühmitus, kelle kaudu kodanlus püüdis välja astuda progressiivse, realistliku suuna vastu kirjanduses.

Ed. Vilde oli üks neid kirjanikke, kes koos eesti progresiivsete kirjanike — O. Müntheri, J. Lilienbachi jt. astus Eestimaa bolševike toetusel aktiivselt välja selle rahvavaenuliku ideoloogia vastu, mis püüdis lämmatada ja halvustada töörahva võitlusrelva — rahvalähedast, rahva elu ja võitlust kujutavat kirjandust.

Iseloomustades „Noor-Eesti" nimetuse taha pugenud kirjandusliku rühmituse tegevust, kirjutab Ed. Vilde: „Uuendatud romantika — see on seljapööramine reaalsele elule, see on põgenemine tõelikkusest. Mäherdused sügavamad ühiskondlikud põhjused sel nähtusel on, miks kapitalistliku maailma ülemkihtide luuletajad praegu tarvidust tunnevad oma publiku silma eest olevat elu kinni loorida ja teda kuhugi fantastilisse, luulelikult luisatud „teise maailma" tõsta...

Niisuguse dekadentsi Eestisse istutada püüdmine on minu arust anakronism. „Noor-Eesti" liikumine on k u n s t l i k — välismaalt importeeritud...: ideede-vaesus, ideede-tühisus ning palja mängimiseni ulatuv steriilne vormikultus." (Ed. Vilde „Katked minu elust" 1912. a.)

Nüüd, pool sajandit hiljem on teada, „miks kapitalistliku maailma ülemkihtide luuletajad praegu tarvidust tunnevad oma publiku silma eest olevat elu kinni loorida"... Kuid meie teame ka, et kosmopolitism ja kodanlik natsionalism sisuliselt enestest rahvusvahelist kodanlust ja imperialismi teenivaid nähtusi kujutavad, et just nende kaudu reaktsiooniline kirjandus püüdis ja püüab ka praegu suigutada kapitalismi ikkes ägavate töötavate hulkade võitlusvaimu ning vastupanu.

Ed. Vilde kirjutas ise oma kogutud teoste 18. ande eessõnas: „Ühe raamatus sisalduva töö juures tahaksin seletavate sõnadega pisut peatuda. See on kirjandussatiiriline paroodia „Uuel teel", populaarseks saanud sõbra ja vastase pool nime all „Tokerjad", millise sõnaga teos algab.

See pilge on asja andnud neile, keda ta tukistab, mind süüdistada vaenulikkuses kirjanduskultuuriliste püüete vastu, nimelt

keeleuuenduse ja luuleuuenduse vastu, mille oli endale ülesandeks teinud rühm noori kirjanikke, kes kuulusid 1905. a. ümber asutatud „Noor-Eesti" lipu alla. Et see süüdistus ei taba tõtt, oli minu lugejaskonnale selge algusest peale, nagu tõendasid mulle sellekohased tunnistused ja tunnustused. Seepärast olengi jätnud siiani erikordselt deklareerimata, mida tahan selle pilkega öelda, keda riivata, see tundus lihtsalt üle-arusena. Et aga versioon minu uuendusvastasusest teatud ringides edasi elab, siis osutub vajaliseks olla veelgi avameelsem kui avameelne.

„Uuel teel" on ... pilge neile, kes tahtsid vaest lugejat jalust rabada uudsuse ja sügavuse kartetšidega. Neile, kes ladusid virna tundmatuid, vast ahjust võetud uusi sõnu, et demonstreerida eneste ületavat modernsust, — neile, kes haudusid apokalüptilisi arusaamatusi, et müstifitseerida lugejat näilise filosoofilise ülitarkusega ... Ja mul on hea meel, et ta evib nüüdki veel aktuaalsust: pole meil lakanud need, kes kuulsate eeskujude järgi asendavad aateid ja mõtteid neologismide ja arhaismide ülekuhjamisega ning poeetilist sügavust paksusti tumedusse mähitud fraasidega. Oma aateid ja mõtteid loorida püüab vaid see, kel neid ei ole või kel nad on näitamiseks liiga nigelad. Tõsine poeet ja tõsine mõtleja aga ei tunne suuremat auahnust kui olla mõistjaile mõistetav. Seks ju luuakse. Muidu poleks loomingul tarvet."

„Nooreestlased", saanud Ed. Vilde poolt nii terava paljastuse osaliseks, asusid nüüd innukalt kirjaniku sotsiaalseid probleeme käsitleva loomingu mahategemisele ja halvustamisele. Reaktsioonilise „Noor-Eesti" kirjandusliku rühmituse võitlus Ed. Vilde vastu kujuneski põhiliselt võitluseks realistliku suuna vastu kirjanduses üldse. See oli ühtlasi katse takistada progressiivse, töölisklassi huvide eest võitleva parteilise kirjanduse tekkimist, sotsialismi kui maailmavaate tungimist laiadesse hulkadesse.

Et Ed. Vilde oskas ja tahtis kirjutada rahvale, et ta tegi seda rahvale arusaadavas ja mõistetavas keeles, siis suunasid „nooreestlased" oma ideoloogilise rünnaku teraviku just Ed. Vilde loomingu kõige realistlikuma osa vastu.

Tol ajajärgul olid eesti bolševikud, Eestimaa bolševike organisatsioon ja tema häälekandja „Kiir" ainukesed, kes astusid Vilde kaitseks välja, ning paljastasid „Noor-Eesti" kirjandusliku rühmituse reaktsioonilise olemuse, mille põhiliseks eesmärgiks

oli ära hoida sotsialistlike ideede ulatuslikum levimine töötajate keskel, kiskuda eesti töölisklass eemale vene revolutsioonilisest töölisklassist, kindlustada võim rahvusvahelise kapitali lõa otsas rippuvale eesti kodanlusele.

On täiesti arusaadav, et Ed. Vilde ei suutnud lõpuni näha „Noor-Eesti" kirjandusliku rühmituse tõelisi eesmärke, mis peitsid ennast süütult kõlava „kunst kunsti pärast" ja teiste taoliste loosungite taha, et see rühmitus teenis truualamlikult rahvusvahelist kodanlust, roiskuvat imperialismi, sedasama imperialismi, mille suhtes kirjanik ise võttis oma ameerika-ainelistes olukirjeldustes ja lühipalades selgesti ja täiesti veendunult eitava seisukoha. Ta ei paljastanud ega häbimärgistanud selle rühmituse kosmopoliitlikku, kodanlik-natsionalistlikku olemust sellise parteilise printsipiaalsusega nagu tegi seda Eestimaa bolševike organisatsiooni häälekandja „Kiir", kuid see ei kahanda nende kirjutiste väärtust ideoloogilise võitlusrelvana nii imperialistliku sõjaleeri kui ka selle agentuuri — kodanliku natsionalismi purustamiseks.

Teame, et selle reaktsioonilise, imperialistliku leeri agentuuri ideoloogilised riismed — kodanlikud natsionalistid — paljastati lõplikult alles hiljuti. See aga näitas ühtlasi, kui sügavale see roiskumismürk oli imbunud meie intelligentsi ühe osa teadvusse, kuidas mitmesuguste kirjandusteoreetiliste targutuste abil tehti katseid „Noor-Eesti" kirjanduslikule rühmitusele kunstlikult külge pookida progressiivseid jooni ning seega selle liikumise rahvavaenulik, kosmopoliitlik, imperialismi teeniv olemus kinni mätsida.

See asjaolu oli veelkordseks näiteks, et senikaua kui säilib kapitalistlik ümbrus, ei tohi meie hetkekski nõrgendada oma revolutsioonilist valvsust, et meie peame valvsad olema nii väliste kui ka sisemiste nõukogude riigi vaenlaste vastu, et õigeaegselt kõiki nende rünnakukatseid nurjata.

*

Kirjandusel — parteilisel kirjandusel on sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel, sotsialismimaa väliste ja sisemiste vaenlaste purustamisel täita suured ja vastutusrikkad ülesanded. V. I. Lenin pidas kirjandust ühiskondliku võitluse tähtsaks relvaks. Lenin rebis maha kõik võltsid sildid, mille taha kodanlik kirjandus püüab varjata oma tõelist klassi-iseloomu ja vastandas sellele „silmakirjalikult vabale, kuid tegelikult kodanlusega

seotud kirjandusele" „tõeliselt vaba, avalikult proletariaadiga seotud kirjanduse", parteilise kirjanduse.

Kui kodanlus varjab, maskeerib ja eitab sõnades oma ideoloogia parteilisust, püüdes seega varjata selle rahvavaenulist sisu, siis tööliskIass rõhutab avalikult oma ideoloogia progressiivset parteilisust, sest ta võitleb tõe, õigluse, inimsuse ja vabaduse eest, kõrgete eesmärkide eest, mida ei ole vaja salata ega maskeerida.

V. I. Lenin näitas oma kirjandusalastes sõnavõttudes, et eesrindliku revolutsioonilise maailmavaate parteilisus on eelduseks elunähtuste kõige objektiivsemale ja põhjalikumale mõistmisele. Kirjanduse bolševistlik parteilisus tähendab Lenini järgi objektiivsuse kõrgemat vormi, mis nõuab kirjanikult maksimaalset tõetruudust tegelikkuse kujutamisel ja eesrindlikku, teaduslikku maailmavaadet. Juba Marx ja Engels asetasid ilukirjanduslike teoste mõjukuse sõltuvusse kujutamise ajaloolisest tõetruudusest ja Lenin näitas, et parteilisuse ning tõetruuduse nõuded ilukirjanduses on teineteisest lahutamatud.

Ja Ed. Vilde kirjandusliku loomingu paremik, mis kujutas tõetruult rahva elu, võitlust ja kannatusi — see looming ei uinutanud, see äratas valvsusele laiu töötavaid hulki, aitas töötaval rahval tunnetada oma jõudu. Selle loomingu parema, progressiivsema osa hulka kuuluvad ka Ed. Vilde ameerikaainelised reisi- ja olukirjeldused, lühipalad ja kirjanduslik paroodia „Uuel teel".

Oma vastutusrikkast ülesandest rahva teenimisel sai Vilde õigesti aru ning määratles selle ise järgmiselt: „Suured ja sügavad vaimud kõigist rahvustest — kirjanikud, luuletajad, filosoofid — nad kõik seisavad tõe ja õigluse teenistuses; nende sulg astub välja rõhutute eest ja rõhujate vastu; nad on kõik selle vana ja suure ajaloolise partei liikmed, kelle lipp inimkonna kõigekülgse vabanemise poolt lehvib. Nad ei saa teisiti kui inimest armastada." (Ed. Vilde kõnest „Estonia" teatris 1918. a.)

Neid kõrgeid eesmärke kogu inimkonna progressi teenimisel täidab tänapäeval täiel määral nõukogude kirjandus kui kõige eesrindlikum, kõige ideelisem kirjandus maailmas. Nõukogude kirjanduse sügav ideelisus ja kõrge kunstiline meisterlikkus on eeskujuks kõigi maade progressiivsetele kirjanikele kapitalistlikes maades, kes oma kirjandusliku loominguga kuuluvad aktiivselt rahu eest võitlejate esimestesse ridadesse.

See, kogu maailma progressiivse kirjanduse võitlus rahu ja inimkonna eesrindlike ideede eest kujutab enesest määratu suure tähtsusega jõudu võitluses ameerika imperialismi agressiivsete, maailmavallutuslike plaanide vastu, katsete vastu valla päästa kolmandat maailmasõda.

Nende võitlejate hulgas on ka Eduard Vilde oma loomingu paremikuga.

Toimetaja.

SISUKORD

Vastutav toimetaja I. Pau.

Kaanejoonise valmistanud
H. Vitsur.

Tehniline toimetaja H. Veber.

Ladumisele antud 25. XII 1950.
Trükkimisele antud 13. II 1951.
Trükiarv 8000. Paber 54:84, 1/16.
Trükipoognaid 10. Formaadile
60:92 kohaldatud trükipoognaid
8,2. Arvutuspoognaid 7,25.
MB-01859. Tellimise nr. 5449.
Trükikoda „Kommunist".
Tallinn, Pikk tn. 2

На эстонском языке.

Эд. Вильде. Джек Браун.

Hind rbl. 4.80.

Rbl. 4.80